

VILNIAUS UNIVERSITETAS

FILOLOGIJOS FAKULTETAS

Evelina Šimkevičienė

Literatūros antropologijos ir kultūros studijų programa

**Lietuvos lenkų literatūros vertimai į lietuvių kalbą XX a. 3–4 deš.:
kultūrinės atminties dinamika**

Magistro darbas

Darbo vadovė prof. Brigita Speičytė

Vilnius, 2024

Evelina Šimkevičienė, *Lietuvos lenkų literatūros vertimai į lietuvių kalbą XX a. 3–4 deš.: kultūrinės atminties dinamika* / „*The Dynamics of Cultural Memory: The Literature of Lithuanian Poles and Its Translations into Lithuanian in the 1920s-1930s*“, magistro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas. 2024, p. 90.

Raktiniai žodžiai: literatūros vertimai, Lietuvos lenkų literatūra, kultūrinė atmintis, komunikatyvioji atmintis, politinė atmintis, kanonas, archyvas, Adomas Mickevičius, Juozapas Ignacijus Kraševskis, Liudvikas Kontratovičius-Vladislovas Sirokomlė.

Anotacija: Magistro darbe analizuojami Lietuvos lenkų – Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignacijaus Kraševskio, Liudviko Kondratovičiaus-Vladislovo Sirokomlės – vertimai į lietuvių kalbą XX a. 3 – 4 deš., kurie buvo publikuoti atskiromis knygomis. Darbe apžvelgiama vertimo situacija Lietuvoje, pristatomas kultūros atstovų požiūris į vertimo darbą ir vertimo mokyklos formavimasis. Analizuojamais lenkiškojo romantizmo autorių kūrinių vertimais siekiama atskleisti, kokia buvo kultūrinės atminties dinamika tarpukario Lietuvoje, šiuo laikotarpiu ryškėjantį požiūrį į vertimo darbą kaip į kultūrinius mainus. Darbo tikslas – išsiaiškinti, kaip Lietuvoje XX a. 3–4 dešimtmečiais veikė kultūrinė atmintis santykiyje su Lietuvos lenkų literatūra.

Keywords: literary translations, Lithuanian Polish Literature, Polish romanticism, cultural memory, communicative memory, political memory, canon, archive, Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Ludwik Kondratowicz-Władysław Syrokomla.

Annotation: The Master's thesis analyses the translations of Lithuanian Polish literature: Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Ludwik Kondratowicz-Władysław Syrokomla into Lithuanian in the 1920s-1930s, which were published as separate books. The paper gives an overview of the situation of translation in Lithuania, the attitude of cultural representatives towards the work of translation and the formation of the school of translation. The analysed translations of works by Polish Romantic authors aim to reveal the dynamics of cultural memory in interwar Lithuania and the attitude towards translation work as a cultural exchange that emerged in this period. The aim of the paper is to find out how cultural memory functioned in Lithuania during the 1920s-1930s in relation to Polish literature in Lithuania.

Santrauka

Magistro darbe analizuojami Lietuvos lenkų – Adomo Mickevičiaus, Juozapo Ignacijaus Kraševskio, Liudviko Kondratovičiaus-Vladislovo Sirokomlės – vertimai į lietuvių kalbą XX a. 3–4 deš. – publikuoti atskiromis knygomis, siekiant išsiaiškinti, kaip nepriklausomybės metais veikė kultūrinė atmintis santykiuose su literatūra, kurią lietuvių skaitytojų bendruomenė anksčiau buvo skaičiusi originalo kalba arba vertimo ištraukomis. Verstinė literatūra darbe pristatoma kaip vienas iš būdų naujai susikūrusiai valstybei formuoti savo literatūros kanoną, tvirtinti savo kalbos bei kultūros pagrindus. Vykdoma verčiamų tekstų atranka, remiantis Itamaro Even-Zoharo kultūros teorija, yra siejama su kultūrinės bendruomenės formuojama atsinaujinimo, inovatyvumo programa. Atrankos procese bendruomenė remiasi kultūrinės atminties palaikomu savo tapatybės vaizdiniu ir pagal tai į savo literatūros lauką įsileidžia kitos kultūros tekstus. Darbe atlikta periodinės spaudos, kurioje svarstomas vertimo darbas, apžvalga parodė, jog atrankos procesui buvo skiriamas didelis dėmesys, o per verstinę literatūrą buvo formuojamas ir savos grožinės literatūros laukas. XX a. 3–4 deš. Lietuvoje ima formotis vertimo mokykla, kurios programa siejama su Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės požiūriu į vertimo procesą kaip į kultūrinius mainus. Atsiranda perspektyva verstinį tekstą laikyti dviejų kultūrų lydiniu – instrumentinį požiūrį į veikalą keičia dialoginis. Toks santykis reiškiasi ir lenkų literatūros vertimuose – magistro darbe, analizuojant atskiromis knygomis pasirodžiusius trijų autorių tekstus, išskiriami tiek instrumentiniai kūrinio panaudojimo atvejai, tiek bandymas ieškoti dialoginio santykio su lenkiškuoju savo paveldu. Šis santykis išreiškiamas kultūrinės atminties dinamikos sąvoka: formuodama savo kultūrinės atminties programą bendruomenė atlieka kultūrinio archyvo peržiūrėjimo darbą ir su lenkiškuoju paveldu elgiasi kaip su savu, įtraukdama jį į aktualius visuomenės reikalus ir poreikius: tiek kultūrinius, tiek politinius ir socialinius. XX a. 3–4 deš. atskiromis knygomis publikuotų A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio ir V. Sirokomlės kūrinių vertimų analizė parodė, jog jų kūrinuose reprezentuoti istorinės Lietuvos atminties turiniai pasitelkiami tiek patriotiniam ugdymui, tiek siekiant atgaivinti žinias apie praeitį, taip pat padeda į literatūros lauką įvesti naujus žanrus ir poetinės kalbos modelius, atliepia ir tuometines politines problemas.

TURINYS

Įvadas	5
1. Literatūros lauko apžvalga: vertimo situacija Lietuvoje.....	16
1.1 Vertimo mokyklos formavimasis	21
1.2 Lietuvos lenkų literatūros vertimo praktika	23
2. Adomas Mickevičius: derybos dėl kultūrinio-istorinio paveldo.....	30
2.1 <i>Ponas Tadas</i> : akistatos su istorinės Lietuvos kultūrine savastimi ir kitokybe.....	33
2.2 <i>Vėlinių</i> II-oji dalis: etnopoetikos reikšmė	41
3. Juozapas Ignacijus Kraševskis: LDK istoriniai pasakojimai	46
3.1 <i>Vitolio rauda</i> : epo restauracijos bandymas	47
3.2 <i>Karalių motina</i> : nacionalinio herojaus portretas Vytauto metams.....	52
4. Liudvikas Kondratovičius-Vladislovas Sirokomlė: kultūrinės ir politinės atminties sampynos.....	59
4.1 <i>Nemunas nuo versmių iki žiočių</i> : atminties vietos kūrimas.....	61
4.2 <i>Margis</i> : aukos figūra ir svetimojo patrauklumas.....	67
Išvados	73
Literatūra.....	79
<i>Bibliografiniai leidiniai</i>	79
<i>Šaltiniai</i>	79
<i>Dalykinė literatūra</i>	80
Summary	89

Įvadas

Šiame magistro darbe analizuojami Lietuvos lenkų literatūros vertimai į lietuvių kalbą XX a. 3–4 deš. kultūrinės atminties dinamikos požiūriu. Darbo tema numato vertimų studijų kryptį ir konkretų vertimo šaltinį – Lietuvos lenkų literatūrą, kuri apibrėžia kultūrinės atminties tyrimų lauką. Lietuvos lenkų literatūra aprėpia Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje gimusius ar gyvenusius rašytojus, kurie vienaip ar kitaip yra susiję su senąja Lietuva ir rašę lenkų kalba. Magistro darbas skirtas trimis lenkų romantizmo autoriams, kurių kūryba intensyviai veikė lietuvių istorinę, tautinę sąmonę ir turėjo įtakos XIX a. pab. kilusiam lietuvių tautiniam sąjūdžiui: tai Adomas Mickevičius (Adam Mickiewicz, 1798–1855). Juozapas Ignacijus Kraševskis (Józef Ignacy Kraszewski, 1812–1887) ir Liudvikas Kondratovičius-Vladislovas Sirokoma (Ludwik Kondratowicz-Władysław Syrokomla, 1823–1862).

Svarbu pažymėti, jog lenkų literatūra Lietuvos literatūros istorijoje užima itin svarbią vietą dėl bendros abiejų šalių praeities ir istorinių, politinių sąsajų. Apie bendrą lietuvių ir lenkų istorinį-kultūrinį naratyvą, kuris yra reprezentuojamas literatūrinėmis apykaitos formomis – vertimais, yra rašęs Algis Kalėda. Jis vertimus pavadina tiltu tarp dviejų kultūrų ir išskiria, jog vertimų iš lenkų kalbos sklaidai Lietuvoje didelę įtaką darė (ir daro) įvairios politinės ir socialinės aplinkybės, lenkų–lietuvių tautinių santykių laukas. Visa tai nulemia atrankos procesą – verčiami tekstai, kurie patenkina tautines-patriotines lietuvių aspiracijas. Dėl to daug dėmesio skiriama lenkų romantizmo korifėjams, kurie aukština Lietuvos žemių grožį ir praeitį, yra susiję su istorine Lietuva¹.

Probleminiame santykių su Lenkija kontekste XX a. pradžioje, kada Lietuva dėl prarasto Vilniaus atsisakė bet kokių diplomatinių santykių su Lenkija, iki 1938 m. paskelbto ultimatumo, buvo formuojamas lietuvių literatūros kanonas – jį pildė ne vienas lenkų kalba parašytas tekstas, kuris vienaip ar kitaip apeliavo į kultūrinę lietuvių atmintį ir valstybės steigties momentu iškėlė pasakojimus apie Lietuvą ir jos praeitį. Šiais pasakojimais siekta įrodyti, jog Lietuva nepriklausoma tapo ne tik pasinaudojusi tautų apsisprendimo teise į

---

¹ Plačiau žr. Algis Kalėda, „Literatūrų / kultūrų dialogo tiltai. Diachroninės vertimų projekcijos į dabartį“, in: *Kalbų ir literatūrų funkcionavimas Lietuvoje. Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie, lietuvių-lenkų moksliniai ir kultūriniai ryšiai*, kolektyvinė monografija, sudarė ir redagavo Mirosław Dawłevicz, Irena Fedorowicz, Algis Kalėda, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Polonistikos centras, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 234–245.

nepriklausomybę, taip demonstruojamas šalies istorijos ir politinio veikimo savarankiškumas. Lietuvos lenkų literatūra didele dalimi buvo atpažįstama ir sava, tačiau dar aušrininkams įtvirtinus nuostatą, jog esminis tautinę bendriją vienijantis elementas yra kalba², kyla dviprasmybė dėl lenkiškai rašiusių, tačiau su Lietuva susijusių autorių. Aušrininkų pradėtos kultūrinio ir istorinio palikimo dalybos tęsiamos ir XX a. 3–4 deš., kada įtampa svarstant santykį su lenkiškuoju savo paveldu yra itin išaugusi. Iš lenkų kalbos išversti Lietuvos lenkų tekstai nėra pristatomi ir suvokiami kaip užsienio literatūros dalis, jie laikomi Lietuvos kultūros reiškiniu, tačiau dėl kalbos skirtumo ir neretai juose išreikšto nepriklausomai valstybei nepalankaus požiūrio į jos valstybingumo tradiciją ši dalis yra dviprasmišė – tuo pat metu sava ir svetima³. Taigi svarbu akcentuoti, jog būtent šis aspektas į darbo tyrimų lauką įtraukia ir atminties, o ne vien vertimo problematiką.

Formuojant tyrimo **teorines atramas** remiamasi Jano Assmano ir Aleidos Assmann studijomis, jose pristatomomis komunikatyviosios ir kultūrinės atminties sampratomis⁴. J. ir A. Assmannų teorija remiasi esmine nuostata, kad atmintis yra iš principo socialus reiškinys, atmintį asmuo įgyja gyvendamas bendruomenėje. Tokiu būdu yra kuriama ir individuali, ir kolektyvo atmintis. Kolektyvo sąvoka šiuo atveju gali būti suvokiama gana plačiai (tai ir viena šeima, tauta, tam tikra visuomenės grupė ir t. t.). A. Assmann apibrėždama socialinę (arba komunikatyviają) atmintį išskiria, jog tai kartos, kuri dalijasi panašiais įsitikinimais, vertybėmis, įpročiais ir požiūriais atmintis⁵. Ji reiškiasi kaip dalybos prisiminimais, apimančiais vienam kolektyvui svarbius įvykius, tačiau jai būdinga neapibrėžta dalyvavimo struktūra neužtikrina išsaugojimo. Šis atminties tipas pasižymi svyravimu tarp prisiminimo bei užmiršimo⁶. Kultūrinė atmintis, priešingai nei komunikatyvioji, yra institucionalizuota, jai būdinga organizuota dalyvavimo struktūra, ji palaikoma ceremonijomis, formaliomis tradicijomis, perteikiama tekstuose, ritualuose –

---

² Žr. Reda Griškaitė, „Ausra ir Teodoras Narbutas“, in: *Archivum Lituanicum*, 2013, Nr. 15, p. 193. Visą straipsnį žr. *Ibid.*, p. 191–270.

³ R. Griškaitė analizuodama T. Narbuto į(si)savinimo atvejį, iškelia kalbos problemą, dėl kurios jis buvo laikomas savu, bet ne tokiu savu kaip Simonas Daukantas. Žr. *Ibid.*, p. 254.

⁴ Jan Assmann, „Communicative and Cultural Memory“, in: *Cultural Memory studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. Astrid Erll, Ansgar Nünning, Berlin: Walter de Gruyter, 2008, p. 109–118.; Aleida Assmann, „Memory, Individual and Collective“, in: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, eds. Robert Goodin, Charles Tilly, Oxford: Oxford University Press, p. 210–224.

⁵ Aleida Assmann, p. 214.

⁶ *Ibid.*, p. 220.

formalioje komunikacijoje⁷. Ši atmintis yra kultūrinės asmens tapatybės dalis, jungianti ją su bendruomene, yra institucionalizuota, reikalaujanti įsitraukimo ir kultivavimo. Kultūrinę atmintį sudaro konkrečioje visuomenėje, konkrečioje epochoje naudojami tekstai, vaizdai ir ritualai – *lieux de memoire*⁸, kurių kultivavimas jungia visuomenę, formuoja jos savivaizdį ir tapatybę. Toks kolektyvinės tapatybės formavimas pasitelkiant praeitį yra pagrindinė kultūrinės atminties funkcija: praeities elementai reprezentuojami ir interpretuojami, tokiu būdu tampa aktualūs dabarčiai. Šioje vietoje svarbu prisiminti atminties socialumą, dėl kurio net ir institucionalizuota kultūrinė atmintis išlieka dinamiška, kintanti. Dinamiką nulemia esminis atminties selektyvumas ir dabartiškumas – kultūrinė bendruomenė renkasi, tiek ką atsiminti, tiek ką užmiršti, pagal tai, kas jai aktualu, susiję su išgyvenama dabartimi. Sąmoningą bendruomenės pasirinkimą A. Assmann sieja su besikeičiančiais „socialiniais rėmais“, kurie atsiremiant į Maurice'o Halbwachs'o teoriją⁹, pristatomi kaip tam tikros grupės komunikacijos taisyklės, nustatančios ką verta išlaikyti atmintyje, o ką palikti užmarščiai. Šie rėmai „apibrėžia tiek individo santykį su visuomene, tiek dinamiką, kaip smarkiai atmintis ir užmarštis įsiskverbia viena į kitą.“¹⁰ Keičiantis socialiniams rėmams, keičiasi ir santykis su atmintimi (priimtina/nepriimtina)¹¹.

Magistro darbe atliekamai kultūros lauko apžvalgai bei konkrečių vertimų analizei aktualios A. Assmann išskirtos kanono ir archyvo sąvokos, kuriomis ir reiškiasi kultūrinės

---

⁷ Jan Assmann, p.117.

⁸ *Lieu de memoire* – prancūzų istoriko Pierre Nora sąvoka, kuri aiškinama kaip bendruomenei svarbių reikšmių sandrauba, turinti materialų pavidalą, simbolinę prasmę bei funkciją. Atminties vieta atsiranda (ar yra sukuriama) tada, kai atmintis nebėra spontaniška ir natūrali, tuomet kuriami archyvai, organizuojamos sukaktys, minėjimai – orientuojamasi į jau natūraliai nebevystančius ir natūralioje aplinkoje neegzistuojančius reiškinius. Atminties vieta egzistuoja todėl, kad nebelieka gyvos atminties aplinkos ir tapatybei modeliuoti reikalingi ritualai pasitraukia iš kasdienės komunikacijos žanro sferos. Žr. Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Memoire“, in: *Representations (Memory and Counter-Memory)*, California: University of California Press, 1989, p. 7–24.

⁹ M. Halbwachsas taip pat pabrėžia socialinį atminties pobūdį, o tai reiškia, kad be socialinės aplinkos individas negali nei susiformuoti, nei išlikti. Kolektyvine atmintimi jis laiko tam tikrų praeities įvykių, reikšmių sandraubą, kuri yra būdinga socialinei grupei, susijusi su tos grupės vertybėmis, pasaulėvoka. J. Assmannas kolektyvinės atminties sąvoką išskaido, pastebi skirtingas dalyvavimo ir išsaugojimo struktūras ir skiria komunikatyviąją ir kultūrinę atmintis. Žr. Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, Chicago IL: University of Chicago Press, 1992.

¹⁰ Aleida Assmann, *Užmaršties formos*, vertė Inga Bartkuvienė, Vilnius: Kultūros barai, 2021, *op. cit.*, p. 34.

¹¹ *Ibid.*, p. 35.

atminties dinamika¹². Kanonas reiškia aktyvų santykį su praeitimi, tai „funkcinė visuomenės atmintis, užtikrinanti, kad kiekviena karta iš naujo ją perims. Kūriniam, asmeniui ar istoriniam įvykiui kanonas suteikia išskirtinę vertę, paverčia reikšmingu ateities orientyru“¹³. Archyvas nekuria aktyvaus santykio su praeitimi, atmintis čia yra pasyvi, kaupiamojo pobūdžio – „[j]uose saugoma tai, kas nebeaktualu, gal net nelaikoma svarbiais tautinės tapatybės bruožais.“¹⁴ Archyvinės reikšmės bet kada gali tapti kanoninėmis, o šią dinamiką ir apsprendžia minėtieji socialiniai atminties rėmai. Vertinant darbe analizuojamų autorių kūrinį vertimo motyvą ir publikavimo aplinkybes, ėmė ryškėti tendencija, jog vieni kūriniai yra publikuojami su tam tikromis politinėmis intencijomis, todėl be komunikatyviosios ir kultūrinės atminties svarbu apibrėžti politinės atminties sąvoką, kuri yra reikšminga kolektyvo identiteto raidai, jei šis krypsta į politinį veiksmą. Politinės atminties sąvoka papildo kultūrinės atminties sampratą, tačiau abi jos grįstos patvariais simboliais bei materialiomis reprezentacijomis¹⁵. XX a. pradžioje, Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, prasideda kanono formavimo darbas, kuris užtikrino intensyvią kultūrinės atminties dinamiką – archyve pasyviai saugotos kultūrinės reikšmės ir simboliai galėjo iškilti į bendrą kultūrinės sąmonės lauką, „bendrą referencijų, aliuzijų, žinojimo lauką, kuris kuria bendruomenę, galinčią apie save pasakyti „mes“ ir pirmuoju daugiskaitos asmeniu mąstyti iš tam tikros jungiančios bendrų turinių ir tiesų perspektyvos.“¹⁶ XX a. 3–4 deš. Lietuvoje vykdyta kultūros politika buvo iš tiesų selektyvi – valstybė siekė įrodyti savo teisę į nepriklausomybę ir išryškinti valstybingumo tęstinumą. Taigi, atmintis formuojama dvejomis kryptimis – aktualizuojami valstybingumą įrodantys atminties turiniai, ir išstumiami jam prieštaraujantys – vieni atsiminimai iškeliami, kiti uždengiami, nutylimi, o kartais ir perrašomi.

Verstinės literatūros kontekste aktuali Itamaro Even-Zoharo kultūros teorija, tiksliau, jos dalis, skirta literatūros vertimams. Verstinė literatūra čia suvokiama kaip

---

¹² *Ibid.*, p. 30.

¹³ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 27.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Žr. Aleida Assmann, „Memory, Individual and Collective“, in: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, eds. Robert Goodin, Charles Tilly, Oxford: Oxford University Press, p. 215.

¹⁶ Manto Adomėno kanono apibrėžimas. Žr. Mantas Adomėnas, „Kanonas kaip priešnuodis kultūros degeneracijai“, in: *Naujasis Židinys–Aidai*, Vilnius, 2015, Nr.6, *op. cit.*, p. 36.

integrali vienos literatūros kaip polisistemos dalis¹⁷, tačiau taip pat savo ruožtu sudaranti ir atskirą sistemą: verstiniai tekstai tarpusavyje koreliuoja atsižvelgiant į atrankos kriterijus ir vertimo metu pritaikytas savos literatūros sistemos normas bei praktikas¹⁸. Magistro darbui svarbiausia šios teorijos dalis, kurioje kalbama apie verstinės literatūros padėtį ir santykį su sistema, į kurią yra įtraukiama. I. Even-Zoharas teigia, jog būtent per verstinę literatūrą įvyksta kanono atsinaujinimas – pristatomos naujos idėjos, nauja pasaulėvoka, poetinė kalba, kompozicinės technikos¹⁹. Atrankos procese, pasak autoriaus, tekstai pasirenkami pagal tai, ar atitinka išsikeltus tikslus „atsinaujinti“ – ar atitinka suformuotą inovatyvumo programą. Būtent šiame taške galima matyti dviejų magistro darbe taikomų teorijų susijungimą – atrankos procese bendruomenė remiasi kultūrinės atminties palaikomu savo tapatybės vaizdiniu, taip susidaro savotiškas apytakos ratas: kolektyvas, besiremdamas kultūrinės atminties palaikomu savivaizdžiu, į savo kultūros lauką įsileidžia kitos kultūros tekstus, kurie savo ruožtu irgi ją veikia. Kiekvienas tekstas tokioje situacijoje gali atspindėti turinius ir prasmes, kuriuos kultūra pasitelkia savasčiai palaikyti kultivuoti, taip pat tuos, kuriais (su)kuriami kokia nors nauja tapatybės vizija.

Formuodamas polisistemos sampratą I. Even-Zoharas teigia, jog Vakarų ir Vidurio Europos literatūra Viduramžiais ir Naujaisiais laikais sudarė bendrą polisistemą, kuri buvo jungiama lotynų kalbos bei literatūros. XVIII a. viduryje ši polisistema pasidalijo į atskiras nacionalinių literatūrų polisistemas. Taip ėmė formuotis centro bei periferijos santykiai ir literatūros, kurios susiformavo anksčiau nei kitos, ir kurios priklausė dominuojančioms tautoms, tapo šaltiniu jaunesnėms, vėliau susiformavusioms literatūroms²⁰. XIX a. kilęs lietuvių tautinis sąjūdis ir nacionalinės kultūros, literatūros formavimo pastanga atitinka I. Even-Zoharo pristatytą atsinaujinimo situaciją, kada viena literatūra yra „periferinė“ ir „silpna“, turi ribotus išteklius, kuriuos perima iš labiau išvystytos ir dominuojančios²¹. XIX a. ima formuotis atskira lietuvių kalbos ir literatūros sistema, kai nuo liaudies ir šnekamosios kalbos pereinama prie rašytinės – taip periferijoje esanti sistema pretenduoja

---

¹⁷ Itamar Even-Zohar, „The position of translated literature within the literary polysystem“, in: *Poetics today*, Vol. 11 (1), NC: Duke University Press, 1900, p. 45.

¹⁸ *Ibid.*, p. 46.

¹⁹ Itamar Even-Zohar, *Ibid.*, p. 47.

²⁰ Itamar Even-Zohar, „Polysystem Theory“, in: *Poetics Today*, Vol. 1 (1/2), 1979, NC: Duke University Press, p. 301–302.

²¹ Itamar Even-Zohar, „The position of translated literature within the literary polysystem“, p. 47–48.

į atskirumą. Darbe analizuojamu laikotarpiu – XX a. 3–4 dešimtmečiais – tautiniais principais grįsta kultūra jau buvo įsitvirtinusi centro pozicijoje, pradedamas formuoti jos savivaizdį atitinkantis kanonas, tačiau naujai besikuriančiai valstybei dar stinga įrankių ir šaltinių, taigi tiek tam tikri mąstymo principai, tiek literatūrinė kalba yra formuojami pasitelkiant vertimus.

Aiškinantis būdus, kuriais verstinė literatūra įtraukiama į nacionalinės literatūros polisistemą, aktualūs Susanos Bassnett darbai, kuriuose pristatoma vertimo kaip kultūrinių mainų samprata. S. Bassnett išskiria galimus požiūrius į vertimus²²: į vertimą galima žvelgti iš kolonijinės perspektyvos, taip originalas laikomas pranašesniu, o verstinis tekstas – menkesne kopija; postkolonijinis požiūris siūlo kitą santykį – čia verstinis tekstas laikomas originalaus veikalo versija²³ ir vertėjo kūrybiškumo produktu. Pirmasis santykis yra hierarchinis, antrasis – lygiavertis. Pastarasis leidžia verstinį tekstą matyti kaip dviejų kultūrų lydinį ir dialogą. Toks požiūris iškelia vertėjo-autoriaus perspektyvą, telkiant dėmesį į tai, kaip konkreti veikalo versija funkcionuoja kultūros lauke, kokį indėlį į jį įneša. Tokiu atveju, aktuali yra ne tik vertėjo (ar institucijų) atliekama atranka, ne tik lyginamoji analizė, siekiant įžvelgti tai, kas prarasta vertimo procese, tačiau atvirkščiai – kas yra sukuriama.

Atsirenkant šio **magistro darbo medžiagą** ir aiškinantis lenkų literatūros vertimų kontekstą naudotasi Vaclovo Biržiškos redaguotais bibliografiniais žurnalais *Knygos* (1922–1926), *Bibliografijos žinios* (1928–1943) bei Antano Venclovos sudaryta verstinės literatūros bibliografija „Pasaulio grožinė literatūra lietuvių kalba (nelietuvių autorių vertimų ir raštų apie nelietuvių literatūras bei atskirus autorius bibliografija, 1823–1932)“, kuri buvo sudėtinė *Bibliografijos žinių* dalis nuo 1936 m. ketvirtojo numerio. Šie žurnalai

---

²² Susan Bassnett, *Translation studies: 3rd (third) edition*, London: Routledge, 2002., p. 5.

²³ Versijos sąvoka darbe taikoma atsižvelgiant į Peter Shillingsburg'o studijoje *Resisting Text: Authority and Submission in Construction of Meaning* suformuotą sampratą, kur versijos sąvoka suprantama kaip klasifikavimo priemonė – abstrakcija, kurią pasitelkus gebama skirti, jog egzempliorius X yra netapatus egzemplioriui Y, tačiau abu vienodai reprezentuoja vieną ir tą patį veikalą. Vertimas vienaip ar kitaip pakeičia veikalo būtį – čia susiduria du autoriai, pastarasis veikalą tarsi įsteigia iš naujo, adaptuodamas jį kitai kalbai. Per vertimą veikalas ima funkcionuoti naujai, nes yra perdurbamas, tačiau vis dar yra tas pats veikalas. Žr. Peter L. Shillingsburg, *Resisting Texts: Authority and Submission in Constructions of Meaning*, Michigan: University of Michigan Press, 1998, p. 66–70.

aprepia visas pasirodžiusias knygas ir žurnalus nuo 1922 metų²⁴. *Bibliografijos žinios* yra *Knygų* tęsinys, V. Biržiška pirmąjį numerį pradeda paaiškinimu, jog *Knygos* virto senosios lietuvių bibliografijos leidiniu, todėl kuriamas naujas žurnalas²⁵. Redaktorius taip pat akcentuoja, jog 1923–1927 m. yra spraga lietuvių bibliografijoje dėl sustojusio *Knygų* leidimo²⁶. Šią spragą iš dalies užpildo minėta A. Venclovos verstinės literatūros bibliografija, susidedanti iš mokslinės medžiagos apie visuotinę literatūrą, literatūros teorijos bei vertimo darbo, meno klausimų ir verstinės literatūros rodyklės pagal autorius. 1936–1940 m. *Bibliografijos žinias* pildžiusi A. Venclovos skiltis nutrūksta 1940 m. trečiame numeryje ties „L“ raide, taigi aprepia tik maždaug pusę visos verstinės literatūros. A. Venclovos sudaryta autorių J. I. Kraševskio ir V. Sirokomlės bibliografinė rodykle naudotasi šiame magistro darbe. Kadangi A. Venclova pateikia tik šių autorių vertimų sąrašą, į jį neįtraukdamas recenzijų, sekimų, straipsnių apie šiuos autorius, papildomai informacijos ieškota *Knygų* bei *Bibliografijos žinių* periodikos skiltyse, Lietuvos Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Personalijų kartotekoje. A. Mickevičiaus bibliografija yra pateikta atskiru leidimu *Adomas Mickevičius: bibliografinė rodyklė (literatūra lietuvių kalba)*²⁷, kurioje aprepiami visi A. Mickevičiaus vertimai į lietuvių kalbą, publikacijos, straipsniai apie tekstus ir patį autorių, recenzijos, sekimai iki 1979 m.

Magistro darbe analizuojami verstiniai veikalai, kurie XX a. 3–4 deš. buvo publikuoti atskiriomis knygomis. Minėtų trijų autorių kūryba buvo intensyviai publikuota ir iki nepriklausomybės paskelbimo, tačiau kūriniai pasirodydavo daugiau ištraukomis, kurios skelbtos periodinėje spaudoje. Šioms publikacijoms būdinga ryški lituanistinė tema, tad tokia atranka palaiko instrumentinį santykį su tekstu ir į „atsinaujinimo“ programą įtraukia netgi ne ištikus jai tinkančius tekstus, o jų dalis, kurios lietuvių literatūros polisistemoje ilgainiui tapo kone savarankiškais tekstais (pavyzdžiui, A. Mickevičiaus „Daina“ iš poemos

---

²⁴ *Knygos* fiksuoja literatūros naujienas, straipsnius nuo 1922 m., čia trumpai perteikiamas leidžiamų žurnalų turinys o naujas, labiau įsimintinas, knygas palydi trumpos recenzijos. *Bibliografijos žiniose* fiksuojami leidiniai nuo 1928 m. – aprašomos Lietuvoje išleistos knygos, lietuviškos, bet ne Lietuvoje pasirodžiusios knygos, Lietuvos bei užsienio lietuvių periodika (straipsniai ir recenzijos), žurnalą papildė straipsniai bibliografijų, bibliotekų darbo, spaudos istorijos klausimais, spausdinami naujų vertimų sąrašai (naujai pasirodžiusių ir dar verčiamų, planuojamų versti knygų).

²⁵ Redakcija, „Ižangos žodis“, in: *Bibliografijos žinios*, 1928, Nr. 1, p. 1.

²⁶ *Ibid.*, p. 2

²⁷ Kazimiera Šiaudinienė, *Adomas Mickevičius: bibliografinė rodyklė (literatūra lietuvių kalba)*, Vilnius: Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1981.

Konradas Valenrodas). Nepriklausomybės laikotarpis išsiskiria kur kas gausesnėmis šių autorių knygų publikacijomis, o tai rodo jau kokybiškai naują šios literatūros įsisavinimo etapą. 1924 m. atskiromis knygomis pasirodo Antano Valaičio ir Konstantino Šakenio poemos *Ponas Tadas* vertimai, kurie taip pat prieš tai buvo dalimis publikuojami spaudoje. Tais pačiais metais Faustas Kirša išvertė ir paskelbė J. I. Kraševskio *Anafielo* pirmąją dalį – *Vitolio rauda*, o 1926 m. buvo išleista Motiejaus Gustaičio išversta antra poetinės dramos *Vėlinės* dalis. Nors pastarieji leidiniai neapima originalių veikalų visumos, darbo temai jie yra aktualūs kaip sulaukę atskiro leidimo – *Vėlinių* II dalis išverčiama pirmą kartą ir atskira knyga kartu su profesoriaus Mykolo Biržiškos įvadu pristatoma plačiajai visuomenei; *Vitolio rauda* verčiama antrą kartą, praėjus daugiau nei 40 metų nuo Andriaus Vištelio-Višteliausko vertimo. 1930-aisiais, Vytauto Didžiojo metais, išleidžiamas J. I. Kraševskio romanas *Karalių motina*, skirtas LDK temai. 1933 m. publikuojamas ilgai Kazio Bizausko verstas V. Sirokoplės *Nemunas nuo versmių iki žiočių* – pristatomas populiarus XIX a. kraštietiškojo romantizmo²⁸ veikalas istorine, kraštotyrene tema. Paskutinis aktualus veikalas, publikuotas šių dviejų dešimtmečių laikotarpiu, yra A. Valaičio išversta V. Sirokoplės poema *Margis* (1936), kuri, kaip ir *Vėlinių* antroji dalis, palydima M. Biržiškos įvadu.

Trečias dešimtmetis kaip pradžios taškas darbe pasirenkamas, atsižvelgus ir į Vytauto Kavolio pastebėjimą, jog iki 1922 m. dar „iš dalies gyvenama karo ir revoliucijos patirtimi“²⁹. Šiais metais darbą baigia Steigiamasis Seimas, išrenkamas naujas šalies Prezidentas, priimama nauja Konstitucija, ir pats laikas „kriptelėti nuo politikos kultūros pusėn“³⁰. Steigties momentą seka sauga – „[v]isa, kas steigama, turi būti ir saugoma“³¹. 3–4 dešimtmečiais galima stebėti saugos etapą, kada ieškoma būdų, kaip išsaugoti padėtus pamatus, įrodyti savo valstybingumo legitimumą ir formuoti visuomenę jungiantį naratyvą.

---

²⁸ XIX amžiaus vidurio literatūrai būdingas dėmesys „krašto istorijai, etninėms tradicijoms, liaudies kūrybai, kultūriniam kraštovaizdžiui, dėl to ji dar vadinama „kraštietiškuoju“ Romantizmu”. Brigita Speičytė, „Romantinė kraštotyra: L. A. Jucevičius, V. Sirokoplė, A. H. Kirkoras“, in: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1083>, *op. cit.*, [tikrinta: 2024–03–27].

²⁹ Vytautas Kavolis, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994, *op. cit.*, p. 151.

³⁰ Vaižgantas[Juožas Tumas-Vaižgantas], „Kultūra ir pornografija“, in: *Krašto balsas*, 1922, Nr. 12, *op. cit.*, p. 2.

³¹ Arūnas Sverdiolas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996, *op. cit.*, p. 99.

Kultūrinė atmintis ir jos kultivavimas³² yra susijusi su šiuo sukurtos žmogiškosios tvermės išsaugojimo momentu. 1939 m. pasirašyta Lietuvos ir Sovietų Sąjungos savitarpio pagalbos sutartis (reiškusi Lietuvos nepriklausomybės praradimą) įvesta sovietų kariuomenė, pradėtas vykdyti Lietuvos aneksijos planas – spaudoje pasipylė propagandiniai straipsniai komunizmo tema, užsikūrė ilgus metus sovietų Rusijoje veikusi represijų ir cenzūros mašina. Kultūrinės atminties programa analizuojama laisvos Lietuvos laikotarpiu, kada ji buvo formuojama dinamiškai, o kultūrinės atminties turinius galima laikyti reprezentuojančiais savo kultūrinę bendruomenę.

Norint lokalizuoti šį magistro darbą esamų mokslinių tyrimų kontekste pirmiausia reikia paminėti Erikos Malažinskaitės straipsnį „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“³³, kuris darbu svarbus dėl bendro verstinės literatūros padėties tarpukariu aptarimo, išskirtų ryškėjančių vertimo mokyklų, pastebėtos dažnos tekstų lietuvinimo tendencijos. Kitą svarbų tyrimą yra atlikusi Viktorija Šeina-Vasiliauskienė monografijoje *Savas svetimas dainius*³⁴, kurioje dėmesys skiriamas A. Mickevičiaus vietai lietuvių literatūros kanone, autoriaus įtakai lietuvių kultūrinės tapatybės formavimosi procese, išsamiai išanalizuojant jo kūrybos recepciją nuo XIX a. pab. iki 1940 m. Išskiriant magistro darbui aktualų 3–4 deš. laikotarpį, svarbu pastebėti, jog V. Šeina-Vasiliauskienė monografijoje, aptardama konkrečių Mickevičiaus kūrinių vertimus ir jų adaptacijas, dėmesį sutelkia ties mokyklinėmis programomis, kurioms kūriniai dažniausiai ir būdavo lietuvinami. Šiame magistro darbe analizuojami lenkų literatūros vertimai ir jų padėtis bendrame verstinės literatūros kontekste, o dėmesį sutelkus į Lietuvos lenkų verstinės literatūros grupę – aptariami konkretūs veikalai, pasirodę atskiromis knygomis, kurie nebuvo kaip nors specifiskai orientuoti į moksleivius, mokyklų programas ir tuo tikslu lietuvinami ar kitaip adaptuojami.

---

³² Kultūrinė atmintis asmenį daro kolektyvo dalimi – informacija atpažįstama, laikoma sava, naudojama viešojoje komunikacijoje.

³³ Erika Malažinskaitė, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, in: *Colloquia*, 2015, Nr. 35, p. 71–88.

³⁴ Viktorija Šeina, *Savas svetimas dainius. Adomas Mickevičius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021.

Laikotarpio politinei ir kultūrinei situacijai suprasti aktuali Dangiro Mačiulio studija *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*³⁵, kuri padeda suvokti tuometinius politikoje vykstančius procesus, darančius įtaką kultūriniam gyvenimui. Taip pat minėtina kolektyvinė monografija: *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: Atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*³⁶, į kurią įtraukiami kolektyvinės ir kultūrinės atminties tyrimai Lietuvoje, siekiant atspindėti formuojamą atminimo kultūrą ir lietuviškos tapatybės kaitą per XX–XXI amžius.

Darbo tikslas – apibūdinus verstinės literatūros padėtį Lietuvoje XX a. 3–4 deš. ir išskiriant vertimus iš lenkų kalbos, ištirti Lietuvos ir Lenkijos romantizmo korifėjais laikomų autorių – A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio ir V. Sirokomlės – kūrybą ir veikalus, kurie nurodytu laikotarpiu buvo išleisti lietuvių kalba atskiromis knygomis. Išsiaiškinti, kaip nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu veikia kultūrinė atmintis santykyje su literatūra, kuri interpretacinei bendruomenei jau buvo iš dalies pažįstama – anksčiau skaityta originalo kalba ar vertimų ištraukomis, publikuotomis spaudoje. Darbe siekiama nustatyti, kaip tam tikri kultūrinės atminties turiniai pristatomi naujai, naujo vertimo situacijoje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti verstinės literatūros padėtį XX a. 3–4 deš., aptarti lenkų literatūros vertimus ir jų vertinimus.
2. Išanalizuoti A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio ir V. Sirokomlės veikalus, kurie buvo publikuoti atskiromis knygomis XX a. 3–4 deš., akcentuojant vertimo situaciją, motyvaciją ir recepciją.
3. Nustatyti, kaip kiekvienu atveju reiškiasi kultūrinė atmintis, kokia yra jos dinamika, t. y. kokie atminties turiniai yra aktualizuojami, o kurių (galimai) selektyviai atsisakoma.

Iškelti uždaviniai nulemia magistro darbo struktūrą: pirmame darbo skyriuje aptariama XX a. pradžia būdinga problema, liečianti kultūros atstovų požiūrį į vertimo darbą. Vertimo situacija pristatoma remiantis minėtuoju E. Malažinskaitės straipsniu, V. Šeinos-Vasiliauskienės monografija, D. Mačiulio studija bei tuometinės periodinės spaudos, kurioje liečiamas vertimo darbo klausimas, apžvalga. Šiame skyriuje taip pat

---

³⁵ Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927-1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.

³⁶ *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*, sudarė Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.

bendrai aptariama verstinės literatūros padėtis, pristatomi daugiausiai iš lenkų kalbos versti autoriai, ieškant paralelių lietuvių literatūroje ir brėžiant sąsajas su kintančia lietuvių vertimo mintimi besiformuojančioje lietuvių vertimo mokykloje. Antrame, trečiame ir ketvirtame darbo skyriuose paskirai aptariami A. Mickevičiaus, J. I. Kraševskio, V. Sirokoslės ir literatūros vertimai į lietuvių kalbą – pristatoma, kurie tekstai jau buvo lietuviui skaitytojui pažįstami dar iki nepriklausomybės, kurie XX a. 3–4 deš. publikuojami ištraukomis, o kurie susilaukia atskirtų publikacijų. Pastariesiems ir skiriamas didžiausias dėmesys, jie analizuojami atskirai, siekiant suvokti kūriniais reiškiamus ir palaikomus kultūrinės atminties turinius ir išsiaiškinti, kaip juos supranta ir perskaito interpretacinė bendruomenė.

Tyrimo pabaigoje pateikiamos išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas bei darbo santrauka anglų kalba.

Svarbu paminėti, jog šis magistro darbas yra aktualus, atsižvelgiant į nuolatinį poreikį reinterpretuoti kultūrinį palikimą, o kaip parodė darbe analizuotų veikalų analizė – tai dažniausiai daroma per jubiliejus ar sukaktis. 2024-aisiais metais sukanka 100 metų, kai buvo publikuoti du darbe analizuojami veikalai: 1924 m. ne tik atnaujinamas J. I. Kraševskio *Vitolio raudos* vertimas, bet ir pirmą kartą lietuviškai ištisas pasirodo A. Mickevičiaus *Ponas Tadas*.

1. Literatūros lauko apžvalga: vertimo situacija Lietuvoje

Magistro darbe analizuojamu laikotarpiu moderni valstybė jau yra susikūrusi ir padėjusi esminius jos valstybingumą bei kultūrinę programą grindžiančius pamatus. Pastaruosius pradėjo dėti dar aušrininkai XIX a. pab., bendrą kalbą ir istoriją laikę esminiais argumentais, galinčiais pagrįsti šalies savarankiškumą³⁷. A. Mickevičius, J. I. Kraševskis, V. Sirokomlė – ryškūs *Aušros* programos autoriai, jų kūriniai tuo metu buvo svarbūs kaip raktas į LDK praeitį, kurios istoriją ir politines tradicijas aušrininkai idealizavo. Aurelijus Gieda pastebi, kad XX amžiaus pradžioje (1–2 deš.) lietuvių mokslo arenoje įvyksta ryškus pokytis – pasirodo nauja mokslininkų karta: M. Biržiška, Augustinas Janulaitis, Augustinas Voldemaras, kurie ima kvestionuoti patriotinę, kompiliacinę aušrinės istoriografijos kryptį ir polemizuoja su Jonu Basanavičiumi, Jonu Mačiuliu-Maironiu, Jonu Šliūpu. Pastarųjų poziciją A. Gieda pavadina „patriotiniu pragmatizmu“. V. Šeina-Vasiliauskienė papildoma, jog aušrininkų istoriografijos modelis buvo grindžiamas nuostata, kad LDK epocha iki unijos su Lenkija laikyta aukso amžiumi, „o vėlesnis laikotarpis traktuojamas kaip nuosmukis“³⁸.

Kaip opozicija tokiai koncepcijai keliama keliakalbės Lietuvos literatūros samprata, kurios pagrindiniu kūrėju laikomas M. Biržiška, sudaręs 1929 m. patvirtintą mokyklinę literatūros programą. V. Šeina-Vasiliauskienė šią programą pavadina M. Biržiškos „nacionalinio literatūros modelio pergale prieš etnolingvistinę koncepciją“³⁹ – šio kanono vertybine ašimi tampa nebe kalba, o „Lietuvos valstybingumo istorinis pasakojimas (nuo LDK statuto ir metraščių iki XIX a. istorinių poemų), o centrinę kanono poziciją užėmė pasauliniu mastu labiausiai pripažintas istorinės Lietuvos poetas Mickiewiczius“⁴⁰.

Aptardama A. Mickevičiaus vertimų istoriją V. Šeina-Vasiliauskienė taip pat pastebi, kad integruodamas A. Mickevičiaus kūrybą į lietuvių kultūrą, M. Biržiška ne kartą kupiūravo, keitė nuorodas į Lenkiją arba lenkiškumą: Vėlinių trečiojoje dalyje „Polak“

---

³⁷ Reda Griškaitė, „Ausra ir Teodoras Narbutas“, in: *Archivum Lituanicum*, 2013, Nr. 15, p. 191.

³⁸ Viktorija Šeina, *Savas svetimas dainius. Adomas Mickevičius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021, *op. cit.*, p. 112.

³⁹ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 126.

⁴⁰ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 253.

versdamas „mūsiškis“, „Polska“ – „tėvynė“, „Vivat polonus“ – „valio kareivis“ ir taip toliau⁴¹.

Čia paliečiama svarbi XX a. pradžia būdinga problema, susijusi su kultūros atstovų požiūriu į vertimo darbą. Tirdama grožinės literatūros vertimo tarpukariu situaciją Erika Malažinskaitė nepriklausomybės pradžios vertimus sieja su aktualia pastanga kurti bendrinę kalbą, ją stabilizuoti. Kaip pagrindinis lietuvių vertimo mokyklos pradininkas išskiriamas Jonas Jablonskis, kuris orientavosi į kalbos kultūrą, kokybę, vengė pažodinio vertimo⁴² ir dėmesį telkė iš esmės tik į kalbinius vertimo teksto niuansus. J. Jablonskis literatūrą rengė mokykloms, taigi verčiami tie veikalai, „kur yra ypač aiški auklėjamoji idėja“⁴³.

D. Mačiulis pastebi, kad nuo nepriklausomybės paskelbimo dienos iki 1926 m. Lietuvoje nebuvo institucijos, atsakingos už kultūros ir meno reikalus⁴⁴. Spaudoje galima stebėti diskusijas, kuriose XX a. pradžioje ryškėja šios problemos reflektavimas, susijęs ir vertimo klausimais. Pranas Mašiotas dienraštyje *Lietuva* išspausdina straipsnį „Žodžio dailininkams ir kalbos mokovams“, kuriame primena pareigą versti kuo daugiau užsienio literatūros, nes auga nauja karta, kuri nebemoka nei rusų, nei lenkų kalbų⁴⁵. Taigi, Lietuvoje formuojasi nauja kultūrinė bendruomenė, kuri nebėra taip stipriai veikiama rusų ir lenkų kalbos bei literatūros. Vyresnioji karta šias kalbas tebemoka ir verčiamus veikalus gali skaityti originalo kalba, tačiau jaunoji karta, vyresniajai kartai savą ir artimą kultūrinį palikimą pažįsta jau daugiau ar mažiau tik per vertimus.

Tame pačiame dienraštyje išspausdinamas atsakomasis straipsnis „Verstinės literatūros reikalai“, kuriame žeriama kritika kultūros politikai, nes per dvejus metus nepriklausomoje Lietuvoje nėra įsteigtas organas, kuris rūpintųsi tuo, kas yra verčiama – įsteigta institucija turėtų duoti gaires vertėjams, kas reikalinga išversti, ir užtikrinti, kad tuo pat metu nebūtų verčiamas tas pats veikalas⁴⁶. P. Mašiotas, kaip švietimo viceministras, į išsakytą kritiką sureaguoja savitu būdu – *Lietuvos* 42-ame numeryje spausdinamas jo

---

⁴¹ Plačiau žr. *Ibid.*, p. 154–156.

⁴² Erika Malažinskaitė, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, in: *Colloquia*, 2015, Nr. 35, p. 76.

⁴³ Dominykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, in: *Kalbotyra*, 1962, T. 5, *op. cit.* p. 19.

⁴⁴ Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 13.

⁴⁵ Žr. Pr. Mš [Pranas Mašiotas], „Žodžio dailininkams ir kalbos mokovams“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 35, p. 2.

⁴⁶ Žr. Juoz. P-jis [Juozas Pajaujis], „Verstinės literatūros reikalai“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 37, p. 5–6.

atsakymas kritikams, o kartu su juo ir sąrašas, kas reikalinga išsiversti⁴⁷. Viceministras užtikrina, jog institucija, besirūpinanti vertimais, yra kuriama, tai Meno kūrėjų draugija, o Švietimo ministerija gali pasakyti tik tai, kas naudinga mokykloms. P. Mašiotas savo pozicijos straipsnyje neišreiškia, tačiau pasiremia profesoriaus M. Biržiškos siūlymais⁴⁸.

Vertimų teorijos nei geresnės praktikos nebuvimas kaip tema periodinėje spaudoje išlieka aktuali visu 3–4 dešimtmečių laikotarpiu. Kritikuojama ne tik institucijų ar kultūrinės programos gairių stoka, tačiau ir pati vertimų kokybė bei vertėjų aplaidumas. Juozas Tumas-Vaižgantas 1922 m. *Krašto darbuose* publikuoja straipsnį „Kultūra ir pornografija“, kuriame raginama pasibaigus rinkimams pereiti prie kultūros reikalų⁴⁹. Vertimų padėtis Lietuvoje laikoma labai prasta, Vaižgantas pasisako, jog verčiamos tik literatūros „šiuokšlės“, esami vertimai laikomi „tautos nelaime“. Straipsnyje iš esmės kritika žeriami populiariajai literatūrai – meilės romanams, kurie statistiškai užėmė didžiąją dalį verstinės literatūros lauko. Vaižgantui antrina Antanas Vaičiulaitis, kuris pastebi, jog leidyklos derinasi prie masinio skaitytojo, verčiami ne literatūros klasikai, o ir šie įvairiai modifikuojami⁵⁰ (trumpinami, lietuvinami). Dažnai kritikuojamas vertimo būdas, kada verčiama ne iš originalo kalbos. Vytautas Bičiūnas straipsnyje „Vertėjas ir vertimai“ aptaria susidariusią situaciją vertimų srityje ir remiasi statistiniais duomenimis: 1924–1926 m. spausdinami bene vien vadovėliai, o 1927–1928 m. didžiosios knygų leidybos bendrovės ima leisti daugiau grožinės literatūros kūrinių, kurių didžiąją dalį sudaro verstiniai tekstai. 1928 m. vertimai sudarė trečdalį visos pasirodžiusios literatūros. Kritika vertimų kokybei visgi išlieka – toliau verčiama ne iš originalo kalbos, o eilės dažnai verčiamos proza⁵¹.

Taigi, dėmesys nuo teksto kalbos po truputį krypsta link jo prasmės pagavos ir originalo ir vertimo meninės kokybės. 1926–1927 m. E. Malažinskaitė pavadina kovos su J. Jablonskio diktatūra metais⁵²: kalbininkas ir vertėjas Stasys Dabušis iškelia idėją, jog svarbiausia yra teksto visuma, o Balys Sruoga svarsto apie tai, kad vertimas turįs perteikti

---

⁴⁷ Pr. Mš. [Pranas Mašiotas], „Verstinės literatūros reikalai“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 42, p. 1–2.

⁴⁸ Sąrašas gana platus, nurodoma, jog trūksta Šv. Rašto bei graikų klasikų vertimų, kaip atskiri kūriniai įvardijami: *Rolando giesmė*, *Nibelungų giesmė*, *Kalevala*, minimi tokie autoriai kaip: William‘as Shakespeare‘as, Dante Alighieris, Lordas Byronas, Victoras Hugo, Knutas Hamsunas, Maurice‘as Maeterlinckas ir kiti.

⁴⁹ Vaižgantas [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Kultūra ir pornografija“, in: *Krašto balsas*, 1922, Nr. 12, p. 2.

⁵⁰ A. [Antanas] Vaičiulaitis, „Dailiosios literatūros vertimai“, in: *Rytas*, 1929, Nr. 37, p. 3.

⁵¹ Žr. V. [Vytautas] Bičiūnas, „Vertėjas ir vertimai“, in: *Rytas*, 1929, kovo 2, Nr. 51, p. 4.

⁵² Erika Malažinskaitė, p. 77.

originalo idėjas. Visgi straipsnio autorė išskiria, kad XX a. pr. vertimai turi adaptacijos bruožų, tekstus pritaikant konkrečiai kultūrinei terpei: lietuvinami vardai, perkuriamos aplinkos detalės, tekstai trumpinami. Tokia praktika yra siejama su periodui būdingu „siauru kultūriniu interesu“ bei „ginties pozicija“, kurie išryškėja tada, kai tautinė kultūra yra tik besiformuojanti (arba kaip I. Even-Zoharo polisistemų teorijoje įvardyta – „jauna“⁵³), taigi kitos kultūros daroma įtaka gali būti matoma kaip galimai kelianti grėsmę⁵⁴.

Svarbu neužmiršti, jog analizuojamu laikotarpiu lietuvių kalba dar nebuvo nusistovėjusi, kalbos ir terminų norminimas buvo *čia ir dabar* vykstantis procesas: 1923 m. Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, paragintas Švietimo ministerijos, sudarė specialią komisiją, kuri turėjo išdėstyti savo nuomonę dėl įsigalėjusių dviejų rašybų – *jablonskinės* ir *būginės*, tačiau, kaip pastebi Jonas Palionis, dėl prasto komisijos darbo *jablonskinė* rašyba priimama tik 1933 m. Švietimo ministerijos nurodymu⁵⁵. Taigi, kalbinis griežtumas – orientacija vertimais palaikyti ir plėtoti bendrinę kalbą – derėjo su kultūros saugos, įtvirtinimo poreikiu bei jam būdingomis tautinio nacionalizmo apraiškomis.

Tais pačiais 1933 m. pasirodo kalbos kultūrai skirtas laikraštis *Gimtoji kalba*. Čia svarstomi tiek teoriniai bendrinės kalbos dalykai ir teikiamos rekomendacijos visuomenei⁵⁶, tiek leidinio redaktorės Sofijos Čiurlionienės-Kymantaitės plėtoti vertimo darbo klausimai. Šiame leidinyje S. Čiurlionienė-Kymantaitė paskelbia tekstą „Apie vertimus“⁵⁷, kuris, pasak E. Malažinskaitės, yra „reikšmingiausia teorinė vertimo publikacija, pasirodžiusi pirmosios Lietuvos Respublikos metais“⁵⁸. Čia išreiškiamas požiūris, kad verčiant svarbu išlaikyti ištikimybę originaliam tekstui – pagauti originalo dvasią, tai yra „neatolti nuo veikalo nė mažiausiose smulkmenose, duoti tą patį kalbos ritmą, tą pačią veikalo nuotaiką ir padaryti saviems tą veikalą artimą, suprantamą, įdomų“⁵⁹ – siekiama suderinti rūpestį

---

⁵³ Žr. Itamar Even-Zohar, „The position of translated literature within the literary polysystem“, in: *Poetics today*, Vol 11, (1), 1990, NC: Duke University Press, p. 47.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 79.

⁵⁵ Jonas Palionis, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 280–281.

⁵⁶ Plačiau žr. *Ibid.*, p. 288–292.

⁵⁷ S. [Sofija Kymantaitė] Čiurlionienė, „Apie vertimus“, in: *Gimtoji kalba*, 1933 m. Nr. 2, p. 17–20; Nr. 4, p. 51–53; Nr. 8, p. 115–117.

⁵⁸ Erika Malažinskaitė, p. 80.

⁵⁹ Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, „Apie vertimus“, [1933], in: *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Raštai, t. 4: Straipsniai, studijos, esė*, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, *op. cit.*, p. 555–556.

lietuvių kalba ir visuomene su noru išlaikyti individualų kūrėjo stilių. Autorė pabrėžia, jog visų pirma reikia versti iš originalo, jeigu tai neįmanoma, tada prieš akis turėti kelis veikalo vertimus⁶⁰. Teksto adaptavimo ir lietuvinimo tendencijas rašytoja laiko „literatūrin[io] nekultūringum[o] ir skonio stokos įrodym[u]“⁶¹, taip pat pateikia tokio lietuvinimo pavyzdžius:

Lietuvinimas būna dvejopas: 1) perkėlimas veiksmo, sakysim, iš Paryžiaus ar Maskvos į Šiaulius ar Kauną, ir 2) ypatingas „lietuviškas stilius“, brukamas tiems prancūzams, anglams ar rusams. Paprastas žodis *entrer, eintreten, vojti* išverčiamas *įsišauti, įrioglinti, įkabaldoti...*⁶²

S. Čiurlionienės-Kymantaitės pasiūlytą požiūrį į vertimo darbą galima laikyti tarpiniu variantu – išlikdama ištikima J. Jablonskio mokinė ir būdama kalbos normų šalininkė⁶³, rašytoja „bandė visiems privalomą kalbos grynumą derinti su individualiu rašymo būdu, pirmenybę teikdama stiliaus tikslumui, savitumui, aiškumui ir taiklumui“⁶⁴.

Iki S. Čiurlionienės-Kymantaitės periodinėje spaudoje savo įžvalgomis dalinosi ir kiti kultūros veikėjai. 1931 m. vertėjas Edvardas Viskanta straipsnyje „Vertimo menas Lietuvoje“ aptaria svarbiausius vertimo principus – vėlgi iškeliamas tikslumas: „1) tikslus prasmės perdavimas, 2) išlaikymas autoriaus kalbos ypatingumų, kiek tat leidžia gimtosios kalbos gramatikos taisyklės.“⁶⁵ Svarstoma apie tapatinimąsi su teksto autoriumi, įsijautimą į charakterį – autorius suvokiamas kaip rolė aktoriui, tačiau naudingumo kriterijus lieka – mokykloms vis dar trūksta klasikinės literatūros, taip pat pastebima, jog mažai tautai reikia versti „geriausių autorių geriausius kūrinius“⁶⁶. Rašytojas Vytautas Alantas žeria kritiką skaitytojų bendruomenei dėl pernelyg didelio susidomėjimo kriminalistine bei nuotykių žanro literatūra: „Nereikia užmiršti, kad mes turėjome tautos atgijimo aušrą, bet dar toli gražu neturime vidudienio: mūsų tautinis atgijimas dar nesibaigė. Kurti literatūrą dėl

---

⁶⁰ *Ibid.*, p. 555.

⁶¹ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 556.

⁶² *Ibid.*, *op. cit.*, p. 557.

⁶³ Ramutis Karmalavičius, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Epocha. Idealai. Kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992, p. 248.

⁶⁴ Halina Korsakienė, *Susitikimai*, Vilnius: Vaga, 1977, *op. cit.*, p. 192.

⁶⁵ E. [Eduardas] Viskanta, „Vertimo menas Lietuvoje“, in: *Vairas*, 1931, Nr. 7–8, *op. cit.*, p. 410. Plačiau žr. visą straipsnį p. 409–416.

⁶⁶ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 411

literatūros tuo tarpu mums yra didelė prabanga.“⁶⁷ Taigi, idėja *menas menui* suvokiama kaip per didelė prabanga Lietuvai, kuri vis dar grumiasi dėl savo egzistencijos. Dėmesys nuo kalbos kultūros paisymo ir korektūros klaidų taisymo recenzijose po truputį vis labiau krypsta link meninės vertės klausimo bei vertimo kokybės – vertėjas Aleksys Churginas straipsnyje „Kaip versti dailioji proza“ idealu vertime laiko maksimalų tikslumą, kuris yra „suderintas su verčiamojo autoriaus dikcijos, tono, manieros ir skonio pajutimu“⁶⁸.

Ketvirtas XX a. dešimtmetis jau siejamas su dėmesio perkėlimu nuo vertimo prie originalaus teksto, taip pat su pakitusiais atrankos kriterijais – „<...> dėmesį siūloma kreipti jau nebe į edukacinę kūrinių funkciją, kaip periodo pradžioje, o į meninę kokybę, išliekamąją vertę.“⁶⁹

1. 1 Vertimo mokyklos formavimasis

Kaip minėta, nuo XX a. 3–4 deš. sandūros galima stebėti kintantį požiūrį į vertimo darbą. Pradeda formuotis tam tikra vertimo programa, kurią savo straipsniuose žurnale *Gimtoji kalba* dėstė S. Čiurlionienė-Kymantaitė. Programos pagrindinės gairės yra ištikimybė originalui, pastanga perteikti jo dvasią, nuotaiką, griežtai pasisakoma prieš kūrinio adaptavimą, lietuvinimą, tačiau reikalaujama kalbos švarumo – rezultate turi atsispindėti dviejų kultūrų dermė, taigi taip centre atsiduria patsai veikalas.

Čia aktuali komparatyvistės S. Bassnett vertimo teorija, jos išskirtas postkolonijinis požiūris į verstinę literatūrą, kuris verstinį tekstą laiko lygiaverčiu originalui. Vertimas suvokiamas kaip derybos tarp tekstų ir kultūrų. S. Bassnett gero vertimo apibrėžimas iš tiesų primena S. Čiurlionienės-Kymantaitės svarstymus. S. Bassnett pabrėžia, kad „[g]eras vertimas bus skaitomas kaip originalas, jis nustebins, jaudins ar džiugins mus, galbūt kitokiu būdu nei originalas, galbūt panašiu, tačiau tai visada yra perrašymas to, kas jau parašyta kitoje kultūroje ir kitame laike.“⁷⁰ S. Čiurlionienė-Kymantaitė taip pat siekdama akcentuoti

---

⁶⁷ Vyt. [Vytautas] Alantas, „1931 m. mūsų grožinės literatūros apžvalga“, in: *Vairas*, 1932, Nr. 1, *op. cit.*, p. 74.

⁶⁸ A. [Aleksys] Churginas, „Kaip versti dailioji proza“, in: *Vairas*, 1936, Nr. 11, *op. cit.*, p. 313.

⁶⁹ Erika Malažinskaitė, *op. cit.*, p. 85.

⁷⁰ „A good translation will read like an original, will surprise, move or entertain us, perhaps in different ways from the original, perhaps in similar ways, but it will always be a rewriting of something written somewhere else, in another culture and another time.“. Susan Bassnett, *Reflections on Translation*, Bristol: Multilingual Matters Limited, 2011, *op. cit.*, p. 43. [Citata versta mano – E. Š.].

originalo svarbą ir pavojų pernelyg nuo jo nutolti, pažymi, kad veikalas turi būti suprantamas, įdomus ir artimas skaitytojams, kuriems yra pristatomas⁷¹ – vertėjas turi ieškoti ekvivalento savo kalboje, tačiau privalo įsigilinti į žodžių prasmę, vaizdus, nors vertimas suvokiamas kaip menas, reikalaujantis kūrybinio veiksmo, vertėjas yra įpareigotas neišleisti iš akių autoriaus ir jo tautos individualybės⁷².

Verčiant kūrinį vyksta įvairūs mainai, kuriuos medijuoja veikalo vertėjas⁷³. Rezultatas laikomas interpretacija ir dviejų struktūrų susijungimu. S. Čiurlionienė-Kymantaitė teigia, jog veikalas turi būti pristatomas kitai kultūrai „ne tik su savo veidu, bet ir su visu savo visuomenės fonu. Tada literatūra yra tautų susiartinimo ir savitarpio pagarbos veiksnys.“⁷⁴.

Abi autorės savitai suformuluoja lygiavertiškumo principą – vertimo metu susiduria dvi kultūros ir du tekstai (originalas ir vertėjo perskaityta jo versija), išverstas tekstas yra dviejų kultūrų persipynimas ir tam tikra jungtis. Vertimas vienaip ar kitaip pakeičia veikalo būtį – čia susiduria du autoriai, vertėjas veikalą tarsi įsteigia iš naujo, adaptuodamas jį kitai kalbai, kitai kalbos ir literatūros sistemai. Per vertimą veikalas ima funkcionuoti naujai, nes yra perdirbamas, tačiau vis dar yra tas pats veikalas.

Pirmasis XX a. dešimtmetis yra labiau sietinas su J. Jablonskio programa ir didele jos įtaka vertimams: dėmesys sutelkiamas ties vertimo kalba – ta kalba, į kurią verčiama, dėl jos taisyklingumo antrame plane atsiduria šaltinio kalba – toji kalba, iš kurios verčiama⁷⁵. Įtvirtinus lingvistinius pagrindus, tai yra nusistovėjus lietuvių kalbos rašybai ir skyrybai, periodinėje spaudoje nuolatos akcentuojamas vertimų tikslumas rodo, jog didesnis svoris tenka šaltinio kalbai – vertimas turi atspindėti originalo kalbinius niuansus ir stilių. Verstinė literatūra nebelaikoma iš esmės tik priemone lietuvių kalbai ir literatūrai formuoti, dėmesys perkeliamas nuo darbo prie meno sampratos. Literatūros laukas natūraliai ima plėstis ir randasi poreikis turėti vienus ar kitus kūrinius savo literatūros sistemoje. Tobulėjant kalbai ir vertimo menui verčiami nauji kūriniai, siekiant pristatyti klasikinę ir naujausią pasaulio literatūrą, tačiau taip pat iškilo poreikis apsibrėžti santykį su savo kultūrine tradicija – lenkiškuoju paveldu, buvusia Lietuvos kultūros dalimi, su kuria po tautinio sąjūdžio

---

⁷¹ S. [Sofija Kymantaitė] Čiurlionienė, „Apie vertimus“, in: *Gimtoji kalba*, 1933, Nr. 2, p. 18.

⁷² *Ibid.*

⁷³ Susan Bassnett, *Translation studies: 3rd (third) edition*, London: Routledge, 2002, p. 6.

⁷⁴ Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, *Ibid.*, p. 19.

⁷⁵ „Source language“ – šaltinio kalba ir „target language“ – „adresato“ arba vertimo kalba, pagal Susan Bassnett apibrėžimą. Žr. Susan Bassnett, *Translation studies: 3rd (third) edition*, p. 12.

mezgėsi komplikuoatas, dviprasmis santykis, tačiau ji išliko reikalinga ir sava. Naujais vertimais bandoma užmegzti dialogą su šia savasties dalimi. Dialoginį santykį – derybas dėl istorinio-kultūrinio paveldo taip pat leido pasikeitęs požiūris į vertimus. Kolektyvui trūko pasakojimų, tekstų ir vaizdų, kurių pagalba galėtų modeliuoti savo kultūrinę tapatybę, todėl per vertimus sugražinami kūriniai, kurie gali veikti kaip įrankis jai formuoti, pildyti, kultivuoti. Vieni kūriniai verčiami pirmą kartą, kiti susilaukia pakartotinių vertimų – seni nauji tekstai interpretacinei bendruomenei pristatomi kaip palaikantys institucijų formuojamą kultūrinės atminties programą, tam tikra prasme užpildydami tarpus besiformuojančiame Lietuvos literatūros kanone, tačiau taip pat kaip galintys pasiūlyti ką nors naujo – naują perspektyvą, žanrą, idėją, viziją ar naujas menines raiškos priemones.

1. 2 Lietuvos lenkų literatūros vertimo praktika

Kaip minėta, vertimai sudarė didelį procentą visos laikotarpio literatūros Lietuvoje. Vertimų būta visokių – populiarių nuotykinų romanų, pataikaujančių masinio skaitytojo skoniui⁷⁶, ir pasaulio klasikų, kurie taip aktyviai nuolatos periodikoje buvo skatinami versti. Ši paradigma išlieka ir vertinant vertimus iš lenkų kalbos atskirai – verčiami tiek nuotykiniai romanai, tiek pripažinti autoriai.

Kazimieras Barėnas straipsnyje „Verstinės beletristikos kokybė skaitmenimis“⁷⁷ reaguodamas į Izidoriaus Kisino sudarytą *Lietuviškų knygų sisteminį katalogą*⁷⁸, daro išvadą, jog verstinės literatūros skaičiai galėtų būti gerokai mažesni, jei ne prastai parenkami kūriniai bei autoriai. Glaustai aptardamas vertimus iš lenkų kalbos, straipsnio autorius gretina gerą autorių su *prastu* ir lygina jų išverstų tekstų skaičius: Eliza Ožeškienė (Eliza Orzeszkowa, 1841–1910) supriešinama su Helena Mniszek (1878–1943), Maria Rodziewiczówna (Marija Rodzevičuvna, Radzevičiūtė 1864–1944) su Antoniu Marczyńskiu (1899–1968). Šis sugretinimas parodo, jog *prastųjų* autorių kūrinių į lietuvių

---

⁷⁶ Aikštėn iškeliamą problema, kad verčiami išliekamosios vertės neturintys tekstai, nurodant į Veros Kryžanovskajos romaną, bendrinium vardu vadinami „gyvybės eliksyras“. Juozas Povilionis straipsnyje „Vertimai ir vertėjai“ kalba apie skaitytojų skonio lavinimą ir atsakomybę leidykloms: „[y]patingai didžiosios leidyklos turėtų iš savo sąrašo išbraukti abejotinos vertės dalykus, visokius „gyvybės eliksyrus“ ir pasirinkti vertimus, į kuriuos įdėtas pinigą negultų ant sąžinės, bet padėtų kelti knygos vertę <...>“. J. [Juozas] Povilionis, „Vertimai ir vertėjai“, in: *Židinys*, 1938, Nr. 1, *op. cit.* p. 100–101.

⁷⁷ K. [Kazys] Barėnas „Verstinės beletristikos kokybė skaitmenimis“, in: *Lietuvos aidas*, 1939, Nr. 79, p. 3.

⁷⁸ Izidorius Kisinas, *Lietuviškų knygų sisteminis katalogas*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938.

kalbą išversta bene dvigubai daugiau⁷⁹. Toks reiškinys straipsnio autoriaus aiškinamas požiūriu į literatūrą kaip į „naują būdą svaigintis“⁸⁰.

Bendrai *Kataloge* matyti, kad fiksuojami tik tie kūriniai, kurie pasirodė kaip atskiras leidinys – knygos pavidalu, o grožinė literatūra, publikuota periodinėje spaudoje, į šią bibliografiją nėra įtraukiama. Periodinė spauda apžvelgta skyriuje „Antologijos, almanachai, literat. žurnalai“⁸¹, kurį sudaro literatūrinės periodinės spaudos rodyklė su trumpais kiekvieno numerio turinio aprašymais.

Sekant literatūros vertimus iš lenkų kalbos 1922–1939 m. ima ryškėti keli pasikartojantys autoriai: Henrykas Sienkiewiczzius (1846–1916), Eliza Ožeškienė, Helena Mniszek, Maria Rodziewiczówna, Antonis Marczyńskis, Bolesławas Prusas (1847–1912), Stefanas Žeromskis (1864–1925), Władysławas Reymontas (1867–1925), Tadeuzas Dołęga-Mostowiczzius (1898–1939), Michałas Bałuckis (1837–1901). Taigi verčiami to meto šiuolaikiniai ar nesenos praeities lenkų autoriai, rašę tuo metu Lietuvoje populiarius istorinius ar nuotykinius romanus. Pavyzdžiui, daugiausiai verstas buvo H. Sienkiewiczzius, kuris sulaukė šešiolikos atskirų jo kūrinių leidimų. Visi šie leidimai pasirodė per dešimties metų laikotarpį (1927 m. *Dykumose ir giriose* pirmas tomas, *Quo vadis* pirma ir antra knygos – 1937 m. *Tvanas* antras tomas)⁸².

Remiantis I. Even-Zoharo polisistemų teorija, verčiami kūriniai ir jų atranka turi atspindėti procesus, vykstančius kultūroje, kuriai verstinis tekstas yra pristatomas ir tuo pat metu gali daryti jiems įtaką⁸³. Minėti nuotykiniai romanai, kurių vertimų gausa sulaukė didelės kritikos spaudoje, veikia kaip pramogos šaltinis ir užpildo tam tikrą nišą literatūros lauke, tenkindama plačiosios auditorijos poreikius. Paraleliai (XX a. 2–4 dešimtmečiais) formuojasi ir populiarioji lietuvių autorių literatūra: minėtini kontraversiški Jono Marcinkevičiaus romanai *Ties bedugne*, 1931, *Raudonosios Kauno naktys*, 1931; lietuvių detektyvinės ir fantastinės literatūros pradininko Justo Pilyponio romanai *Kelionė aplink*

---

⁷⁹ I. Kisino *Katalogas* pasirodė 1938 metais, taigi nurodyti skaičiai aprėpia beveik visą darbe analizuojamą laikotarpį. E. Ožeškienė – 4 leidiniai, H. Mniszek – 10, M. Rodziewiczziuvna – 5, A. Marczyńskis – 8. Žr. K. Barėnas, *Ibid.*, p. 3.

⁸⁰ *Ibid.*

⁸¹ Plačiau žr. Izidorius Kisinas, p. 984–1018.

⁸² *Ibid.*, p. 920–921.

⁸³ Žr. Itamar Even-Zohar, p. 47.

Lietuvą per 80 dienų, 1928, *Juodoji kaukė*, 1929; Fabijono Neveravičiaus istoriniai romanai *Blaškomas liepsnos*, 1936, *Erškėčiai*, 1937.

Ryšius ir paraleles galima matyti ne tik populiariojoje literatūroje: Šatrijos Ragana apysakoje *Sename Dvare* (1922), kaip ir A. Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas* vaizduoja nykstančio dvaro, bajorų kultūros aplinką, kuria nostalgija grįstą pasakojimą; V. Sirokoplės poemoje *Margis* ir J. I. Kraševskio apysakoje *Kunigas* formuojamas pasiaukojančio herojaus portretas plėtojamas Vinco Krėvės padavime *Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį Punios valdovą* (1928); Maironio eilėraštyje „Trakų pilis“ (1892), atsiranda Sirokoplės *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą* aprašytas griūvančios Trakų pilies vaizdinys: pilies griuvėsius po truputį pasiglemžia ežero bangos ir šis nykimo vaizdinys iš pasąmonės iškelia didingą Lietuvos praeitį, kuri pasakotojui (ir lyriniam subjektui) kelia gaudulį – Trakų pilis suvokiama kaip svarbi atminties vieta.

I. Even-Zoharas teigia, jog požiūris į verstinę literatūrą ir jos vieta bendroje literatūros polistemoje nulemia paties vertimo adekvatumą: jeigu į verstinę literatūrą žiūrima kaip esančią periferijoje, o jai suteikiamas antraplanis vaidmuo, tai šis požiūris atsispindi ir pačiame vertime – vertėjas nieko naujo neišranda, kitai kalbai pritaiko jau egzistuojančius, gatavus savo kalbos modelius⁸⁴; kai verstinė literatūra užima centrinę poziciją – vertėjas gali būti pasiruošęs laužyti taisykles ir normas, vertimas tokiu būdu gali paskatinti pokyčius kalboje, į kurią yra verčiamas, toks vertimas yra artimesnis originalui, nes jo neriboja vienos kalbos ir jos normų rėmai⁸⁵.

Didelį dėmesį vertimams įrodo ir dažnos diskusijos periodinėje spaudoje apie tai, koks turėtų būti geras vertimas, prasti vertimai susilaukdavo kritikos, geri įvardijami kaip pavyzdys, organizuojami vertėjų susibūrimai, kuriuose dalijamasi tekstais, siūlomos geresnės vertimų praktikos. Visa tai siūlytų mintį, kad Lietuvos literatūroje verstinė literatūra užėmė svarbią poziciją sistemoje, tačiau dažni lietuvinimo, adaptavimo pavyzdžiai sugestijuoja ką kita. Kaip minėta, pirmuoju nepriklausomybės dešimtmečiu vertimai veikė kaip įrankis lietuvių kalbos pagrindams tvirtinti, rezultatas arba lietuviška kūrinio versija būdavo vertinama pagal lietuvių kalbos tikslumą – pagal autoriaus gebėjimą vieną kalbos sistemą paversti kita, taip kūrinys likdavo antrame plane. Tai sietina su I. Even-Zoharo pristatyta kultūros atnaujinimo situacija, kada verstinė literatūra suvokiama kaip

---

⁸⁴ Itamar Even-Zohar, p. 51.

⁸⁵ *Ibid.* p. 50–51.

pagalba savos literatūros atnaujinimui⁸⁶. Visgi tokiai jaunai kultūrai taip pat aktualu išsaugoti savitumą ir skolinantis kitos kultūros kalbines, literatūrines priemones, neleisti joms pernelyg paveikti savos.

Lenkų literatūros vertimų atvejis – išskirtinis. Lenkų kalba ir kultūra po tautinio sąjūdžio ilgai suvokta kaip grėsmė atsikuriančiai Lietuvai ir jos tautinei kultūrai, o XX a. 3–4 dešimtmečiai yra paženklinėti didelėmis politinėmis įtampomis, jaučiama nuoskauda dėl prarasto Vilniaus krašto, diplomatiniai santykiai su Lenkija užmezgami tik dėl pareikšto ultimatumo 1938 m. Taigi šioje „ginties pozicijoje“ problemiški tampa Lietuvos lenkų literatūros veikalai, kurie didžiąja dalimi savo turinio yra palankūs Lietuvos kultūrinės atminties programai, tačiau dalį, kuri jai prieštaravo, visgi teko arba pateisinti, arba pakoreguoti. V. Sirokomlės *Nemuno* vertėjas K. Bizauskas savo pareiga laiko pabrėžti, kad veikalo autoriaus požiūris į Lenkiją ir Lietuvą yra pasenęs, tačiau nesenstantis yra „begalinis, nepaprastai gilus prisirišimas prie Lietuvos ir visų jos kraštų“⁸⁷, autorius iškeliamas patriotizmo pavyzdžiu šių laikų lietuviui. Panašiai elgiamasi ir su J. I. Kraševskiu – pripažįstamas jo svetimumas dėl požiūrio į Lietuvos valstybingumą, tačiau vis dėlto kūriniai laikomi naudingais, nes pateikia daug informacijos apie Lietuvos praeitį, o pats autorius vadinamas „Lietuvos praeities garbintoju“⁸⁸. A. Mickevičiaus artimumas lietuvių kultūrai buvo aptariamasis ne kartą: Stasys Šalkauskis *Pono Tado* autorių pavadina „Lietuvos Mickevičius“ ir akcentuoja lietuvišką Rimvydų šeimos kilmę, tačiau pats poetas laikomas „ideologijos apakintu“⁸⁹; A. Mickevičiaus kūryba suvokiama kaip artima, nes yra „suderinta su lietuvių tautos tragedija ir idealais“⁹⁰, tačiau skaitytojas perspėjamas suprasti epochų skirtumus, kurios nulemia požiūrių ir kalbos skirtumus, dėl kurių negalima

---

⁸⁶ Kai viena literatūra yra „jauna“ ir dar tik besiformuojanti, verstinė literatūra užpildo poreikį įveiksminti naujai atrastą arba renovuotą kalbą. Naujai besikurianti kalbinė bendruomenė dar negali (nespėja) sukurti įvairių tipų literatūros, todėl naudojasi kitos literatūros ištekliais. Verstinė literatūra čia tampa svarbiausia sistemos dalis. Esminis tikslas yra sukurti savo, iki šiol normaliai neegzistavusią, literatūrinę kalbą. Žr. *Ibid.*, p. 47.

⁸⁷ K. [Kazys] Bizauskas, „Jau 1922 metais buvau išvertęs i lietuvių kalbą bent du trečdaliu šios V. Sirokomlės knygos“, in: Vl. [Vladislovas] Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Kazys Bizauskas, Kaunas: Šviesa, 1933, *op. cit.*, p. 8.

⁸⁸ Dvilypis požiūris išreiškiamas recenzijoje romanui *Karalių motina*. Žr. J. [Jonas] Balys, „J. J. Kraševskio ‚Karalių motina‘“, in: *Jaunoji Lietuva*, Nr. 6, p. 376–383.

⁸⁹ Žr. Stasys Šalkauskis, „Rimvydas-Mickevičius“, in: *Židinys*, 1924, Nr. 1, p. 34–50.

⁹⁰ Z. [Zigmas] Kuzmickis, „A. Mickevičius ir mes“, in: *Vairas*, 1934, Nr. 5, *op. cit.*, p. 84.

atsisakyti savo praeities, net jeigu ji šiuo metu nėra visiškai suprantama ir priimtina⁹¹. Vis dėlto, *Pono Tado* vertėjas A. Valaitis poemos vietas, kuriose prabylama apie Lietuvos-Lenkijos sąjungą, subtiliai pakoreguoja, pavyzdžiui XI poemos knygoje „1812-ji metai“ švenčiamas abiejų tautų atskiras atgimimas, o ne Lietuvos prisijungimas prie Karūnos: „Bet kai jau Karūna ir Lietuva atgimus, / Te ir seni piktumai gesti, nykti ima“⁹² („Skoro dziś znowu Litwa łączy się z Koroną, / Toć tym samym już wszystko zgodzono, zgładzono.“⁹³). M. Biržiška į savo rengtą A. Mickevičiaus kūrybos rinktinę įtraukia tiek A. Valaičio, tiek Konstantino Šakenio vertimus: pirmoms penkioms knygoms pasirenkamas A. Valaičio vertimas, likusioms – K. Šakenio vertimas. M. Biržiška *Poną Tada* kaip ir kitus kūrinius trumpina. Trumpinama nebūtinai knygomis, vietomis išimamos tik kelios eilutės iš ištraukos vidurio, praleidus didesnę epizodą, leidinio sudarytojas jį glaustai atpasakoja. Taip išimamos vietos, kuriose kalbama daugiau apie lenkams būdingus papročius⁹⁴ – nereprezentuojama paties A. Mickevičiaus intencija poemoje-epopėjoje fiksuoti nykstančios bajorijos tikrovės ir buities detales ir tokiu būdu įamžinti „gyvąją krašto istoriją“ (kaip minima poemos pirmojoje knygoje: „historyja żyjąca krajowa“). Atrodo, jog M. Biržiška veikia „socialiniuose rėmuose“ ir vykdo atranką, atsižvelgdamas į socialinę grupę, kuriai tekstas yra taikomas. Šiuo atveju, M. Biržiška ruošia A. Mickevičiaus kūrybos rinktinę moksleiviui, kuriam bajorijos papročiai ir tradicijos gali būti tiek nebeatpažįstami, tiek nebepriimtini. Taip pat „socialinių rėmų“ sąvoka šiame kontekste reiškia, jog vieni atminties turiniai neaktualizuojami, nes su jais nebesitapatinama, todėl yra neverti išsaugojimo.

Jau minėtas V. Sirokomlės *Nemuno* vertėjas K. Bizauskas taip pat atlieka tam tikrą teksto korekciją – net jeigu vertimą galima laikyti iš tiesų tiksliau, išverčiamos abi kelionės

---

⁹¹ Žr. Vyt. Vanagaitis [Petras Juodelis], „Ponui Taduī 100 metų“, in: *Šviesos keliai*, 1934, Nr. 7, p. 403–411.

⁹² Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, II tomas, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924, *op. cit.*, p. 151.

⁹³ Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli statni zajazd na Litwie*, (Biblioteka Narodowa), Wrocław: Zakład Narodowy im Ossolińskich, 2018, *op. cit.*, p. 496. Lietuviškai: „Nuo šiandien Lietuva **vėl sujungta su Karūna**, / <...>.“ [vertimas mano – E. Š.].

⁹⁴ Itin trumpinama vakarienės pilyje scena (2-oji knyga), kurioje gausu bajorijai būdingų etiketo taisyklių. Praleidžiamos vietos, kur pasirodo lenkų bajorų giminės: pavyzdžiui, 4-oje knygoje praleidžiamas epizodas iš smuklės, kuriame vienuolis Robakas-Kirminas vaišina bajorus taboka, plėtojamas pokalbis apie bajorų teises, taip dingsta ir ta vieta, kur pats poemos autorius įamžina savo giminę bei herbą; tik atpasakojama 7-oji knyga, kurioje vyksta bajorų pasitarimas primenantis debatus seimeliuose.

atsiminimų dalys, tačiau praleidžiamos labai svarbios, teksto prasmę gilinančios, eiliuotos vietos. Itin svarbus eilėraštis „Upeivio autoriaus atminimui“, kuris pateikiamas pasakojimo pradžioje, tačiau tarsi susumuoja visą kelionę. Trečioje strofoje lietuvis ir lenkas pasirodo kaip vienas kitam reikalingi bendrakeleiviai: „Mielam upeiviui iš mozūrų škutos/ Lietuvis porininku tepakliūtų, / Tikri jie broliai – tik skirtingų vietų, / Lemties susieti.“⁹⁵ Juos vienija bendra kelionė ir bendras jos tikslas. Paskutiniojoje strofoje abu sugrįžta į bendrą uostą. Tai akivaizdi nuoroda į paties V. Sirokomlės palaikytą Lenkijos ir Lietuvos vienybės idėją, unijinis ryšys suvokiamas kaip galintis apsaugoti nuo išorinės grėsmės – tvirtybė matoma bendrystėje. Uoste šviečianti „Visagalio Vilties žvaigždėlė“ – vilties spindulys ir susivienijusioms valstybėms.

Subtiliomis redakcijomis kūrinuose tarsi vykdoma atranka, koks požiūris į praeitį yra priimtinas ir kokį reikia išbraukti. Taip veikia selektyvioji užmarštis – pasikeitę socialiniai rėmai, tai yra pasikeitusi Lietuvos visuomenė ir įsitvirtinęs tautinis politinės bendruomenės pobūdis pakeitė ir santykį su atmintimi, taip vienas požiūris tapo priimtinas, kitas nepriimtinas, su kuriuo nebeįmanoma tapatintis. Šiuo atveju kultūrinė (ar politinė) atmintis apibrėžiama per bendruomenės identifikaciją pozityviu arba negatyviu būdu, pasak J. Assmanno: „Tai esame mes“ arba „Tai mums priešinga“⁹⁶.

Kai atminties turiniai laikomi priešingais kultūrinės, politinės bendruomenės formuojamam ir palaikomam savivaizdžiui (o institucijų vertinami ir kaip galimai pavojingi), bendruomenė pasirenka užmiršti ir į formuojamą kultūrinės atminties programą jų neįtraukti. Atmintis ir užmarštis čia yra stipriai persipynę, dinamika yra intensyvi dėl itin aktyvaus santykio su minimu praeities faktu – dėl aktualių šios dienos realijų ir paralelių, praeitis negali likti praeityje. Dėl minėtos „ginties pozicijos“ įvyksta perrašymas ir atsiminimai, „kurie nėra priimtini visuomenei, atsiduria už socialinių rėmų“⁹⁷. Lietuvos lenkų literatūra tokioje situacijoje užima ištis dviprasmę poziciją – ji yra reikalinga ir svarbi, nes laikoma sava, tačiau dėl požiūrio į Lietuvos valstybingumą yra prieštaringa ir nepriimtina. Nors tekstų pritaikymo savo reikmėms atvejų iš tiesų būta, tačiau galima matyti, jog vyksta intensyvus savo kultūrinio archyvo peržiūrėjimo darbas – kultūrinė

---

⁹⁵ Vladislovas Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Stanislovas Žvirgždas, Regina Koženiauskienė (poeziją), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020, *op. cit.*, p. 41–45.

⁹⁶ Jan Assmann, „Collective, Memory and Cultural Identity“, in: *New German Critique*, Duke university press, 1995, N 65, p. 130.

⁹⁷ Aleida Assmann, *Užmaršties formos*, vertė Inga Bartkuvienė, Vilnius: Kultūros barai, 2021, *op. cit.*, p. 34.

bendruomenė aktualizuoja dabarčiai svarbius atminties turinius ir su lenkiškuoju paveldu elgiasi kaip su savu – jį taiko patriotiniam ugdymui, gaivina žinias apie praeitį, į literatūros lauką įveda naujus žanrus ir poetinės kalbos modelius, atliepia į tuometines visuomenėje vyraujančias temas ir problemas. Atsiranda dialoginio santykio su tekstu elementai, kurie bus aptariami tolesniuose šio magistro darbo skyriuose.

2. Adomas Mickevičius: derybos dėl kultūrinio-istorinio paveldo

Pirmas A. Mickevičiaus tekstas lietuvių kalba pasirodė 1822 m. – tai Simono Daukanto laisvas istorinio apsakymo *Živilė* vertimas⁹⁸. Vėliau, 1833 m., Kajetonas Nezabitauskis išverčia dalį *Lenkų tautos ir piligrimystės knygy*, tačiau anot Vinco Mykolaičio-Putino, tokie tekstai kaip šis ar Liudviko Adomo Jucevičiaus išversti kūriniai: *Vėlinių* IV dalies 790–835 eilutės (pavadintos „Aplankimas“) „Svitezietė“, „Trys Budriai“, „prasidėjus lietuvių nacionaliniam išsivadavimo sąjūdžiui <...> pasidarė nebeaktualūs ir nebereikalingi, nes jų turinio nebuvo galima nukelti į sąjūdžio ideologinę plotmę.“⁹⁹.

Monografijoje *Savas svetimas dainius* V. Šeina-Vasiliauskienė pastebi, jog XIX a. pabaigoje galima matyti pakitusius verčiamų tekstų atrankos kriterijus, pradedama vengti tekstų, kuriuose skleidžiamos Lietuvos-Lenkijos unijinės idėjos – poema *Ponas Tadas* susilaukia tik invokacijos vertimų, nefigūruoja *Vėlinių* III dalis, taigi lietuviškoji recepcija formuojasi ne mesianistiniu pagrindu – „lietuviškoji poeto recepcija kūrėsi viduramžių Lietuvos istorijos motyvais parašytų ankstyvųjų (ikiemigracinio laikotarpio) poeto kūrinių (daugiausia *Gražinos* ir *Konrado Valenrodo*) pagrindu.“¹⁰⁰

Visgi darbe analizuojamu laikotarpiu tiek *Konradas Valenrodas*, tiek *Gražina* yra publikuojami tik ištraukomis, o daugiausiai vertimų ir publikacijų susilaukia mažai politinio-tautinio krūvio turinčios ištraukos: *Konrado Valenrodo* vaidilos Albano daina apie Nemuno ir Neries santaką – „Vilija“ (arba „Daina“), kuri ne tik perteikia „apibendrintą pagrindinių veikėjų Alfo-Valenrodo ir Aldonos susitikimo istoriją“¹⁰¹, bet suskamba kaip liaudies daina, išreiškianti ryšį su savo kraštu-kraštovaizdžiu; poemos *Gražina* ištraukos publikuojamos tik edukologinio pobūdžio veikaluose mokykloms – Zigmo Kuzmickio

---

⁹⁸ A. Mickevičiaus *Živilės* laisvas vertimas atsiduria S. Daukanto *Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių*, tačiau publikacijoje nenurodoma teksto autoriaus pavardė. Plačiau žr. Vida Girininkienė, „Romantikai Simonas Daukantas ir Adomas Mickevičius“, in: <https://literaturairmenas.lt/atmintis/vida-girininkiene-romantikai-simonas-daukantas-ir-adomas-mickevicius-ii> [tikrinta 2024-04-28].

⁹⁹ Vincas Mykolaitis-Putinas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955, *op. cit.*, p. 62. Plačiau apie ankstyvąją A. Mickevičiaus vertimų istoriją žr. *Ibid.*, p. 60–100; taip pat V. Šeina-Vasiliauskienė, *Savas svetimas dainius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021, p. 75–86.

¹⁰⁰ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 80–81.

¹⁰¹ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, *op. cit.*, p. 264.

Lietuvių literatūroje (1932), Vandos Daugirdaitės-Sruogienės *Lietuvos istorijos vaizduose ir raštuose* (1939).

Analizuojamu laikotarpiu išleidžiami du autoriaus kūrybos rinktinės pobūdžio veikalai. Stepas Zobarackas savo veikalą *Narsioji kunigaikštienė* (1931) skiria poemos *Gražina* atpasakojimui, į jį taip pat sudeda parinktus A. Mickevičiaus poezijos vertimus: „Vilija“, „Nemunui“, „Keleivis“, „Svitezietė“; taip pat didesnių veikalų ištraukas: „Vaidilos pasaka“ (iš poemos *Konradas Valenrodas*), *Vėlinių* III dalies bei *Pono Tado* fragmentus. 1919 m. ir 1927 m. pakartotiniu, pataisytu leidimu M. Biržiška išleidžia Adomo Mickevičiaus kūrybos rinktinę, pritaikytą mokykloms, *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*¹⁰², kurią pildo savo ir kitų vertėjų vertimais, tačiau parinktus tekstus pats redaguoja, vietomis trumpina, pateikdamas kūrinių ištraukas ir glaustus siužeto atpasakojimus. 1927 m. pakartotame šios rinktinės leidime pateikiamos tik lietuviškos kūrinių versijos, neįtraukiami tekstai originalo kalba, nes jie mokyklose jau nebėra suprantami¹⁰³. Leidinį sudaro eilėraščių ir baladžių vertimai: „Giesmė jaunystei“ („Oda do młodości“), „Romantiškumas“ („Romantyczność“), „Švitietė“ („Świtezianka“), „Nemunui“ („Do Niemna“), „Trys Budriai“ („Trzech Budrysów“) „Mano paminklas“ („Wizita Pana Franciszka Grzymały“), taip pat ištraukos iš poemų *Gražina*, *Konradas Valenrodas*, *Ponas Tadas*, poetinės dramos *Vėlinės*¹⁰⁴, *Krymo sonetų*. Įdomu, jog įtraukiami liaudies dainų fragmentai, kuriuos A. Mickevičius yra užrašęs lapelyje¹⁰⁵. Tekstus M. Biržiška pildo komentarais, kuriuose

---

¹⁰² M. [Mykolas] Biržiška, *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, Kaunas: Vairas, 1927.

¹⁰³ M. B-ka [Mykolas Biržiška], „Prakalba“, in: *Ibid.*, p. 1.

¹⁰⁴ M. Biržiška *Vėlines* pradeda nuo pirmosios dalies, kuri trumpinama paliekant vietas, nurodančias į eilėraščių „Romantyczność“ ir sprendžiančias santykio su praeitimi problematiką. Antroji *Vėlinių* dalis trumpinama praleidžiant vaikų ir vidutinių vėlių pasirodymą. Antrąją dalį seka ketvirta, kurią M. Biržiška tik atpasakoja. Trečioji poetinės dramos dalis pradeda nuo Konrado „gimimo“. Pirmoji scena – kalinių pokalbis celėse – paliekama visa, netrumpinta. Netrumpinama ir Konrado improvizacija. Trečią, ketvirtą ir šeštą scenas M. Biržiška tik glaustai atpasakoja, o penktoje scenoje išverčiamas tik kunigo Petro regėjimas. Iš septintosios scenos, kurioje veiksmas vyksta Varšuvos salone, paliekamas pasakojimas apie Čikauską (Cichovskį) – jo kalinimo ir kankinimo istorija. Tolesnės scenos trumpinamos, paliekant aktualias siužetui vietas. Matyti, jog M. Biržiška trumpina vietas, kurios nutolsta nuo įvykių Lietuvoje.

¹⁰⁵ Periodinėje spaudoje pasirodė ne vienas straipsnis, kuriame šis lapelis ir užrašytos dainos buvo analizuojami. Pavyzdžiui, Alvilis Augstkalns straipsnyje „A. Mickevičiaus užrašytos lietuviškos dainos“ teigia, jog A. Mickevičius lietuviškai turėjo suprasti, nes netgi ir nevisai gramatiškai taisyklingas užrašymas įrodo, jog lietuvių kalbą turėjo mokėti pakankamai. Žr. A. [Alvilis] Augstlakns, „A. Mickevičiaus užrašytos

aiškina patį tekstą, supažindina su kūrinio užrašymo kontekstu, nurodo vertėją ir paaiškina, jeigu pats ką nors vertime redaguoja.

A. Mickevičius 1922–1939 m. yra verčiamas pakankamai intensyviai, periodinėje spaudoje taip pat apstu straipsnių apie jo asmenį, tapatybę, lietuvių skaitytojo santykį su jo kūryba¹⁰⁶. Visgi atskiru leidimu išleidžiami tik du jo kūriniai – *Ponas Tadas* ir *Vėlinių II-oji dalis*.

Poema *Ponas Tadas* susilaukia net dviejų vertimų, kurie išleidžiami tais pačiais, 1924 m., prieš tai skelbiant ištraukas spaudoje. Poema publikuojama švenčiant 90 metų *Pono Tado* pirmosios publikacijos sukaktį (1884–1924). Vertėjas A. Valaitis pirmąjį vertimo tomą papildė įvadu „Adomas Mickevičius“, kuriame poemą pavadina „poezijos šedevru“, tačiau tik lenkams; lietuviams ji svarbi dėl to, kad „joje aprašoma Lietuvos tų laikų aktingosios visuomenės gyvenimas, Lietuvos gamta, ir visame veikalė spindi Lietuvos meilė. Tas veikalas mums yra brangus kaip istorinis, pedagoginis paminklas, nes jį skaitydami galime mokytis, kaip su žmonėmis gyventi, kaip mylėti tėvynę, ji nėra sena ir nepasens, kol bus Lietuva.“¹⁰⁷ Įdomi poemos vertėjo mintis apie tam tikrą lietuvių skaitytojo distanciją nuo poemos sukurto pasaulio – *Ponas Tadas* yra svarbus kaip paminklas praeities kartai, su kuria nebesitapatinama, tačiau jis tebėra aktualus dėl vaizduojamo santykio su Lietuva, jos gamta.

Vėlinių II dalis iš esmės yra politiškai neutraliausia, mažiausiai angažuota kūrinio dalis. Čia nėra lenkiškojo mesianizmo, tačiau nėra ir šlovinama Lietuvos gamta, krašto praeitis. Visgi ši dalis yra svarbi dėl to, kad pats autorius, A. Mickevičius, pratarmėje pažymi, jog vėlinių nakties apeigų tradicijos paimtos iš lietuvių folkloro. Ši dalis neva atsako į klausimą, kuris buvo ne kartą keltas periodinėje spaudoje – ar mokėjo A. Mickevičius lietuviškai? M. Biržiška M. Gustaičio vertimui parašo įvadą, kuriame teigia,

---

lietuviškos dainos“, in: *Židinys*, 1935, Nr. 1, p. 29–32. Taip pat Žr. J., „Lietuviškos dainos iš Adomo Mickevičiaus knygos“, in: *Lietuvos žinios*, 1936, Nr. 50, p. 5.

¹⁰⁶ 1925 metai – 70 metų po A. Mickevičiaus mirties, taigi periodikoje dominuoja biografinio pobūdžio straipsniai. Pavyzdžiui, M. K., „Adomas Mickevičius“, in: *Ateitis*, 1925, Nr. 11, p. 461–462; A. [Artur] Gorski, „Adomo Mickevičiaus asmuo“, in: *Ibid.*, p. 462–466; Vikūnas, „Adomas Mickevičius“, in: *Trimitas*, 1925, Nr. 47, p. 1522–1524; A. Vidmantas [Alfonsas Vytautas Braziulis], „Adomas Mickevičius“, in: *Kultūra*, 1925, Nr. 12, p. 595–600 ir kt.

¹⁰⁷ Anatanas Valaitis, „Adomas Mickevičius“, in: Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas, arba Paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, 1 t., vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924, *op. cit.*, p. 13.

jog dauguma liaudies papročių yra perteikti „žodis žodin“¹⁰⁸, akcentuojama, kad ir pati kompozicija yra perimta iš liaudies poezijos, o inkantacijos verstos iš lietuvių kalbos¹⁰⁹. Taip šia *Vėlinių* dalimi patvirtinamas A. Mickevičiaus lietuviškumas.

Peržvelgus K. Šiaudininės sudarytą A. Mickevičiaus bibliografiją, matyti, kad *Ponas Tadas* ištraukomis darbe analizuojamu laikotarpiu buvo publikuotas šešiasdešimt tris kartus (tiek periodinėje spaudoje, tiek skirtinguose leidiniuose). Publikuojamos ištraukos kartojasi ir didžiausias dėmesys skiriamas invokacijai bei ketvirtosios poemos knygos pradžiai – Lietuvos girių aprašymui. Lyginant su kitais stambiais kūriniais *Ponas Tadas* ryškiai pirmauja: XX a. 3–4 deš. lituanistinės tematikos poemos *Gražina* ir *Konradas Valenrodas* publikuojamos gerokai mažiau – *Gražinos* ištraukos publikuojamos tik penkiuose, o *Konradas Valenrodas* dvidešimt devyniuose skirtinguose leidiniuose.

Šiuo laikotarpiu poema *Ponas Tadas* daugiausiai reprezentuojama savo kraštovaizdžio poetika, kuria formuojamas kalbėjimo apie gimtąjį kraštą būdas. Lietuvos kraštovaizdis ne tik kelia pasigėrėjimą, bet taip pat atveria jos istorinius pasakojimus. Vis dėlto, *Ponas Tadas* publikuojamas visas ir susilaukia net dviejų skirtingų vertimų – tai rodo poreikį turėti šį, didelės menines vertės, kūrinį savo literatūros diskurse ir parodyti savo kultūrinį savarankiškumą – su lietuviška *Pono Tado* versija įsitraukti į lygiaverčius kultūrinius mainus.

2.1 *Ponas Tadas*: akistatos su istorinės Lietuvos kultūrine savastimi ir kitokybe

Pirmosios *Pono Tado* lietuviškos versijos nepriklausomybės laikotarpiu pasirodo dar 1922 m. – periodinėje spaudoje spausdinamos trumpos A. Valaičio išverstos ištraukos. Tais pat metais *Knygų* žurnale tarp literatūros naujienų minima, jog poema šiuo metu eilėmis yra verčiama A. Valaičio¹¹⁰. Šio vertėjo *Ponas Tadas* publikuojamas dalimis, taigi 1924 m. pradžioje pasirodo pirmos penkios poemos knygos. Šį vertimą seka K. Šakenio pilna (pirmą kartą ištisa) *Pono Tado* versija, ir kiek vėliau tas pačiais metais išleidžiamas A. Valaičio 6–12 knygų vertimas, arba antras poemos tomas. Vertėjas K. Šakenis poemos įvade reaguoja

---

¹⁰⁸ M. [Mykolas] Biržiška, „Prakalba“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės, II-ji dalis*, vertė Motiejus Gustaitis, Kaunas: Dirva, 1926, *op. cit.*, p. 5

¹⁰⁹ *Ibid.* p. 6.

¹¹⁰ „Literatūros naujienos ir kronika“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 2–3, p. 216.

į situaciją, jog vienu metu pasirodo du tos pačios poemos vertimai, pažymėdamas, kad apie A. Valaičio vertimą išgirdęs tik tada, kai savąjį jau buvo užbaigęs¹¹¹. V. Daujotytė ir B. Speičytė straipsnyje „Adomo Mickevičiaus poema *Ponas Tadas* Lietuvoje“ vienalaikį dviejų vertimų pasirodymą sieja su visuomeninio ir kultūrinio gyvenimo sumaištimi, kilusia po Pirmojo pasaulinio karo, besikuriant nepriklausomai Lietuvos valstybei¹¹². Iš tiesų, kaip matyti pirmame šio darbo skyriuje, situacija vertimų lauke buvo išties chaotiška, periodinėje spaudoje ne kartą reikštas pasipiktinimas dėl institucijų, kurios turėtų rūpintis knygų leidybos, vertimų kuravimo politika, stygiaus.

Abi poemos versijos susilaukė teigiamos reakcijos periodinėje spaudoje: džiaugiamasi ir tuo, jog vienu metu pasirodė du vertimai, tai siejant su itin didele kūrinio menine verte¹¹³; teksto patekimas į lietuvių literatūros lauką sveikintas ir dėl tikslaus Lietuvos bajorų gyvenimo atvaizdavimo¹¹⁴. Iš esmės, recenzijos spaudoje trumpos, aptakios, daugiau aptariančios vertimo tikslumą – K. Šakenis laikomas tikslesniu vertėju, nes jo vertimas yra artimesnis originalui: *Baruose* apžvelgiant 1924 metus lyginami abu *Pono Tado* vertimai, teigiama, jog A. Valaičio vertime jaučiamas pats vertėjas, o „Šakenio vertime daugiau jaučiamas autorius“¹¹⁵; „Naujųjų knygų apžvalgoje“ *Kultūros* leidinyje A. Valaičio vertimas vadinamas skubotu, nutolusiu nuo originalo, kai K. Šakenio – geresnis dėl artimumo originalui.

M. Biržiška 1927-aisiais papildytame rinktinės *Iš Adomo Mickevičiaus raštų* leidime pasitelkia abiejų vertėjų versijas (pirmos penkios knygos – A. Valaičio, likusios – K. Šakenio vertimai). Kaip minėta, sudarytojas šias versijas trumpina, teikdamas, jo nuomone, leidiniui aktualias ištraukas, o pačią poemos pradžią – invokaciją – dar kartą išverčia pats. Pastarąjį vertimą galima laikyti artimiausiu originalui – M. Biržiška palieka A. Mickevičiaus padėtą lygybės ženklą tarp tėvynės ir sveikatos – „Lietuva, mano tėvyne, esi

---

¹¹¹ Inž. K. [Konstantinas] Šakenis, „Adomas Mickevičius“, in: Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba ginklu į savo teisę. 1811 ir 1812 metų Lietuvos bajorų nuotikiai, eilėmis aprašyti dvylikoje knygų*, Kaunas: Raidė, 1924, *op. cit.*, p. IV.

¹¹² Viktorija Daujotytė, Brigita Speičytė, „Adomo Mickevičiaus *Ponas Tadas* Lietuvoje“, in: *Lietuva, Tėvyne mano... Adomas Mickevičius ir jo poema Ponas Tadas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018, p. 148.

¹¹³ S. [Stasys Dabušis], „Knygos ir žurnalai“, in: *Židinys*, 1928, Nr. 2, p. 160–164.

¹¹⁴ Vydūnas, „Iš lenkų raštijos teko mūsų raštijai“, in: *Darbymetis*, 1924, Nr. 8, p. 66–67.

¹¹⁵ Doc. J. Tumas [Juožas Tumas-Vaižgantas], „Mūsų dailioji literatūra 1924 m.“, in: *Baras*, 1925, Nr. 1, p. 60.

kaip sveikata¹¹⁶. Taip išlaikomas poemos originalui būdingas suvokimas, kad „tėvynė yra sveikatos būseną“¹¹⁷. Apie invokacijos įtakas lietuvių literatūrai yra rašiusios Viktorija Daujotytė¹¹⁸ ir Brigita Speičytė¹¹⁹: Antano Baranausko kreipinys „Sudiev, Lietuva! Man linksma buvo / Savo gyvent šalelėj...“ (poema *Kelionė Petaburkan*) gali būti siejamas su *Pono Tado* kreipiniu „Lietuva Tėvyne mano“¹²⁰; intonacijas perima Maironis, poemoje *Lietuva* įtraukdamas *Pono Tado* kraštovaizdžio dominantes į „Lietuvos kultūrinį kraštovaizdį“¹²¹; Šatrijos Ragana apysakoje *Sename dvare* tėvynės vaizdinį ir kreipinį pakeičia individualizuotas šūksnis – „Motin mano!“, kuriuo analogiškai sužadinama atmintis, atveriamą praeitis¹²²; invokacijos užuomina juntama ir Vinco Kudirkos eilėraščio „Tautiška giesmė“ pirmoje eilutėje¹²³.

Poemos vertėjas A. Valaitis lygybės ženklo tarp *sveikata* ir *tėvynė* nededa, o pasitelkia palyginimo figūrą – „kaip sveikata tu brangi“¹²⁴ (A. Valaitis, I t., p. 21). M. Biržiška taip pat panaudoja vertinimą nusakantį žodį „brangus“, tačiau, kaip minėta, tėvynė su sveikata yra siejamos tiesiogiai, „branginimas“ čia nusako tėvynės (į)vertinimą praradimo situacijoje: „kiek tave branginti reikia, tas tepamato, kas tavęs yr nustojęs.“¹²⁵ Taip pasilieka arčiau poemos originalo. A. Valaičio vertimas geriausiai išryškina trijų polių – „Lietuva“, „tėvynė“, „brangi“ – paradigmą, kuri per Maironio „Lietuva brangi“ įsiliejo į lietuvių literatūros lauką¹²⁶. *Pono Tado* įtaka šiam Maironio tekstui dar stipriau justi pirminėse teksto versijose, kada Lietuvos dvarai dar aprašomi be neigiamų konotacijų –

---

¹¹⁶ Adomas Mickevičius, „Ponas Tadas“, invokaciją vertė M[Mykolas] Biržiška, in: Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 146.

¹¹⁷ Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 300.

¹¹⁸ Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdžio poetika“, in: *Darbai ir dienos*, 1999, Nr. 9, p. 63–71.

¹¹⁹ Brigita Speičytė, *Ibid.*

¹²⁰ Žr. Viktorija Daujotytė, p. 67.

¹²¹ Brigita Speičytė, *op. cit.* p. 318.

¹²² *Ibid.*, p. 319.

¹²³ *Ibid.*, p. 318; Viktorija Daujotytė, p. 67.

¹²⁴ Čia ir toliau cituojamas A. Valaičio vertimas iš leidinių: Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, I tomas, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924; Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, II tomas, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924. Cituojant tomo numeris ir vertėjas nurodomi pačiame tekste šalia puslapio.

¹²⁵ Adomas Mickevičius, „Ponas Tadas“, in: M. [Mykolas] Biržiška, *op. cit.*, p. 173.

¹²⁶ Įdomu, jog K. Šakenio versijoje šūksnio „Lietuva! Tėvyne mano!“ nelieka visai, Lietuva įvardijama kaip „mano žemė“, „šalelė gimtoji“.

baltas dvaro rūmas tarp žalių sodų pasirodo visai kaip ir Soplicynė, ir priešingai nei galutinėje eilėraščio versijoje, dvaras čia nėra siejamas su „tėvų kalbos pamynimu“, anaipol – kuriamas atviro dvaro paveikslas. Maironio dvaras savo „meilumais“ kviečia užėiti („Užėiti, tartum, prašo prašyte“¹²⁷), kai Soplicų dvaro atvirumą signalizuoja atkeltų vardų vaizdinys – „Nuolat atkelti vartai čia praeivį kviečia, / Nors jis būtų iš kokio tolumo pasviečio.“ (A. Valaitis, I t., p. 22). Taigi, invokacija veikia tiek kaip nuoroda į veikalo pasaulį, tiek kaip galimas atminties sužadavimo būdas, tiek kaip santykio su tėvyne pavyzdys. Toks teksto (kad ir jo dalies) funkcionavimas ir interpretavimas literatūros lauke, rodo invokaciją esant atminties vieta – interpretacinė bendruomenė ją įtraukia į kultūrinių reikšmių dirbtuves ir panaudoja diskursuose, skirtuose kultūrinei asmens tapatybei formuoti.

Švenčiant poemos 100 metų jubiliejų, 1934 m. periodinėje spaudoje pasirodo straipsniai, kuriuose dėmesys skiriamas pačiam veikalui – vertimas (viena ar kita jo versijos) lieka antrame plane, nes kūrinys kaip toks interpretacinės bendruomenės jau yra priimtas, į(si)savintas, yra tapęs literatūros lauko dalimi. Teksto įsisavinimą rodo poemos kuriamų vaizdų, meninių priemonių bei sprendimų lyginimas su lietuvių autoriais klasikais. Z. Kuzmickis straipsnyje „A. Mickevičius ir mes“ *Pono Tado* senųjų, neižengiamų girių vaizdus lyginami su „gaivališka gamtos jėga“¹²⁸ Daukanto *Būde senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*; taip pat minimi A. Baranauskas, Šatrijos Ragana, Maironis, V. Kudirka¹²⁹. Leonas Kuodis *Pono Tado* gamtą, išskirtinai miško aprašymus, lygina su A. Baranausko Anykščių šileliu, teigdamas, kad „Baranausko talentas skolingas Mickevičiaus genijui“¹³⁰. A. Mickevičiaus *Ponas Tadas* tampa „išeities tašku“¹³¹ kalbant apie Lietuvos

---

¹²⁷ Maironis, „Lietuvos gražybe. Lietuva brangi“, versija „#ST0.0“, in: *Skaitmeninis archyvas „Pavasario balsai“*, redagavo Paulius Subačius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020, URL:<http://www.pb.flf.vu.lt>, [tikrinta: 2024-04-08].

¹²⁸ Zigmantas Kuzmickis, „A. Mickevičius ir mes“, in: *Vairas*, 1934, Nr. 5, *op. cit.*, p.78.

¹²⁹ *Ibid.*, p. 78–79.

¹³⁰ L. [Leonas] Kuodys, „Pono Tado ir Anykščių šilelio gamta“, in: *Jaunoji Lietuva*, 1928, Nr. 3/4, *op. cit.*, p. 23. Taip pat žr. Leonas Kuodys, „Pono Tado ir Anykščių šilelio miškas“, in: *Mokslo dienos*, 1937, Nr. 5, p. 293–299. Pastarajame straipsnyje L. Kuodys atkartoja daugumą ankstesnės studijos minčių, tačiau papildo, kad Mickevičius „naudojosi jau literatūriškai išstbulinta lenkų kalba“, o Baranauskas yra įrodymas, kad „nemirtingo grožio kūrinių“ galima sukurti ir lietuvių kalba. Vienaip ar kitaip abu autoriai laikomi tais, kurie „užveisė mišką literatūroje“ (*op. cit.*, p. 293).

¹³¹ Viktorija Daujotytė, *op. cit.* p. 64.

kraštovaizdžio kultūrinės reikšmės, per A. Mickevičių „į lietuvių poeziją skleidėsi gamtos kalbos metaforos“¹³². V. Daujotytė yra pastebėjusi, kad per A. Mickevičių sukuriama „beržo svyruonėlio“ figūra¹³³. Tai K. Šakenio nuopelnas. A. Valaitis šią trečios poemos knygos dalį išverčia likdamas lenkų kalbos logikoje, neieškodamas ekvivalento lietuvių kalboje: beržas paliekamas moteriškosios giminės forma – „pocziwa brzezina“ – „beržai kasoti“, jie A. Valaičio lyginami su kaimo moterimis, raudančiomis sūnų, ar našlėmis, verkiančiomis vyrų (A. Valaitis, I t., p. 107); K. Šakenis ieško ekvivalento lietuvių kalboje ir jį randa tautosakoje – „berželis svyruonėlis“ lyginamas su liūdinčiu, mylimosios netekusiu berneliu – „Ar ne mielesnis bus tas mūsiškis berželis, / Tas gailiai apdainuotas dainos svyruonėlis, / Kurs per ištisą amžių dejuoja nusviręs, / Lyg mylimos netekęs, ar vargo prityręs?“¹³⁴(K. Šakenis, p. 80).

Pono Tado kraštovaizdžio dominantė yra gira, miškas. Medžioklės papročiai fiksuojami kaip komunikatyviosios atminties dalis, o juos palydi lyriniai intarpai, kuriuose per miško, Lietuvos sengirių aprašymus yra prieinama prie kultūrinės atminties turinių – „Jūs vienmečiai didžiųjų pranokėjų / <...> Jūs girių milžinai, kur galvas vainikuotas, / Dabinot Mindaugui ir Vyteniui per puotas“ (A. Valaitis, I t., p. 115). Miškas pristatomas kaip atminties vieta, kuri kaupia prisiminimus apie senąją Lietuvą. Tuose pačiuose miškuose, kuriuose medžioja poemos veikėjai, kadaise medžiojo Lietuvos kunigaikščiai. Medis, miškas tampa gyvu laidininku, sujungiančiu praeitį su dabartimi. Miškas veikia kaip gyva atminties aplinka, kurioje atpažįstamas istorinis pasakojimas – vardijami Lietuvos kunigaikščiai, minimas padavimas apie Vilniaus įkūrimą, prisimenama konkreti istorinė vieta, pirmasis senienų muziejus Lietuvoje – Dionizo Poškos Baublys. Šioje mažojoje poemos invokacijoje greta atpažįstamų Panerio miškų minimas Svitezis (Baltarusijos teritorija), Košelevas (K. Šakenio vertime, liet. Patilžė, Kaliningrado sritis), Bialoveža (A. Valaičio vertime, Lenkijos šiaurės rytai). Šalia Mindaugo šilo minimos liepos, augančios Ukrainoje, Holovinskių rūmuose. Įvardytus kultūrinės atminties turinius žadina giria, kuri kaip peizažas yra siejama su vidurio rytų Europos teritorija. Abu poemos vertėjai, siekdami tiksliai perteikti poemos tekstą, daugiakultūrės A. Mickevičiaus vizijos nekupiūruoja.

---

¹³² *Ibid.*, *op. cit.*, p. 65.

¹³³ *Ibid.*, p. 65.

¹³⁴ Čia ir toliau cituojamas K. Šakenio vertimas iš leidinio Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba ginklu į savo teisę. 1811 ir 1812 metų Lietuvos bajorų nuotikiai eilėmis aprašyti dvylikoje knygų*, vertė Konstantinas Šakenis, Kaunas: Raidė, 1924. Cituojant vertėjas nurodomas pačiame tekste šalia puslapio.

Nekupiūruojama ji ir verčiant scenas, kuriose vaizduojami daugiau su lenkų kultūra sietini papročiai ar su Lenkijos Karūna į pasipriešinimą besiveržianti Lietuva. Šias vietas praleidžia tik M. Biržiška, kuris savo sudarytą A. Mickevičiaus kūrybos rinktinę, taikė mokykloms. Su „Švyturio“ bendrovės leidyklos vardu, jaunimo bibliotekos serijoje, publikuotas A. Valaičio verstas *Ponas Tadas* taip pat pasižymi keliomis nežymiomis korekcijomis: šeštoje knygoje vienuolis Robakas ruošia Teisėją Soplicą artėjančiam karui sakydamas: „Brolau rimti dalykai! Karas jau prie mūsų! / Tėvynės karas! vėl Lietuviai, Lenkai būsim!“ (A. Valaitis, II t., p. 11), kai originale Lietuva ar lietuvis nėra minimas, karas vyksta dėl Lenkijos – Ważne rzeczy, mój bracie! Wojna tuż nad nami! / Wojna o Polskę! bracie! będziemy Polakami!”¹³⁵; taip pat vienuoliktoje knygoje Pakamorė sveikina karius ir kaimiečius sugrąžintos laisvės proga – „Pirmiausia sugrąžino laisvę Lenkijai, / Dabar ją skelbia Lietuvos kunigaikštijai;“ (A. Valaitis, II t., p. 147), tačiau praleidžiama trumpa ištara, kad grąžinus laisvę į Lietuvą, atkuriami visa Lenkija, turint omenyje visą Respubliką – „Polszcze całej / Przywraca”¹³⁶.

Pakitimai, atrodo, minimalūs, tačiau demonstruojantys minėtąją „ginties poziciją“, siekiant įrodyti savo valstybingumą, tekstas tampa institucionalizuoto kultūrinės atminties naratyvo įrankiu. Vis dėlto, K. Šakenis, kuris įvade akcentuoja, jog poema jau yra išversta į beveik visas Europos kalbas¹³⁷, teikia tekstą plačiajam skaitytojų ratui, neakcentuodamas A. Mickevičiaus lietuviškumo, lietuviškų teksto vietų, tačiau pabrėždamas, jog jautęs pareigą „įtraukti šį veikalą į mūsų dar labai neturtingos literatūros katalogą“¹³⁸. Tekstas priimamas visas – jo meninė vertė, estetinė funkcija ir svoris pranoksta kultūrinės atminties sąlygas.

A. Valaitis savo santykį su veikalu išreiškia poemos šimtmečio jubiliejaus proga: 1934 m. žurnale *Menas ir literatūra* publikuodamas nedidelės apimties poetinį kūrinį su paaiškinimais „Prieš šimtą metų ir dabar“. Čia vaizduojamas pokalbis tarp ištremtų į Veimarą A. Mickevičiaus ir Ignoto Domeikos. Pokalbis vyksta lietuvių kalba, išsakomas susirūpinimas dėl nykstančios lietuvių kalbos. Eilėraščio veikėjas Mickevičius apgailestauja ir dėl to, jog *Ponas Tadas* parašytas lenkų kalba, visgi tam randamas

---

¹³⁵ Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli statni zajazd na Litwie*, (Biblioteka Narodowa), Wrocław : Zakład Narodowy im Ossolińskich, 2018, *op. cit.*, p. 297.

¹³⁶ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 490.

¹³⁷ Inž. K. [Konstantinas] Šakenis, p. V.

¹³⁸ *Ibid.*, *op. cit.*, p. IV.

pasiteisinimas – lietuviškai rašyti dar buvo per anksti. A. Valaitis šiuo kūriniumi akcentuoja, jog A. Mickevičiui rūpėjo lietuvių kalba ir jis ją mokėjo, tačiau taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kaip laisvai A. Valaitis interpretuoja A. Mickevičiaus ir jo kūrybos programą, priartindamas ją prie nepriklausomos Lietuvos situacijos. A. Mickevičius vaizduojamas kaip Lietuvos padėtimi ir ateitimi besirūpinantis nacionalinis poetas. Poetinių kūrinių lydi A. Valaičio paaiškinimai, kuriuose nurodoma, jog galbūt tuo metu A. Mickevičius ir netikėjęs lietuvių išlikimu, tačiau „vaizduotei galima leisti ir laisviau interpretuoti tą jų galvosena, negu buvo tikrenybė“¹³⁹. Šis A. Valaičio tekstas rodo, jog atsiskiria dvi A. Mickevičiaus vertinimo ir santykio su juo plotmės: individualaus kultūrinio komentaro vaidmenį atliekančiame tekste A. Mickevičius „pritraukiamas“ prie modernios lietuvių kultūros, susiejamas su jos etnine savastimi, tačiau vertime išlaikomas jo atskirumas, minėtas požiūris jau nebelemia paties verčiamo teksto adaptavimo praktikos. Tai itin svarbus kultūrinės paradigmos kaitos ženklas.

Pristatant poemą taip pat ne kartą buvo akcentuota pažintinė jos funkcija – A. Mickevičiaus užfiksuotas XIX amžiaus Lenkijos–Lietuvos bajorijos gyvenimas ir papročiai, teikiantys žinių apie praeitį¹⁴⁰. Vienas poemos *Ponas Tadas* meninių tikslų yra išsaugoti kultūrinį paveldą – kūrinys kaip toks atsirado iš poreikio atsiminti ir užrašymo veiksmu išsaugoti. Fiksuojami bajoriją kaip kolektyvą apibrėžiantys ženklai, papročiai, kasdienės elgsenos, gyvensenos formos – komunikatyviosios atminties turiniai. Taip sukurama „dabartinė kronika“¹⁴¹, kurioje įrašoma viskas, kas gali apibrėžti kartą, ką ji puoselėja, vertina ir nori išsaugoti. Petras Juodelis (Vyt. Vanagaičio slapyvardžiu) straipsnyje „*Ponui Tadui* 100 metų“ teigia, kad poemoje vaizduojami įvykiai priimami kaip svarbi istorijos dalis, kurios neprotinga atsisakyti. Straipsnio autorius, ieškodamas išeities taško diskusijoje dėl A. Mickevičiaus vietos Lietuvos literatūros lauke, užčiuopia bene esmiškiausią poemos tašką – vaizduojami bajorai nėra persiėmę lenkų kultūros, nes kultūra

---

¹³⁹ A. Valaitis, „Prieš šimtą metų ir dabar“, in: *Menas ir literatūra*, 1934, Nr. 1, *op. cit.*, p. 55. Visą kūrinį su A. Valaičio paaiškinimais žr. *Ibid.*, p. 49–56.

¹⁴⁰ Tai akcentuoja ir pats K. Šakenis įvade poemai, taip pat minima recenzijose, reaguojančiose į veikalo pasirodymą, straipsniuose. Žr. „Naujųjų knygų apžvalga“, in: *Kultūra*, 1925, Nr. 1, p. 34.; „*Pan Tadeusz Ponas Tadas* – 100 metų“, in: *Laiko žodis*, 1934, Nr. 14, p. 2–3; Vydūnas, „Iš lenkų raštijos teko mūsų raštijai“, in: *Darbymetis*, 1924, Nr. 8, p. 66–67.

¹⁴¹ Algis Kalėda, *Mitų ir poezijos žemė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, *op. cit.*, p. 228.

„kyla iš pačios dirvos – iš žmonių tarpusavio bendravimo pagrindų“¹⁴², kalbama apie kultūrų „supuolimą“, bendrą Europos vidurio rytų kultūrą (lenkai, lietuviai, gudai), kuri A. Mickevičiaus poemoje reiškiasi kaip „tobulai negrynos kultūros vizij[a]“¹⁴³, čia derinami įvairių kultūrų elementai, reliktai, kurie uždarame poemos pasaulyje kiekvienas turi savo vietą, veikia pagal tam tikrą tvarką ir galiausiai pasiūlo alternatyvios „laimingos pabaigos“ viziją. Atrodo, kad būtent tokią laikyseną savo vertime užima K. Šakenis, taip savo veikalo versija išpildydamas dar įvade išsiskeltą tikslą – įtraukti poemą *Ponas Tadas* į lietuvių literatūros lauką dėl aukštos jos meninės vertės ir dėl suarchyvuotų žinių apie praeitį.

XX amžiaus pradžioje Lietuvoje buvo pradėta vykdyti žemės reforma: 1922 m. priimamas įstatymo projektas, kuris numatė dvarų valdomos žemės ploto apribojimus. Nusavinta žemė dalijama valstiečiams, taip formuojasi naujakurių ūkiai ir keičiasi buvusių Lietuvos kultūros centrų – dvarų – savininkai. Dvaras kaip toks pradėtas laikyti grėsme savarankiškai Lietuvos valstybei, laikytas praeities liekana, dėl to paliekamas sunykti. Vis dėlto egzistavo ir palanki dvarų kultūros išsaugojimui nuomonė – dvarai vertinti kaip kultūros židiniai, svarbūs dėl juose kauptų meno kolekcijų, bibliotekų, dėl architektūros paveldo. Nors dauguma dvarų buvę palankūs Lenkijai ir jos vykdomai lenkinimo politikai, vis dėlto dalis jų prisidėjo prie lietuvių tautinio sąjūdžio XIX amžiuje¹⁴⁴.

Poema *Ponas Tadas* Lietuvos kultūros laukui pristatoma būtent tokių diskusijų fone, tai yra sprendžiant dvarų palikimo klausimą¹⁴⁵. Nors M. Biržiškos mokiniams pritaikytas *Ponas Tadas* dvaro kultūros ir su ja siejamos komunikatyviosios atminties figūrų nefiksuoja, tačiau visa tai atsispindi A. Valaičio ir K. Šakenio versijose. Soplicų dvaras su visais „partikuliariais vaidais, triukšmingais seimeliais, honoriškais išsišokimais, su butaforiškais medžioklėmis ir savivaliavimu, su tuščiais savigarbos demonstravimais“¹⁴⁶ yra tas, kuris atveda Lietuvą prie „laimingos pabaigos“, veda ją kovoje į laisvę.

---

¹⁴² Vyt. Vanagaitis [Petras Juodelis], „*Ponui Tadaui 100 metų*“, in: *Šviesos keliai*, 1934, Nr. 7, *op. cit.*, p. 410.

¹⁴³ Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 316.

¹⁴⁴ Plačiau žr. Dangiras Mačiulis, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005, p. 139–170.

¹⁴⁵ Įdomu, jog K. Šakenio versta poemos trečiosios knygos ištrauka publikuojama leidinyje *Skeveldrų rinkinys* būtent po straipsnio pavadinimu „Žemės reforma“, kuriame žeriama kritika vykdomai žemės nusavinimo politikai. Žr. „Žemės reforma“, in: *Skeveldrų rinkinys*, 1924, vasario 28, p. 13–14.

¹⁴⁶ Algis Kalėda, *op. cit.*, p. 90.

2. 2 *Vėlinių* II-oji dalis: etnopoetikos reikšmė

Vėlinių II dalis yra pirmas atskiro leidimo sulaukęs šios poetinės dramos tekstas. Pirmą kartą į lietuvių kalbą buvo išverstas Jono Žiliaus-Jonilos 1899 m. M. Biržiška šį vertimą pavadina „nenušisekusi“, taip pat mano, kad ir visuomenė šio kūrinio pasirodymui dar nebuvo pasiruošusi¹⁴⁷. M. Gustaičio išversta šį veikalą dalis publikuojama 1926 m. ir M. Biržiška leidimą lydinčiame įvade, teigia, jog šis vertėjas „didesne poeto jėga mėgina jį naujai Lietuvai pakartoti... Duok Dieve, kad nors šį kartą pasirodytume Mickevičiaus verti esą...“¹⁴⁸ Atrodo, jog vertimas šiuo atveju pristatomas ne tik siekiant išlaikyti A. Mickevičių savo literatūros akiračiuose, bet per vertimą bandoma pasitikrinti savo kultūrinį lygį – ryškėja ambicija pasirodyti vertais tokio didelės svarbos veikalą, kuris tam tikru mastu laikytas savo kultūros dalimi.

M. Biržiška įvade poetinę dramą laiko poeto asmeninių išgyvenimų, literatūrinių įtakų ir „tautožinios faktų“ lydiniu¹⁴⁹. Nors konkretaus šaltinio, iš kurio A. Mickevičius rinko informaciją vėlinių apeigoms vaizduoti M. Biržiška nurodyti negali, tačiau pažymi, kad paraleles galima išvelgti dzūkų raudose, giesmėse¹⁵⁰. Svarbiausia, kad būtent ši dalis perteikia „lietuvių pasaulėžiūros mistiškumą“, kuris laikomas sektinu, plėtotinu ne tik istorijai pažinti, „bet ir tautos gyvenimui tvirtinti naujose istorijos sąlygose“¹⁵¹. Šiuo teiginiu M. Biržiška iš tiesų apeliuoja į kultūrinę atmintį – „lietuvių pasaulėžiūros mistiškumas“ čia yra siejamas su bendruomenės tapatybe, o pasirodantis veikalą vertimas tampa viena iš galimų priemonių šiai tapatybės daliai pasiekti. *Mistiškumas* suvokiamas kaip kultūrinė ypatybė, pasiekama ir perduodama per tautosakos palikimą. Taip M. Biržiška akcentuoja etnopoetinę *Vėlinių* II dalies reikšmę, tai yra per poeziją atliekamą bendruomenės meninį tyrimą.

M. Biržiška taip pat leido vadovėlius mokykloms, skirtus tautosakai, daugiausiai dėmesio skirdamas dainų istorijai ir istoriografijai¹⁵². Folklorą iš esmės galima priskirti prie

---

¹⁴⁷ M. [Mykolas] Biržiška, „Prakalba“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės, II-oji dalis*, vertė Motiejus Gustaitis, Kaunas: Dirva, 1926, p. 10–11

¹⁴⁸ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 11.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 4.

¹⁵⁰ *Ibid.*, p. 7.

¹⁵¹ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵² Plačiau žr. Leonardas Sauka, *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2016, p. 93–103.

komunikatyviosios atminties – liaudies kūryba perduodama iš kartos į kartą, neformalios komunikacijos žanrais, ją stipriai veikia individuali atmintis ir ji nėra apsaugota nuo natūralių užmaršties procesų. Visgi užrašyti ir institucionalizuoti šios atminties turiniai gali tapti kultūrinės atminties dalimi, jeigu kolektyvas juos atpažins, laikys savais ir jaus poreikį saugoti. A. Mickevičiaus *Vėlinių* II dalis pretenduoja atlikti kultūrinės saugos vaidmenį, pasak M. Biržiškos, būtent šios veikalo dalies vertimas į lietuvių kalbą „nėra vien tik gražaus lenkų poezijos kūrinio įsigijimas, bet ir susigrąžinimas artimo mums, su mūsų tautos senovės kultūra ankštai surišto iš psichinių tos tautos praeities gelmių pasemto kilnaus dalyko.“¹⁵³

XX a. 3–4 dešimtmečiais folkloristikai, išskirtinai tautosakai, dėmesį skyrė ir V. Krėvė, B. Sruoga, Z. Kuzmickis, Jonas Balys, *etc.* Įkūrus Kauno universiteto Humanitarinį fakultetą, jame pradeda veikti Tautosakos komisija (1930), kuri yra atsakinga už tautosakos rinkimą, skelbimą. 1935 m. įkuriamas Lietuvių tautosakos archyvas, imamas leisti mokslinis leidinys *Tautosakos darbai* – taigi, susidomėjimo folkloristika būta, o ketvirtame dešimtmetyje Lietuvoje susiformuoja tautosakos mokslas.

Vėlinių II dalies vertimo publikavimas atskirtu leidimu gali būti laikomas vienu iš būdų pademonstruoti vaizduojamų apeigų bei papročių vietą istorijoje, pagrįsti jų egzistavimą, kuris, be kita ko, taip pat tapo poetiniu įkvėpimu didžiausiam Lenkijos ir Lietuvos romantizmo korifėjui – A. Mickevičiui. Pats poetinės dramos autorius įvade sukuria tam tikrą mistifikaciją apie tai, kad apeigos ir giesmės yra paimtos iš liaudies poezijos, su vėlinėmis bei vėlėmis siejama mistika jam tapo poetine inspiracija – „rimtas šventės tikslas, nuošali vieta, nakties metas, fantastingos apeigos kitada stipriai veikė mano vaizduotę: klausydavau sakmių, pasakų ir giesmių apie numirėlius, grįžtančius su prašymais arba perspėjimais“¹⁵⁴. Tokius grįžtančių vėlių prašymus ir perspėjimus A. Mickevičius sudeda į antrąją *Vėlinių* dalį, siekdamas perteikti jo romantinę vaizduotę žadinančius, kadaise girdėtus mistinius, šurpius pasakojimus. Kad tokie pasakojimai egzistavo plačiai paplitę po visuomenę fiksuota Jonas Basanavičius tautosakos rinktinėje *Iš gyvenimo vėlių bei vėlinių*¹⁵⁵, kur surinktuose liaudies pasakojimuose vėlės arba dvasios pasirodo žmonėms įvairiose vietose, situacijose bei įvairiais pavidalais. Šioje rinktinėje minimos ir A. Mickevičiaus *Vėlinės*, kurios laikomos paremtomis senoviškais lietuvių papročiais,

---

¹⁵³ Mykolas Biržiška, *op. cit.*, p. 10.

¹⁵⁴ A. M. [Adomas Mickevičius], „Vėlinės“, in: Adomas Mickevičius, *op. cit.*, p. 14.

¹⁵⁵ Jonas Basanavičius, *Iš gyvenimo vėlių bei vėlinių*, Chicago: Spauda „Lietuvos“, 1903.

egzistavusiais rytinėje Lietuvoje – kelti vėlėms vaišes, siūlyti tomis vaišėmis ar maldomis „čysčiuje“ pagalbą suteikti¹⁵⁶.

Pačioje poemoje aiškia nuorodą į lietuvių tautosaką surasti sunku – nėra aprašytas joks „vėlių suolelis“, „vėlių durelės“ ar „vėlių varteliai“, nėra naudojami raudoms būdingi kreipiniai („motule širdele“, „broleli sakalėli“, „sūneli dobilėli“, „dukrele lelijėle“), metaforos¹⁵⁷. Mirusios nekaltos merginos giedama arija taip pat nėra nuoroda į liaudies poeziją, tai Johanno Wolfgango Goethes eilėraščio „Nepasiekiamoji“ laisvas vertimas¹⁵⁸. Vertėjas M. Gustaitis lietuviškoje teksto versijoje tokių vaizdinių taip pat nesukuria, jis nuosekliai seka originalu ir dėl to daugumoje teksto vietų pametama intonacija, dingsta vaizdo ryškumas. Z. Kuzmickis reaguodamas į pasirodžiusį vertimą pastebi, kad M. Gustaitis poetinės dramos nuotaiką perteikia tik bendrais bruožais – dingta „duslumas“ ir slėpingumas, o kuriami vaizdai „nublukę“¹⁵⁹. Ši Ž. Kuzmickio recenzija buvo vienintelė, kurioje reaguojama į leidinio pasirodymą kaip tokį, minimas vertėjo atliktas darbas, nors ir šioje recenzijoje Z. Kuzmickis daugiau dėmesio skiria M. Biržiškos parašytam įvadui ir pristatytai veikalo genezei.

Iš tiesų pats lenkiškas poemos pavadinimas „Dziady“ ir J. Žiliaus-Jonilos suteiktas lietuviškas atitikmuo „Diedai“ nurodo į dzūkams būdingą Visų Šventųjų dienos minėjimą, kai šią dieną maistas būdavo dalinamas elgetoms – *dziedams*, kurie laikyti savotiškais tarpininkais tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio, jiems aukojama išmalda taip pat laikoma duokle mirusiesiems¹⁶⁰. Fiksuota, jog vėlinių naktį rengiamos vaišės kapinėse, kviečiamos vėlės, kurioms maistas ir gėrimai siūlomi kaip pagarbos ženklas¹⁶¹. Šiuo pavyzdžiu nesiekama A. Mickevičiaus aprašytose vėlinių nakties apeigose ieškoti kokios nors autentikos, ryšys iš tiesų yra inversinis – aprašytos apeigos ir papročiai tampa pavyzdžiu ir šaltiniu pagrįsti ritualo įsišaknijimą ir vietą tradicijoje. Pavyzdžiui, straipsnyje „Vėlinių

---

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 18.

¹⁵⁷ Apie raudų metaforinę raišką, pasikartojančias metaforas ir apozicijas raudose žr. Dalia Černiauskaitė, „Metaforinė raiška lietuvių liaudies raudose“, in: *Tautosakos darbai*, 2001, Nr. XV, p. 234–246.

¹⁵⁸ Jonas Pilypaitis, „Paaikškinimai“, in: Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987, p. 789.

¹⁵⁹ J. Kantvydis [Zigmantas Kuzmickis], „Spaudiniai“, in: *Lietuva*, 1926, Nr. 243, p. 3.

¹⁶⁰ Žr. Pranė Dundulienė, *Lietuvių šventės. Tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023, p. 291–294.

¹⁶¹ Žr. *Lietuvių kalendorinės šventės iš Jono Balio palikimo*, sudarė Ieva Puluikienė, Vilnius: Mintis, 2013, p. 261–271.

šventimo papročiai“, pristatomos su vėlinių šventimu susijusios tradicijos, aptinkamos folkloro palikime, ir šiame kontekste A. Mickevičiaus *Vėlinių* II dalis pasitelkiama kaip vienas iš šias tradicijas fiksavusių šaltinių – išsamiai atpasakojamas poetinės dramos veiksmas, akcentuojant, jog visa tai perimta iš liaudies padavimų bei dainų¹⁶².

Iš esmės vienoks ar kitoks vėlinių šventimas yra būdingas įvairioms Europos tautoms, o A. Mickevičiaus kuriamas vėlių, šmėklų, mistinių apeigų motyvai yra būdingi XVIII a. pab. – XIX a. pr. literatūrai. Juozas Žiugžda polemizuodamas su Zygmunto Wasilewskio straipsniu „Mickevičiaus grabo motyvas“ („Mickiewiczowski motyw grobu“, 1920 m., *Gazeta Warszawska*) teigia, kad tokie motyvai A. Mickevičiaus kūryboje yra „bendras to meto romantizmo reiškiny“¹⁶³. Taigi, M. Biržiškos išskirtas lietuvių tapatybės *mistiškumas*, šiame straipsnyje laikomas ne išskirtine, tautą apibrėžiančia savybe, o laikmečiui būdingu bruožu.

Antroji *Vėlinių* dalis taip pat yra visos poetinės dramos įvadas, čia pradama nelaimingos meilės istorija, atsiranda vaiduoklio / veliuoko figūra, kuri poetinės dramos vyksme galiausiai transformuojasi į tautos išvaduotoją Konradą. Vėlinių apeigų mistiškumu duodamas tonas visai poemos intonacijai ir nuotaikai.

Remiantis M. Biržiškos požiūriu, ši *Vėlinių* dalis gali būti laikoma savarankišku veikalu, ir dėl to 1926 m. susilaukė atskiro leidimo. Visgi atvejis, kada publikuojama tik tam tikra veikalo dalis, demonstruoja instrumentinį požiūrį į veikalą – iš jo pasiimama tai, kas yra aktualu kultūrinei bendruomenės tapatybei pagrįsti. Šiuo atveju, tai ne konkretūs vėlinių apeigų papročiai, o bendra kūrinio atmosfera, nuotaika, su vėlinių apeigomis ir kultu sietinas „lietuvių pasaulėžiūros mistiškumas“. Vis dėlto netgi ir šis išskirtinas tautos bruožas gali būti siejamas su romantizmo literatūrinėmis ypatybėmis, kurias perteikia Vaiduoklio (vėliau Atsiskyrėlio ir Gustavo) figūra, jos laikysena „Vėl šiam pasauliui, tačiau ne pasauliui“

164

A. Mickevičius, darbe analizuojamu laikotarpiu, verčiamas buvo iš tiesų gausiai. Matyti, kad statistiškai daugiausiai atskirų publikacijų įvairiuose leidiniuose susilaukė būtent poema *Ponas Tadas*. Tiek publikacijų gausa, tiek jau 1934 m. įžvelgti intertekstiniai

---

¹⁶² „Vėlinių papročiai Lietuvoje“, in: *Lietuvių balsas*, 1937, Nr. 44, p. 3.

¹⁶³ J. Ž. [Juozas Žiugžda], „Lietuvių liaudies vėlių kultas ir jo įtaka lietuvių civilizacijai“, in: *Lietuva*, 1927, Nr. 10, p. 2–6.

¹⁶⁴ Adomas Mickevičius, *op. cit.*, p.15.

ryšiai su lietuvių literatūros klasikais rodo didelę šio kūrinio jėgą ir svarbią vietą besiformuojančiame literatūros kanone. Receptijoje ne kartą fiksuota ir pažintinė kūrinio funkcija – tai yra poemoje suarchyvuoti bajorijos papročiai, kurie tam tikra prasme laikomi ir Lietuvos kultūros paveldo dalimi. Šio paveldo išsaugojimas kaip niekada aktualus tampa sprendžiant dvarų palikimo klausimą. Poema *Ponas Tadas* ginčų dėl dvarų likimo fone akcentuoja ne tiek teigiamą dvaro paveikslą, kiek apskirtai būtinybę (iš)saugoti. Poemos meninę vertę sudaro jos įvairiapusiškumas – tai kūrinys, verstas į daugybę kalbų, kuriame be kita ko fiksuojama Lietuvos praeitis, kuriamas santykio su gimtuoju kraštu pavyzdys. Jeigu poemoje *Ponas Tadas* fiksuojama bajoriška Lietuvos kultūros dalis ir atveriamas daugiau politinė-socialinė istorijos pusė, tai poetinės dramos *Vėlinės* II dalies vertimas yra svarbus dėl jame užfiksuotos etnografinės arba liaudies kultūros dalies. Šiuo vertimu mezgamas ryšys su lietuvių tautosaka, o grožinis kūrinys pats tampa šaltiniu, kuris nurodomas pristatant papročių išsaknijimą tradicijoje. Šiais A. Mickevičiaus kūriniais atveriamas įvairialypis praeities vaizdinys, kurioje ryški tiek liaudies, tiek bajorų kultūra. Pirmąją reikia susigrąžinti, įtraukti į moderniąją nacionalinę kultūrą nauju (taip pat meninės interpretacijos) lygmeniu, nes manoma, jog ji svarbi bendruomenės tapatybės formavimo procese (M. Biržiškos išskirtas pasaulėžiūros *mistiškumas*), su antrąja jau nebesitapatinama (pasikeitę socialiniai rėmai), tačiau ją reikalinga turėti archyve, nes ji taip pat laikoma svarbia esaties dalimi.

3. Juozapas Ignacijus Kraševskis: LDK istoriniai pasakojimai

Iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo Juozapas Ignacijus Kraševskis kaip autorius lietuviams jau buvo pažįstamas. 1881–1882 m. pirmą kartą lietuvių kalba publikuojama Andriaus Vištelio-Višteliausko išversta mitologinės-istorinės trilogijos *Anafielas* pirmoji dalis – *Vitolio rauda* (*Witolo rauda*). 1887 m. romaną *Kunigas* išverčia Augustinas Zeicas, o 1908 m. pasirodo ir dar vienas Adolfo Vėgėlės vertimas. Iš didesnių veikalų taip pat buvo išverstas *Mokslinčius Tvardauskas* (*Mistrz Twardowski*) (1905 m. – pirma dalis, 1908 m. – antra dalis, vertėjas Pranas Matulaitis) ir 1921 m. Vilniuje išleidžiamos M. Biržiškos išverstos *Lietuvių dainos* – studija apie lietuvių liaudies dainas, sudaryta iš J. I. Kraševskio *Litwa* 2 t.

Nepriklausomybės laikotarpiu verčiamų tekstų pagrindą sudaro trilogija *Anafielas* – poema, vaizduojanti Lietuvą nuo pat jos susikūrimo iki Vytauto Didžiojo mirties. Pirmoji *Anafielo* dalis *Vitolio rauda* vaizduoja herojų pusdievį Vitolį ir mitinę Lietuvos praeitį, jos atsiradimą. Čia veikia T. Narbuto aprašyti dievai, įamžinami papročiai, liaudies pasakojimai. Antroji dalis *Mindaugas* (*Mindowe*) skirta valstybės kūrimo istorijai – pasakojamas karaliaus Mindaugo kelias link valdžios, jo kovos su broliais. Trečioji dalis *Vytauto kovos* (*Witoldowe boje*) atskleidžia Lietuvos kelią į krikštą ir Vytauto kelią į sostą.

Įdomu, jog antroji dalis tarpukariu buvo publikuota tik trumpa ištrauka Z. Kuzmickio *Lietuvių literatūros vadovėlyje* (1932). Galima daryti prielaidą, jog taip nutiko dėl gana neigiamo Mindaugo vaizdavimo: „Mindaugas yra nežmoniškas. <...> Jo akyse atsimuša mūšio geidimas ir kraujo troškimas (An. II, 14 psl.), žmonių panieka. Jis nesiskaito su niekieno gyvybe, tyčiojas iš visų. Niekas jo neperkalbės.“¹⁶⁵ Taip pat neigiamai vaizduojami senovės lietuviai: „Belaisvius paėmę, išlupinėja jiems akis, gėrasi kančiomis (An. II, 301 psl.). Užpuolę svetimą kraštą, žudo kūdikius ir senelius.“¹⁶⁶ Iš esmės Lietuvos valstybingumo istorija šioje dalyje vaizduojama kaip vidiniai nesutarimai ir kovos šeimoje.

Daugiausiai ištraukomis versta ir atskiru leidimu pasirodžiusi buvo pirmoji poemos dalis *Vitolio rauda*, vaizduojanti mitinę Lietuvą. Kito tokio pobūdžio teksto lietuvių literatūroje nebuvo, taigi tokiu būdu per vertimus į lietuvių literatūros lauką pateko epo žanras. *Vitolio raudoje* kuriama Lietuvos protėvių istorija – devynios Lietuvos kartos,

---

¹⁶⁵ J. [Jurgis] Lebedys, „Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoje“, in: *Židinys*, 1940, Nr. 4, *op. cit.* p. 451.

¹⁶⁶ *Ibid.*

pristatomas lietuviškų dievų „Olimpas“, kiti mitiniai pasakojimai bei papročiai. Motiejus Miškinis vadovėlyje *Lietuvių literatūra Anafilelę* laiko kūrinium, pranokusiu visus kitus anksčiau rašytus lenkų kalba apie Lietuvą, „kur Lietuvos praeities idealizacija pasiekė savo viršūnę.“¹⁶⁷.

Trečioji poemos dalis *Vytauto kovos* pasirodo tik ištraukomis, tačiau minint Vytauto mirties metines 1930 m. publikuojamas dviejų dalių romano *Karalių motina* vertimas, kuriame Vytauto Didžiojo paveikslas yra itin ryškus – čia vaizduojami Vytauto ir Jogailos santykiai, Vytauto asmuo simbolizuoja Lietuvos savarankiškumą ir galią, romane perteikiama lenkų bajorų daroma įtaka karaliaus Jogailos valdymui, sudėtingi Lietuvos bei Lenkijos santykiai Vytautui siekiant karūnos.

Per J. I. Kraševskio kūrinių vertimus atveriami mitinė ir istorinė Lietuvos praeitis, skleidžiami jos vaizdiniai, pasakojimai, kurie vienaip ar kitaip reprezentuoja Lietuvos valstybingumo pamatus, raidą. Lietuvos valstybingumo istorija vaizduojama kaip tąsa – nuo mitologinių jos ištakų iki prarastos valstybingumo vilties kartu su Vytauto mirtimi.

3. 1 *Vitolio rauda*: epo restauracijos bandymas

Dar aušrininkai A. Vištelio-Višteliausko išverstą *Vitolio Raudą* pavadino Lietuvos epu, kuris lietuviams turi būti toks pat svarbus kaip graikams *Iliada* ar *Odisėja*, romėnams *Eneida*, žydams – Senasis Testamentas ir krikščionims – Naujasis Testamentas, o J. I. Kraševskio surinkti ir užrašyti padavimai laikyti tiksliai išreiškiančiais senovės lietuvių tikėjimą, darbą ir būdą¹⁶⁸.

Vaižgantas *Lietuvių literatūros paskaitose*, pristatydamas aušrininkų grupę ir A. Vištelio asmenį, *Vitolio raudą* pavadina tautos epu¹⁶⁹, teigdamas, jog aplinkybė, kad veikalas užrašytas ne nacionaline kalba negali kelti abejonių jo svarba, nes „visa jo medžiaga, visi apmatai yra tautos“¹⁷⁰. Vaižgantas mano, jog tauta turi iki savojo epo priaugti, dabar Vištelio vertimas nėra pakankamas, juo nebegalima „pasitenkinti“, todėl pristatomas F. Kiršos tobulesnis vertimas.

---

¹⁶⁷ Motiejus Miškinis, *Lietuvių literatūra*, Kaunas: Spaudos fondas, 1939, *op. cit.* p. 171.

¹⁶⁸ M. [Jurgis Mikša], „Musu knigos“, in: *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 18–19.

¹⁶⁹ Vaižgantas, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė*, Kaunas: Julijos Stauskaitės leidinys, 1924, p. 38–49.

¹⁷⁰ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 41.

Vis dėlto, reakcija pasirodžius F. Kiršos vertimui nebuvo absoliučiai palanki. Prieštarinai vertintas tiek pats vertėjo atliktas darbas, tiek pats veikalas – jo meninė bei epinė reikšmės. 1925 m. *Baruose* apžvelgiant žymesnius kūrinius, pasirodžiusius 1924 m., minima ir *Vitolio rauda*. Recenzijoje antras poemos vertimas laikomas geresniu už pirmąjį dėl patobulėjusios lietuvių kalbos, giriamas metras¹⁷¹. Tais pačiais metais, kitoje knygu apžvalgoje žurnale *Kultūra*, F. Kiršos vertimas pavadinamas dailiu ir poetingu¹⁷², tačiau kuriamais poetiniais vaizdais negalįs prilygti *Ponui Tadu*. Poema laikoma aktualia kaip tam tikras praeities reliktas, kultūros archyvo dalis, nes anksčiau buvo populiarūs („plačiai Lietuvoje skaitoma“¹⁷³) ir vaizduoja Lietuvos praeitį, tačiau teigiama, kad toji praeitis „beveik nieko bendra su senąja lietuvių tikyba neturi“¹⁷⁴.

Nors Vaižgantas ir M. Miškinis *Vitolio raudą* laikė tautos epu, dėl tiksliai perteiktos „poetinės tautos kūrybos“¹⁷⁵, visgi šis J. I. Kraševskio veikalas nebuvo įtrauktas į mokyklinės programos. Įdomu, kad šį sprendimą nulėmė ne kūrinio originalo kalba ar turinys, o vertėjo atliktas darbas ir paliktos korektūros klaidos. J. Jablonskis *Švietimo darbuose* paskelbia recenziją¹⁷⁶, kurioje, kaip įprasta XX a. 3-uoju dešimtmečiu, iš esmės dėmesys skiriamas gramatikai, kalbos taisyklingumui. J. Jablonskis vertėją pavadina priešū „kokios nors disciplinos arba kokių nors taisyklių“¹⁷⁷. Dėl tokio vertėjo kalbos taisyklių nepaisymo, kalbininkas daro sprendimą – „čia darbas to meistro negiria, ir skaitytojais, bent mokyklų skaitytojais, šituo darbu džiaugtis negalės“¹⁷⁸, taigi Švietimo ministerija šio veikalo neleidžia laikyti mokyklų knygynėliuose¹⁷⁹.

Kaip minėta pirmame šio darbo skyriuje, periodinėje spaudoje vyko diskusijos dėl lietuvių kalbą verstinų kūrinių, vertimo darbo *etc.* Į vieną iš ryškesnių polemikų pateko ir *Vitolio raudos* vertimas. *Lietuvos aide* B. Sruoga aptardamas vertimo situaciją pažymi, jog didžiausia problema yra knygų leidėjų nesugebėjimas parinkti veikalų vertimams, tai yra

---

¹⁷¹ Doc. J. Tumas [Vaižgantas], „Mūsų dailiosios literatūros apžvalga“, in: *Baras*, 1925, Nr. 1, p. 57.

¹⁷² V.-ka [Vaclovas Biržiška], „Naujų knygų apžvalga“, in: *Kultūra*, 1925, Nr. 1, p. 34.

¹⁷³ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 34.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ Vaižgantas, *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė, op. cit.*, p. 47.

¹⁷⁶ J. [Jonas] Jablonskis, „Kritika bibliografija“, in: *Švietimo darbas*, 1924, Nr. 12, p. 1114–1116.

¹⁷⁷ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 1114.

¹⁷⁸ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 1116.

¹⁷⁹ Povilas Gaučys, „Józef Ignacy Kraszewski“, in: Juozapas Ignacas Kraševskis, *Vitolio rauda*, vertė Povilas Gaučys, Chicago, 1977, p. IX-XX.

nesiskaitoma su skaitytojų reikalavimais bei interesais¹⁸⁰. Ši problema ryškinama kaip pavyzdį pasitelkiant *Vitolio raudos* vertimą, į kurį „vienas poetas padėjo labai daug darbo, labai gražių pastangų <...> ir publika vertimo neskaito.“¹⁸¹ B. Sruoga šį veikalą pavadina „archeologine liekana“, kuri įdomi tik muziejininkams ir kolekcininkams, nes jau neatitinka „laiko dvasios“. S. Dabušis parašo atsakomąjį straipsnį¹⁸², kuriame kelia klausimą dėl A. Mickevičiaus – nejaugi ir jis laikytinas „archeologine liekana“. Straipsnio autorius lygina J. I. Kraševskio kūrybos ir, B. Sruogos verčiamo, Antono Čechovo įtaką lietuvių literatūrai ir užduota retorinį klausimą – su kuriuo rašytoju „mūsų praeitis daugiau susijusi“¹⁸³.

Išsiskiria du požiūriai, B. Sruoga čia atstovauja interpretacinės bendruomenės dalį, kuri su veikalu nesitapatina ir jo kuriamų reikšmių negali sieti su dabartimi, taigi jas pavadina „archeologine liekana“. Toks santykis nurodo į A. Assmann išskirtą kaupiamąją atmintį, kurios turiniai nėra aktyviai naudojami, jie yra saugomi archyve, muziejuje, kol bus (tačiau nebūtinai) vėl atrasti. S. Dabušio požiūris daugiau sietinas su funkcinė, aktyvia, atmintimi, jos turiniai siejami su dabartimi, nes interpretacinė bendruomenė gali su jais tapatintis. Leonas Gudaitis studijoje *Tautinio epo kūrėjas* pastebi, kad *Vitolio raudos* recepcija iš esmės atspindėjo norą turėti savo tautinį epą – „Vaižganto lūpomis nuskambėjo nepriklausomos lietuvių tautos troškimas turėti savo senolių siekius, darbus ir žygius įamžinantį epą“¹⁸⁴, nes tokio pobūdžio kūrinys nebuvo parašytas nacionaline kalba, tačiau jaunajai filologų kartai kūrinys jau buvo nepriimtinas, „nuobodus“¹⁸⁵. B. Speičytė taip pat yra pastebėjusi, kad nepriklausomoje Lietuvoje poema buvo aktualizuojama „veikiau iš muziejinio intereso“¹⁸⁶, tačiau „tuometinio epinės sublimacijos poreikio nebepatenkino“¹⁸⁷, veikiau tik priminė apie egzistuojančią nacionalinio epo nebuvimo problemą.

---

¹⁸⁰ Balys Sruoga, „Pora žodžių dėl verstinės literatūros“, in: *Lietuvos aidas*, 1928, Nr. 26, p. 2–3.

¹⁸¹ *Ibid.*, op. cit., p. 2.

¹⁸² St. [Stasys] Dabušis, „Kas ji mum verstinasi?“, in: *Lietuvos aidas*, 1928, Nr. 47, p. 4.

¹⁸³ *Ibid.*, op. cit., p. 4.

¹⁸⁴ Leonas Gudaitis, *Tautinio epo kūrėjas*, Kaunas: AB, 1993, op. cit., p. 57.

¹⁸⁵ *Ibid.*, p. 60.

¹⁸⁶ Brigita Speičytė, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004, op. cit., p. 355.

¹⁸⁷ *Ibid.*

1935 m. *Vitolio raudos* fragmentus vertė ir Salomėja Nėris, kuri tuo metu dirbo Panevėžio mergaičių gimnazijoje ir pagal šias ištraukas statė spektaklį¹⁸⁸. Čia poema vėlgi aktualizuojama „kaip epinė lietuvių tautosakos stilizacija ir literatūrinė fantazija mitologijos temomis“¹⁸⁹, tačiau misterijos (stebuklinio, alegorinio tipo dramos, kuriose inscenizuojama tautinė tradicija) forma pasirodo tik moksleivių spektaklio pavidalu. B. Speičytė tai sieja su paviršutinišku teatrališku santykiu su lietuvių kultūros tradicija, kuris yra būdingas ir pačiai poemai¹⁹⁰.

XX a. 3 deš. išauga misterijos populiarumas Lietuvos teatre. Misterinės dramos vaidinamos atviruose lauko teatruose, tokio pobūdžio vaidinimus pradėjo Vydūnas Tilžėje dar XIX a. pabaigoje, paskui XX a. pradžioje šį žanrą Lietuvoje puoselėjo V. Mykolaitis-Putinas, V. Krėvė, Liudas Gira¹⁹¹. Misterijų populiarumą yra tyrinėjusi Šarūnė Trinkūnaitė, kuri tai siejo su pastanga gaivinti XIX a. tautinį romantizmą¹⁹²; taip kuriama svajonių ar sapno Lietuva¹⁹³, tvirtinanti „herojiško žygio kaip stebuklo idėją“¹⁹⁴, jau nebesitenkinant su įprastu istorinės realybės heroizavimu valstybiniame teatre.

J. I. Kraševskio *Vitolio rauda* dėl tokio pagoniškos Lietuvos atkūrimo ir jame ryškėjančio stebuklinio herojaus žygio yra artima misterijai ir šiame kontekste iš esmės atitinka tuometinį santykį su tolimesniais praeitimi. Pagoniška Lietuvos praeitis domina, nes tam tikra prasme patvirtina tautos išsišaknijimą, jos siekį pagrįsti, legitimizuoti savo egzistenciją, tačiau santykis su tokia praeitimi nėra gyvas. Jį geriausiai apibūdina atminties kaip archyvo sąvoka – turiniai yra svarbūs išsaugoti, tačiau jie yra pernelyg nutolę nuo dabarties ir nevisai atliepia dabartinį kultūrinės bendruomenės savivaizdį. Dar kartą 1924 m. išversta *Vitolio rauda* nebepatenka į kanoną, tačiau užsitikrina vietą archyve.

---

¹⁸⁸ Viktoras Alekna, „Paaiškinimai“, in: Salomėja Nėris, *Raštai*, II tomas, sudarė Viktoras Alekna, Vilnius: Vaga, 1984, p. 297.

¹⁸⁹ Brigita Speičytė, *op. cit.*, p. 355.

¹⁹⁰ *Ibid.*, p. 356.

¹⁹¹ Aušta Martišiūtė, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 133–134.

¹⁹² Šarūnė Trinkūnaitė, „Stebuklinė Lietuva: tautinės lauko misterijos tarpukario Lietuvoje“, in: *Menotyra*, 2017, Nr. 24, p. 97–108.

¹⁹³ *Ibid.*, p. 98.

¹⁹⁴ Šarūnė Trinkūnaitė, „Lietuvių teatro bruožai: istorinės XX a. I-osios pusės formos“, in: *Menotyra*, 2012, Nr. 2, *op. cit.*, p. 87.

Poemos pasirodymą taip pat galima sieti ir su vertėjo F. Kiršos asmeniu, jo ankstyvąją kūrybinę kryptimi – simboline stebukline poetika. F. Kirša poemą pradeda eiliuotu įvadu „Mano žodis“¹⁹⁵ (p. 8), kuriame pristatomas stebuklingas kraštas su „šventaisiais miškais“. Tai nuoroda į senovės Lietuvą, kuri dabar laikoma „tolimu kraštu“ – taigi nepažinta, nutolusi, tačiau gyva krūtinėje jausmu ir todėl kviečiama pasirodyti „dvasia ir veidais“. Šis jausmas skatina kurti vaizdus, tai yra suteikti jam pavidalą. Čia galima išvelgti paralelę su A. Mickevičiaus poemos *Ponas Tadas* pradžia – kada į Soplicynės pasaulį nukeliauti paskatina gimtojo krašto ilgesys, iš ilgesio gimsta visas poemos pasaulis. F. Kirša iš tokio atkurto praeities vaizdo, tai yra „prikeltos“ praeities tikisi pasisemti žinių ir įkvėpimo. Praeitis laikoma mokytoja ir įkvėpimo šaltiniu. Taigi šiuo eiliuotu įvadu iš dalies nusakomas santykis su praeitimi ir su pačiu veikalu – numatomos pažintinė ir estetinė kūrinio funkcijos, kaip minėta, būdingos ir poemos *Ponas Tadas* vertimo bei recepcijos motyvavimui. Svarbu pastebėti, jog situacija, kada vertėjas veikalą pradeda eiliuotu savo įvadu, kuris pratęsia ir interpretuoja originalą, rodo ypatingą vertėjo santykį su kūrinio – tam tikra prasme vertėjas užima bendraatoriaus poziciją, papildo tekstą ir pateikia galimą jo perskaitymo būdą. Kaip matysime, panašiai skaitytojui pristatomas ir V. Sirokoslės *Margio* vertimas.

Pakitusį santykį su *Vitolio rauda* kaip epu, šio žanro recepcijos ribą rodo dar ir tai, kad F. Kirša išverčia *Vitolio raudos* pirmosios giesmės pirmąją dalį – pusdievio Vitolio žygis čia pasibaigia jo iškeliavimu į „nežinomą šalį“ (p. 149). F. Kirša neišverčia poemos dalies, kurioje iš esmės ir prasideda herojiniai Vitolio nuotykių. Po Krivių Krivaičio mirties Vitolis iškeliauja aplankyti tėvo kapo, o pakeliui patiria įvairiausių nuotykių, pamilsta ir veda lietuvaitę Ramutę. Šia siužeto linija į poemą įtraukiami piršlybų, vestuvių papročiai, o Vitoliui ir Ramutei susilaukus kūdikio, įpinama legenda apie žynį Lizdeiką. Taigi vertime herojus netenka savo epinės misijos – sujungti mitologinę ir istorinę Lietuvą. Mitinės Lietuvos ryšys su LDK, kuris poemoje yra reiškiamas Lizdeikos gimimu poemos pabaigoje, vertime yra eliminuojamas, taigi mitinė Lietuva simboliškai nesiejama su istorine.

Pirmojoje kūrinio dalyje pasakojama apie Vitolio jaunystę ir sekant jo gyvenimu, į poemos struktūrą įtraukiamos lietuvių liaudies dainos (raudos mirus Vitolio tėvui Ramojui) ir pasakos (Žalčio žmona) formos. Taip pat Krivių Krivaitis, mokydamas Vitolį,

---

¹⁹⁵ Čia ir toliau cituojama iš leidinio J. I. [Juozapas Ignacijus] Kraševskis, *Giesmės iš Lietuvos padavimų. Vitolio rauda*, vertė Faustas Kirša, Kaunas: J. Stauskaitės knygynas, 1924.

supažindina jį su Lietuvos įkūrimo istorija – iš rytų atkeliavusias pirmas devynias Lietuvos kartas, su tolesne kovų su priešais istorija, pristatomi dievai, santykiai su jais, jų garbinimas ir šventės pagal metų kalendorių. Vitolis savo nuotykių troškimu bei medžioklės gabumais iš esmės atitinka herojaus tipą, tačiau šioje poemos dalyje ryškesnių nuotykių nepatiria. Herojus nei pats išgyvena, nei kitam kursto ir kokius nors patriotinius jausmus, jis veikia vienas ir jokios bendruomenės netelkia. Didesnį poveikį poemoje turi folkloro elementų samplaika, kuri sujungiant į literatūrinį epinį pasakojimą, tam tikra prasme gauna vietą senovės istorijoje.

Nacionalinio herojaus XX a. 4 deš. ieškota kitur – Adolfas Šapoka siūlo gręžtis į „lietuvių Lietuvos istorijoj“, ten ieškoti gyvo nacionalinio pavyzdžio „tautos gyvybės išlaikymo reikal[ui]“¹⁹⁶.

3. 2 *Karalių motina: nacionalinio herojaus portretas Vytauto metams*

D. Mačiulis straipsnyje „Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė“¹⁹⁷ visuomenėje stiprėjantį herojaus poreikį sieja su į valdžią 1926 m. atėjusiais tautininkais ir prezidento Antano Smetonos autoritariniu valdymu. Herojus reikalingas patriotiniam auklėjimui tvirtinti kaip bendruomenę jungiantis pavyzdys. Ima ryškėti du kandidatai – kunigaikščiai Gediminas ir Vytautas. Artėjant 500 Vytauto mirties metinėms, pasirenkamas Vytautas kaip priimtinesnis platesnei visuomenės grupei¹⁹⁸, drauge ypatingai imponavęs tautininkams dėl tvirtos rankos, karo vado genijaus ir „lietuviškos valstybės nuo marių iki marių“¹⁹⁹.

1928 m. įkuriamas Vytauto Didžiojo komitetas, kuris rūpinasi Vytauto metų įprasminimu. Komiteto veikla neapsiribojo 1930 m. iškilnių organizavimu Vytauto mirties dieną (spalio 27 d.), buvo pradėtos Vytauto Didžiojo (Karo) muziejaus statybos, iškilmingai atidaromas naujas Vytauto Didžiojo vardo tiltas per Nemuną Kaune, platinami įvairūs leidiniai, atvirukai, portretai, medaliai su Vytauto atvaizdu, organizuotas literatūrinis

---

¹⁹⁶ A. [Adolfas] Šapoka, „Raskim lietuvių Lietuvos istorijoj“, in: *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 21, *op. cit.*, p. 1.

¹⁹⁷ Dangiras Mačiulis, „Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė“, in: *Lituanistica*, 2001, Nr. 2, p. 54–72.

¹⁹⁸ *Ibid.*, p. 57.

¹⁹⁹ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 58.

konkursas geriausiajam Vytautui Didžiajam skirtam kūriniai, kurio nugalėtojas turėjo būti apdovanotas 10 000 Litų premija²⁰⁰.

Taip 1930 m. pradeda rasti ir „vytautinė literatūra“. Vytauto Didžiojo komitetas finansuoja kelis geriausius konkurse dalyvavusius veikalus: L. Giros *Kuo buvo Lietuvai Vytautas Didysis?*, Antano Vienuolio *Kryžkeliai*, Sergijaus Minclovo *Daina apie sakalą*, V. Bičiūno *Žalgiris*, Stasio Lauciaus *Vytauto karžygiai*²⁰¹. Apžvelgus *Bibliografijos žinias*, taip pat galima pastebėti, kad 1930 m. jau pirmame žurnalo numeryje atsiranda atskira skiltis visiems straipsniams, kurie buvo publikuoti periodinėje spaudoje apie Vytautą Didįjį, fiksuoti. Skiltis pasižymi straipsnių gausa, matyti, jog buvo rašomos įvairaus pobūdžio studijos tiek apie Vytauto asmenį ir šeimą, tiek apie jo vykdytą užsienio politiką, santykius su krikščioniais, tautinėmis mažumomis *etc.*

J. I. Kraševskio *Karalių motinos* publikavimas buvo „Švyturio“ bendrovės žingsnis, prisidedant prie Vytauto metų. Įvadiniame straipsnyje romano leidėjai pažymi, kad bendrovė „Kraševskio veikalą sumanė išleisti, norėdama prisidėti prie minėjimo tų sukaktuvių, kurioms rengiasi visa Lietuva“²⁰². Romaną išvertęs Simas Zareckas vertėjo žodyje pažymi, kad *Karalių motiną* išvertė dar 1923 m. „Švyturio“ bendrovei pageidaujant. Kodėl romanas nebuvo išleistas 1923–1924 m. – galima tik spėlioti, nes „Švyturio“ bendrovėje 1930 m. liepos 4 d. kilo gaisras, kuriame sudegė didžioji dalis sandėlyje buvusių knygų, o likusios sušlapo tą gaisrą gesinant. Sudegė ir bendrovės archyvas – dokumentai, laiškai ir t.t.²⁰³. S. Zareckas kaip vertėjas nėra gerai žinomas, „Švyturio“ jis dirbo korektoriumi, buvo žurnalo *Židinys* administratoriumi, o 1928–1931 m. – vertėjavo. Yra išvertęs B. Pruso romaną *Našlaičio dalia*, Thomaso Meyne Reido romaną *Kalnas atsiskyrėlis*, Jules‘io Verne‘o kūrinių rinkinį *Už 20000 metų ir kitos apysakos*, H.

---

²⁰⁰ Apie Vytauto Didžiojo komiteto nuveiktus darbus žr. *Vytauto Didžiojo komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletenis*, Kaunas: Vytauto Didžiojo komiteto leidinys, 1932, Nr. 1.

²⁰¹ Komitetas atsisako finansuoti ir savo lėšomis leisti B. Sruogos *Milžinų paunksmę*. Tai sukelia tam tikrą pasipiktinimą ir skandalą. Apie tai plačiau žr. Dangiras Mačiulis, *Ibid.*, p. 66–67; I. Pranskus [B. Sruoga], „Ka Vytautas Didysis pasakytų apie savo komitetą“, in: *Lietuvos žinios*, 1932, Nr. 199, p. 2.

²⁰² Leidėjai, „Juozas Ignas Kraševskis“, in: *Karalių motina*, I tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: „Švyturio“ bendrovė, 1930, *op. cit.*, p. 5.

²⁰³ Vladas Žukas, *Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1918–1931*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1988, p. 81–84.

Sienkiewicziaus religinio pobūdžio apysaką *Eikime paskui Jį*,²⁰⁴ taip pat žinoma, jog buvo pradėjęs versti ir to paties Kraševskio *Kunigą*, tačiau nespėjo²⁰⁵.

Visgi romanas publikuojamas Vytauto metais, o įvade, kuriame apžvelgiama J. I. Kraševskio asmenybė, kūryba ir veikalo vertimo pasirodymo aplinkybės, pabrėžiamas veikalo aktualumas Vytauto metų temai – romano autorius „ne vienoje vietoje teisingai apibūdina jo asmenį, parodo jo geležinę valią, siekiant nutraukti uniją, užsidėti karališką karūną ir t.t.“²⁰⁶ Iš tiesų, kuriant Vytauto portretą kartojasi „geležies“ vaizdinys, su geležimi siejamos romane ryškinamos valdovo charakterio savybės – valia, užsispyrimas ir jėga. Romane jau galima justi ankstyvajai realizmo literatūrai būdingą charakterio kūrimo braižą, kada vidinės savybės pirmiausia išreiškiamos per asmens išorę, jo išvaizdą, bruožus. Vytautas išvaizda prilyginamas „augalot[iems] to amžiaus riter[iams]“, jis yra stiprus, „gražios lyties“, tačiau iš kitų išsiskiria „savo vertės pajautimas ir pajėga“. Vytauto galia atsispindi per žvilgsnį – „[j]uodomis akimis žvelgė žvitriai, įsakomai ir protingai“, netgi „pilna, pakelta, giedri kakta“ laikoma vado ženklų²⁰⁷ (I t., p. 19). Nors Vytautas „nebuvo gražus“, tačiau visas jo stuomuo tarsi sako jį valdovu esant – pradedamas kurti tvirto valdovo portretas, kurio galia juntama jau laikysenoje. Vado bruožus Vytautas „išsinešė iš lopšio“ – taigi jos yra įgimtos, o toks prigimties didumas ir išskirtinumas „net milžinų tarpe“ yra esminės herojaus, lyderio savybės, ir jos pristatomos pirmuoju Vytauto aprašymu romane (I., p. 19). Vytautas vaizduojamas kaip daug dirbantis valdovas (valstybės reikalus sprendžia net valgydamas ir nieko, išskyrus vandenį, negeria) (I t., p. 17).

Dar pačioje romano pradžioje pasakoma, jog Vytauto rankose atsidūrusi Lietuva (pabrėžiant Vilnių) „išaugo, sustiprėjo ir išgražėjo“ (I t., p. 8). Kuriamas augančio Vilniaus vaizdas, kurio centras yra kunigaikščio pilis, joje „buvo matyti tvarka, turtingumas ir griežta valdžia to žmogaus, kurs viskam turėjo laiko, kiekvieną daiktą prižiūrėdavo ir niekieno sauvalės neleisdavo“ (I t., p. 8–9). „Geležinė“ Vytauto valia itin juntama jo santykiyje su

---

²⁰⁴ Vladas Žukas, *Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti 1924–1940 ir 1943–1944*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 13–28.

²⁰⁵ *Ibid*, p. 171.

²⁰⁶ Leidėjai, *op. cit.*, p. 5.

²⁰⁷ Čia ir toliau cituojama iš leidinių: J. I. [Juozapas Ignacijus] Kraševskis, *Karalių motina*, I tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: Švyturys, 1930; J. I. [Juozapas Ignacijus] Kraševskis, *Karalių motina*, II tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: Švyturys, 1930. Cituojant tekste nurodomas tomo numeris ir puslapis.

aplinka. Vytautas nepaiso savo žmonos Julijonos nuomonės, ši vaizduojama kaip neturinti kunigaikščiui jokios galios: „Nešniurkštau be reikalo, kaip pasakiau, taip ir bus! (I t., p. 25) – pakeltu tonu ir delnų pliaukštelėjimu baigia pokalbį Vytautas. Lietuvos bajorai vaizduojami kaip absoliučiai paklūstantys Vytauto valiai: „Vytautas – vadas ir visavaldis viešpats. Kaip ties Griunvaldu, jam mostelėjus, totorių būriai ėjo kad ir pasikarti pasirengę, taip čia visi bajorai buvo pasirengę į vandenį ar į ugnį eit.“ (I t. 79 p.). Lietuvos valdovo galia itin išryškėja jo santykiuose su Jogaila, kuriam šis turėtų būti pavaldus: „Jogailos vardu Lietuvoje viešpatavo Vytautas, bet teisingiau pasakius, veikia jis valdė Lenkiją ir jos karalių, negu Jogaila jį. Dvasinis pajėgumas ir persvara buvo Kęstučio sūnaus pusėje.“ (I t., p. 7). Vytauto charakteris atsiskleidžia dukterėčiai Sonkai (Sofijai Alšeniškei) paminėjus, jog dėl kunigaikščio statuso šis turįs dėkoti Jogailai – „Aš valdau Lietuvą iš Dievo rankos ir taip stipriai laikau ją savo rankose, kad man jos niekas, ir Jogaila su savo lenkais, neišplėš.“ (I t., p. 174) Vytauto karūnos ir Lietuvos nepriklausomybės nuo Lenkijos siekis gali pasirodyti kaip desperatiškas valdžios troškimas („Duokite man ją – dienai, valandai... tuojau ją nusiimsiu, bet tiktai galėčiau pasakyti, jog buvau ją ant galvos užsidėjęs.“ (II t., p. 38), tačiau visažinis romano pasakotojas čia įžvelgia kitą valdovo tikslą: „Kuriam slaptam tikslui jis taip troško tos karūnos, kas jį prie tokio atkaklumo vertė – šiandien sunku atspėti; tiek tėra tikra, kad ne pats noras pasiekti karaliaus titulą jį tos karūnos prašyti vertė.“ (II t., p. 39).

Jogailos portretas kuriamas kaip opozicija Vytautui – jį traukia ne valstybės reikalai, bet medžioklė, jis pasiduoda naujos žmonos, Sonkos, ir bajorų įtakai, yra „[m]ažakalbis... pamaldus“ (I t., p. 31). Jogailos aplinka taip pat kontrastinga Vytauto – „[g]eraširdis, bet ne be gudrumo, Jogaila buvo veikiau tėvas saviškiams, neg karalius“ (I t., p. 79). Vytautas dėl Lietuvos ateities veikia kaip strategas, o Jogailos charakteriu atskleidžiamas romantinis Lietuvos ilgesys, jos netekus: „Pamačius pasiuntinį iš Lietuvos net skaisčiau jam akys sužibo, nes ir Krokuvoje ir kur tiktai būdavo – visur Lietuvos ilgėdavosi ir viskas, kas tik ją primindavo neapsakoma galia traukdavo prie jo gimtosios šalies.“ (I t., p. 35); „ašaros jam skverbiasi į akis, kai girdėjo apie ją pasakojant, krūtinė sparčiai alsavo, ir jis žiūrėjo į tolį, tarytum norėdamas tą Lietuvą per sienas, per kalnus įžvelgti.“ (I t., p. 69). Lenkijos karalius tokiuose jo ilgesio aprašymuose primena poemos *Ponas Tadas* implikuotą autorių, kuris invokacijoje tėvynės grožį mato tik jos netekęs.

Vytauto kaip veiklaus lyderio pavyzdys buvo priimtinesnis tarpukario Lietuvos valstybei – jis laikomas neišsipildžiusia galimybe Lietuvai likti nepriklausomai

(„<...>Vytautas turi tiek geležinės valios ir pajėgų, kiek jų trūko Jogailai, ir kad kunigaikštis audė planus atplėšti Lietuvą, padaryti ją savarankišką, o dideliais Rusų užkariavimais – pavojingą Lenkijai.“ (I t., p. 54)), o herojinis pavyzdys tarsi palieka viltį tokiai dar tapti.

Recenzija romanui pasirodo žurnale *Jaunoji Lietuva*, numeryje, skirtame Vytautui Didžiajam²⁰⁸. Recenzijoje iškart pažymima, jog šis veikalas priskiriamas prie silpnesnių J. I. Kraševskio kūrinių, tačiau gana tiksliai charakterizuojantis Vytautą. Straipsnio autorius mano, kad romane tiksliai perteikta Vytauto galia bei autoritetas, užsispyrimas bei atsidavimas valstybei. Visgi ne viskas romane yra priimtina. Labiausiai pasipiktinimą recenzijos autoriui kelia karūnavimo bylos vaizdavimas ir paskutiniai Vytauto žodžiai lenkų kunigui Olsenickiui – „Apie karūną jau nebegalvoju... Pavydžiu Jogailai tokio vyro, o Lenkijai – ganytojo“ (II t. p. 41). Taigi, straipsnio autoriui yra nesuvokiamas Vytauto susitaikymas. Kai Vytauto mirtis laikoma didžiausia tautos tragedija („[č]ia prasideda mūsų tautos tragedija, galutinai nepasibaigusi ir mūsų dienomis.“²⁰⁹), toks priešmirtinis letargas vertinamas kaip išdavystė, todėl herojiškam veiksmui visai netinka. Vytauto mirties kaip tautos tragedijos pradžios naratyvą plėtojo A. Šapoka, kuris Vytauto Didžiojo valdymo laikus siejo su didžiausiu pakilimu, o po jo mirties Lietuva nebeturėjusi talentingo vadovo, todėl turėjusi laikytis Lenkijos, o vėliau tik dėl Vytauto paliktos savarankiškumo tradicijos sugebėjo pasiekti nepriklausomybę²¹⁰.

Su „vytautinės literatūros“ atsiradimu galima stebėti ir augantį istorinio romano žanro populiarumą, kurio „banga ėmė kilti trečiojo – ketvirtojo dešimtmečio sandūroje“²¹¹. Apie istorinio romano žanro populiarumą nepriklausomybės metais rašė Giedrius Viliūnas studijoje *Lietuvių istorinis romanas*. G. Viliūnas pastebi, jog tokio pobūdžio romanų gausa reiškė, jog į rinką pateko ir daug prastų romanų, formavosi literatūrinės klišės²¹², o tik atsiradusi „vytautinė literatūra“ bene iškart susilaukė atmetimo reakcijos²¹³. Iš tiesų, jau tuo

---

²⁰⁸ J. [Jonas] Balys, „J. J. Kraševskio „Karalių motina““, in: *Jaunoji Lietuva*, 1930, Nr. 6, p. 376–383.

²⁰⁹ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 383.

²¹⁰ Adolfas Šapoka, „Vytauto vieta mūsų istorijoje“, in: *Vytautas Didysis*, parašė Adolfas Šapoka, Zenonas Ivinskis, Velentinas Dėdinas, Antanas Kučinskas, Simas Sužiedėlis, Paulius Sležas, Marija Krasauskaitė, redagavo Paulius Sležas, Kaunas: Sakalas, 1930, p. 267–293.

²¹¹ Giedrius Viliūnas, *Lietuvių istorinis romanas*, Vilnius: Mokslas, 1992, *op. cit.*, p. 54.

²¹² *Ibid.*, p. 55.

²¹³ *Ibid.*, p. 70.

metu periodinėje spaudoje buvo kvestionuojama tokios literatūros išliekamoji vertė²¹⁴, naujumas²¹⁵, pasigesta gyvo, labiau komplikuo, charakterių vaizdavimo²¹⁶. Visgi tiek *Karalių motina*, tiek kiti „vytautinės literatūros“ veikalai atliepė į herojaus vaizdinio poreikį visuomenėje, herojus turėjo veikti kaip bendruomenę telkianti figūra, išreikšti jos savarankiškumo ambicijas. Romanas *Karalių motina* palaikė tuometinius Vytauto Didžiojo vaizdavimo principus ir atitiko bendruomenės kultūrinę atmintį, tuometinį savivaizdį, tačiau šis veikalas, o tiksliau jo vertimas į lietuvių kalbą, skaitytojams papildomai palaikė ir neišsipildžiusios galimybės (o kas būtų jeigu?) atminties figūrą, kuri visada bus siejama su Vytauto mirtimi taip ir neužsidėjus karūnos.

Šio skyriaus pabaigoje svarbu pažymėti, jog darbe analizuojamu laikotarpiu galima stebėti pokytį J. I. Kraševskio kūrybos recepcijoje: *Vitolio rauda* nebevertinama kaip veikalas, galintis užimti Lietuvos epo vietą. Kūrinio pasirodymą lydi kritika dėl korektūros klaidų ir prastos gramatikos, o vėliau jam pridodamas ir „archeologinės liekanos“ epitetas. Poemos vertimas priimamas kaip reikalinga Lietuvos praeities ir folkloro stilizacija, panašiai kaip ir *Vėlinių* II dalies atveju, galinti pagrįsti liaudies kultūros iššaknijimą ar vietą tradicijoje. J. I. Kraševskio *Vitolio rauda* atkuria pagoniškos Lietuvos laikus, kuriuose susijungia steigties mitai, liaudies dainos ir pasakos. Visa tai svarbu tautinėse savasties paieškose, kuriomis užsiėmė kultūrinę programą dar tik formuojanti Lietuva. Nors į herojinį tautos epą *Vitolio rauda* nebepretenduoja, tačiau romaną *Karalių motina* publikuojamas būtent tokiu metu, kada vyko nacionalinio herojaus paieškos. Matyti, kad romaną buvo svarbus dėl to, jog palaikė jau egzistavusį Vytauto Didžiojo vaizdavimo modelį ir atspindėjo tuometinę nuostatą su jo mirtimi sieti tolesnes istorines Lietuvos nelaimes, tačiau naujos krypties kūrinio vertimas nepasiūlo. Visgi, *Vitolio raudos* vertimo atveju į literatūros

---

²¹⁴ Alfonsas Šimėnas straipsnyje „Vytautinė literatūra ir Lietuvos senovė“ teigia, kad vaizduojama tik „romantiškoji puse“, o tokia literatūra ateities literatūros istorikams nepadarys įspūdžio. Žr. A. [Alfonas] Šimėnas, „Vytautinė literatūra ir Lietuvos senovė“, in: *Naujas Žodis*, 1932, Nr. 14, p. 375–376.

²¹⁵ Vytautas Alantas savo literatūros apžvalgoje išreiškia apmaudą dėl neišsipildžiusio lūkesčio, jog Vytauto Didžiojo komiteto paskelbtas konkursas ir didelė premija paskatins „pajudėti“ literatūrą, bet, jo nuomone, taip neįvyko. Pasigendama laisvės rašytojo vaizduotėje, daugiau interpretavimo, psychologizavimo. Žr. Vyt. [Vytautas] Alantas, „1932 m. mūsų literatūros balansas“, in: *Vairas*, 1933, Nr. 1, p. 82–88.

²¹⁶ Juozas Keliuotis mano, jog „vytautinė literatūra“ nesugenėjo Vytauto asmens perprasti – „neįspėjo genijaus mįslės“. Žr. J. [Juozas] Keliuotis, „Vytauto vardu paženklinta literatūra“, in: *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 34–35, p. 721–724.

apyvartą grąžinamas kultūrinei bendruomenei svarbus tekstas, atliepiantis į neišsipildžiusį poreikį turėti nacionalinį epą, o *Karalių motinos* vertimas atspindi tuometinį „vytautinės literatūros“ bumą, kuris didelės išliekamosios vertės nesukūrė.

4. Liudvikas Kondratovičius-Vladislovas Sirokomlė: kultūrinės ir politinės atminties sampynos

Liudviko Kondratovičiaus-Vladislovo Sirokomlės poezija iki Lietuvos nepriklausomybės buvo versta pakankamai plačiai. Vieni tekstai pasirodo po vieną kartą, kiti susilaukia kelių publikacijų, o vėliau nugula vieno ar kito vertėjo raštuose, vadovėliuose.

V. Sirokomlė pradėtas versti dar aušrininkų: Petras Arminas-Trupinėlis 1884 m. išverčia poemas *Kaimo mokslinyčia* (*Szkoła wiejska*) ir *Piastų duktė* (*Córa Piastów*), Simonas Norkus – poemą *Margiris* (*Margier*) (1883 m. spausdinamas *Aušroje*, Nr. 3 „Margyris“, Nr. 4–7 „Margiu pramintas“).

Iki nepriklausomybės buvo verčiami smulkesni eilėraščiai, taip pat verstos didesnių poemų ištraukos – minėta *Piastų duktė*, taip pat *Kilmingasis Janas Demborogas* (*Urodzony Jan Dębogór*; 1884, 1906, 1914).

1922 m. pirmajame *Knygų* numeryje, naujų knygų apžvalgos skiltyje, minima M. Biržiškos sudaryta A. Mickevičiaus kūrybos rinktinė *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, čia priduriama, kad „yra dar vienas poetas rašęs taip pat lenkiškai – Liudvikas Kondratavičius-Syrokomla, kuris irgi dėl tų pačių priežasčių, kur ir Mickevičius, turėtų susilaukti panašaus leidinio, ypač kad lietuviškųjų tekstų tam reikalui nestigs.“²¹⁷ Tame pačiame numeryje minimos ir Sirokomlės mirties metinės – „60 metų po garsiojo poeto mirties“²¹⁸. Ta proga visuomenė raginama pagalvoti apie paminklo statymą ir raštų parengimą, čia išvardijami jau į lietuvių kalbą išversti poeto kūriniai: „jį vertė – Petras Arminas (Trupinėlis) – *Piastų dukterį*, *Kaimo mokslinyčią*, *Norkus – Kranklį*, *Margį*, *Dagilis – Parašą ant kryžiaus*, *Lietuvą*, *Nežinomasis --- Graborį*, *Karolis Vairas – Širdį*, *Protą*, *Pasaulį ir Avižienę*²¹⁹, *A. Jakštas – Giesmę prasčiokėlio*, *Homero vaikučius*, *Lėlę*, *Šventą Petrą*, *Margalis – Gužutį*, *L. Gira – Sachar-moroz ir kit.*“²²⁰.

V. Sirokomlės vertimų rinktinė išleista nebuvo, tačiau pavienių publikacijų nepriklausomybės metais būta. V. Sirokomlės vertimų į lietuvių kalbą istorija aptakiai yra apžvelgta Antano Kulakausko ir Skaidros Žakarytės straipsnyje „Vladislovas Sirokomlė ir

---

²¹⁷ „Dailioji literatūra“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 1, *op. cit.* 25.

²¹⁸ „Literatūros naujienos ir kronika“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 1, *op. cit.* 76.

²¹⁹ Turimas omenyje V. Sirokomlės eilėraštis „Serce, rozum, świat i owsianka“.

²²⁰ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 77.

jo kelionių po Lietuvą aprašymai“²²¹ ir Stefanijos Kabelytės disertacijoje „L. Kondratavičius ir Lietuva“²²², tačiau galima pridėti, jog nepriklausomybės metais buvo publikuojami tiek seni vertimai, tiek bandyta dar kartą versti tuos pačius tekstus. „Kelią iš Vilniaus į Kauną“ (ištrauka *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*) į vadovėlius įtraukia M. Gustaitis (*Stilistika*, 1923) ir Z. Kuzmickis (*Lietuvių skaitymai*, 1934); P. Armino verstą „Vakaro dainą“ paskelbia Viktoras Kamantauskas *Lietuvių literatūros chrestomatijoje* (1926), o poemos *Piastų duktė* ištrauka „Traidenis“, kurią išvertė B. Sruoga, įtraukiama į V. Daugirdaitės-Sruogienės *Lietuvos istorijos vaizdus ir raštus* (1939). Du Sirokomlės kūrinių vertimai spausdinami tarpukariu populiariuose kalendoriuose, skirtuose namų ūkiams: Stanislovo Dagilio ištrauka iš poemos *Kilmingasis Janas Demborogas* „Lietuva“ publikuojama *Lietuvių kalendoriuje 1924 metams*, o ta pati P. Armino versta „Vakaro daina“ – *Ūkiškame kalendoriuje 1925 metams*. Kitus eilėraščius taip pat vertė Adomas Jakštas, juos skelbė savo lyrikos rinktinėje²²³.

Atskiromis knygomis išleidžiami du Sirokomlės kūriniai – *Nemunas nuo versmių iki žiočių* ir *Margis*. *Nemuną* išverčia tuometinis Lietuvos užsienio reikalų ministras K. Bizauskas, vertimas atskirtu leidimu pasirodo 1933 m., jį išleidžia „Šviesos“ spaustuvė. Poemą *Margis* išverčia A. Valaitis, jai įvadą parašo M. Biržiška, ir veikalas publikuojamas 1936 m. – minint 600 m. sukaktį nuo Lietuvos metraštyje paminėto kunigaikščio Margirio žygio. Šiais veikalais perteikiamos dvi esminės Sirokomlės kūrybai būdingos romantinės vaizduotės linijos – kraštovaizdžio ir istorijos įkvėpta kūryba. Ji prasideda ieškant įkvėpimo kraštovaizdyje, bandant realiai pažinti savo gimtąjį kraštą. Kelionėse patiriamas kraštovaizdis sužadina ir atgaivina „senovės lietuvių dvasią“²²⁴ – kuriamas santykis su

---

²²¹ Žr. Antanas Kulakauskas, Skaidra Žakarytė, „Vladislovas Sirokomlė ir jo kelionių po Lietuvą aprašymai“, in: Vladislovas Sirokomlė, *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 5–26.

²²² Stefanija Kabelytė savo daktaro disertacijoje *L. Kondratavičius ir Lietuva* aptardama V. Sirokomlės vertimus į lietuvių kalbą, daugiau dėmesio skiria vertimams iki nepriklausomybės paskelbimo (XIX a. pab. – XX a. pr.). Vertimų recepcija taip pat aptariama dėmesį telkiant ties *Aušros* laikais ir sovietmečiu. Tarpukariui dėmesio skiriama mažai, A. Valaičio *Margio* vertimas visai nėra minimas. Žr. Stefanija Kabelytė, *L. Kondratavičius ir Lietuva: Disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti*, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, b. F76-1696, l. I-XLV.

²²³ „Šventas Petras“, „Lėlė“, „Homero vaikučiai“, vertė Adomas Jakštas, in: Adomas Jakštas, *Lyrika*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1930, p. 82–84, p. 323–325., p. 337–338.

²²⁴ *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą* keliautojas gėrisi miškingu kraštovaizdžiu ir tikisi, kad jo gyvybė, vešlumas suteiks jam „senovės lietuvių dvasios“. Žr. Vladislovas Sirokomlė, p. 139.

praeitimi. Pažinimas sužadina jausmą, kuris yra kultūrinės tapatybės dalis, šis jausmas leidžia išvysti praeitį ir matyti ją dabarties peizaže.

Pavyzdžiui, *Iškylose iš Vilniaus po Lietuvą* Sirokoplės keliautojas ieško įkvėpimo poemai apie narsųjį karžygį Margirį, jis siekia „susirasti Margirį“ („Tu znaleźc postanowiłem Margiera“²²⁵). Kurdamas pasakojimą apie Pilėnus V. Sirokoplė akcentuoja, jog šis įvykis yra užmirštas ir jį būtina įamžinti eilėmis. Įamžinimas eilėmis užtikrina herojiško veiksmo tvermę²²⁶, o taip pat funkcionuoja kaip praeities pagerbimas, sukurtos eilės taip pat yra „iškeldinta atmintis“²²⁷ – pavertus herojišką praeitį tekstu, kuris pats savaime reikalaus asmeninio santykio paieškų, priartėjama prie kultūrinės atminties lygmens. Galiausiai, pačių griuvėsių – praeities daiktiškųjų relikvų – nebereikia, sukurtas tekstas pats gali funkcionuoti kaip atminties vieta.

Taigi, Sirokoplės kūrybinių vertimais sugrąžinami LDK karžygiški pasakojimai, į kuriuos nurodo tam tikras Lietuvos kraštovaizdžio elementas. Sirokoplė ne tik aprašė istorinius įvykius, suteikdamas jiems poetinę formą ir prisidėdamas prie Lietuvos gamtos grožio garbinimo, jis atranda lietuviui patrauklų kalbėjimo būdą – tampa artimas savo lyrizmu: „Mums Kondratavičius dėl savo lietuviškumo – siužeto ir ūpo yra brangus.“²²⁸

4.1 Nemunas nuo versmių iki žiočių: atminties vietos kūrimas

V. Sirokoplės *Nemuną nuo versmių iki žiočių* sudaro dvi dalys: „Nemuno monografija nuo versmių iki Kauno“ ir „Lietuviškos vytinės laivininko, 1829 metais plaukusio iš Kauno į Karaliaučių, kelionės atsiminimai. Vladislavo Sirokoplės suredaguoti

---

²²⁵ Władysław Syrokomla, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, in: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/syrokomla-wycieczki-po-litwie-w-promieniach-od-wilna.pdf>, p. 45, [tikrinta: 2024-04-20].

²²⁶ Pavyzdžiui, A. Mickevičiaus dramoje *Konradas Valenrodas* saugotojo funkciją atlieka Albanas, kuris po Alfio mirties privalo ją įprasminti: „Aš noriu likti po tavim gedėti/Ir tavo žygio didžią šlovę-garbę/I skambia dainą kenčiantiems sudėti“. Užrašymas reikalingas tautai kaip priminimas. Žr. Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987, *op. cit.*, p. 178.

²²⁷ Aleidos Assmann terminas, kuris nurodo, jog atminties turiniai yra perkelti į išorę – užrašyti arba perteikti koku nors kitu pavidalu. Žr. Aleida Assmann, „Prisiminimai ir atmintis“, vertė Dalia Čekatauskienė, in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/62370>, [tikrinta 2024-05-07].

²²⁸ Kz. [Kazys Bizauskas], „Iš lietuvių literatūros lenkų kalba“, in: *Ateitis*, 1928, Nr. 11, *op. cit.* p. 436.

ir perdirbti“. Ilgai buvo manyta, kad antroji dalis taip pat yra V. Sirokomlės kūrinys, o bajoras iš Naugarduko tėra mistifikacija, tačiau naujajame lietuviškame leidime, pasirodžiusiame 2020 m., pateikiama nauja informacija, kad „Laivininko atsiminimų“ autorius jau yra žinomas: 2015 m. istorikas Rolandas Gustaitis Lietuvos literatūros ir meno archyve aptiko bajoro Arnoldo Zenovičiaus dienoraštį, kuriame jis aprašęs savo kelionę Nemunu nuo Jurbarko iki Karaliaučiaus²²⁹.

K. Bizauskas *Nemuno* vertimą pradeda įvadu, kuriame pažymi, jog šią knygą buvo pradėjęs versti jau 1922 m., tačiau vertimo niekur nepublikavęs, o vėliau, profesoriaus Prano Dovydaičio paskatintas, sutiko darbą užbaigti ir atiduoti publikuoti gamtos mokslų žurnalui *Kosmos*. Taigi, pirmasis šio veikalų vertimas į lietuvių kalbą publikuojamas žurnalo *Kosmos* priede „Gamtos draugas“ 1932 m. (Nr. 7–12, liepos–gruodžio mėn., p. 161–179). Iš pradžių, 7–12-ame žurnalo numeryje, publikuojama pirma *Nemuno* monografijos dalis – kelionė iki Kauno. Šis numeris yra skiriamas Lietuvos vandenų tyrinėtojiui Steponui Kolupailai pagerbti, švenčiant jo 10 metų darbo Lietuvos hidrometriniame biure sukaktį. Iš esmės šio žurnalo numerio turinį sudaro hidrologinio pobūdžio moksliniai straipsniai, K. Bizausko *Nemuno* vertimas – vienintelis literatūrinis kraštotyris kūrinys. Jo publikavimą šiame numeryje paaiškina žurnalo redaktorius P. Dovydaitis: S. Kolupaila kadaise yra keliavęs Sirokomlės aprašytu maršrutu – nuo Stolpcų iki Gardino, pabrėžiama, jog ši dalis šiuo metu yra okupuota Lenkijos²³⁰. Antroji dalis – kelionė nuo Kauno iki Karaliaučiaus publikuojama žurnale *Kosmos* 1933 m., (Nr. 2., p. 49–79) ir tais pačiais metais išleidžiamas visas veikalas atskira knyga.

Rankraštiniame įvade Sirokomlės *Nemuno* vertimui K. Bizauskas išreiškia tokią mintį, kad „[m]es beveik neturime savo literatūroje veikalų, kurie duotų mums galimybės pažinti savo kraštą.“²³¹ Šis sakinytis iš 1933 m. leidimo dingsta. Čia vertėjas pateikia savo pasirinkto versti teksto vertinimą:

Dabarties akimis žiūrint, V. Sirokomlės veikalas yra gerokai pasenęs, nes rašytas 1860 m. Pasenusi taip pat autoriaus pažiūra į Lietuvą ir lietuvius. Lietuva ir Lenkija jam tėra viena

---

²²⁹ V. S. [Vladislavas Sirokomlė], „Įžangos žodelis“, in: Vladislavas Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020, p. 38, (7 išnaša).

²³⁰ Pr. [Pranas] Dovydaitis, „Redaktoriaus žodelis“, in: *Kosmos*, 1932, Nr. 7–12, p. 161–162.

²³¹ Kazys Bizauskas, „Vertėjo pastebėjimas“, in: V. [Vladislavas] Sirokomlė, *Nemuno upės monografija nuo versmių iki Kauno*, vertė Kazys Bizauskas, in: Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, b. F61-27, *op. cit.*, l. 1r.

valstybė, taip pat lietuviai ir lenkai – vienos bendros tėvynės piliečiai. Tačiau, kas tikrai nesenstančio yra toje knygoje, tai – begalinis, nepaprastai gilus prisirišimas prie Lietuvos ir visų jos kraštų. Autorius tikrai gali eiti pavyzdžiu ir šių dienų lietuviui, kaip reikia mylėti ir gerbti savo kraštą. Be to, iš to veikalo galima susidaryti vaizdą, kaip atrodė gyvenamos panemunių vietos prieš 60–100 metų²³². (p. 8).

Vertėjas pateikia savo vertimo motyvaciją – V. Sirokomlės tekstas užpildo tuščią vietą lietuvių literatūros lauke, kurioje kūrinių, skirtų istorinei geografijai²³³, tiesiog nebuvo. Vertėjas savo pareiga laiko pabrėžti, kad V. Sirokomlės požiūris į Lenkiją ir Lietuvą yra pasenęs, tačiau patį autorių laiko patriotizmo pavyzdžiu šių laikų lietuviui – keliaudamas po Lietuvą V. Sirokomlės kelionių apybraižų²³⁴ pasakotojas siekia pajusti „senovės lietuvių dvasią“, o savo pasakojimu siekia sukurti svarbių kultūrinės atminties vietų žemėlapi. Ši dvasia aktyviai juntama vietose, kurios byloja apie didingą LDK praeitį. Taip kuriamas sentimentalios nostalgijos užpildytas pasakojimas – rišlus, su konkrečiomis vietomis (vaizdu) susietas naratyvas.

K. Bizauskas kaip vertėjas nėra itin pažįstamas, tačiau yra žinoma, jog lankė S. Čiurlionienės-Kymantaitės šeštadienio susitikimus ir ten pristatė savo *Nemuno nuo versmių iki žiočių* vertimą²³⁵. Požiūrį į literatūrą ir vertimus K. Bizauskas išreiškė vadovėliuose *Raštijos bei literatūros teorija* (1918) ir *Literatūros teorija* (1922–1923): čia suformuojamas individualaus rašytojo stiliaus apibrėžimas, kuris siejamas su individualios kalbos sudėtimi: žodžių jungimo technikomis, individualia kiekvienam autoriui būdinga metaforika²³⁶. Kultūrą K. Bizauskas laiko atvira, taigi skoliniai žodyne yra natūralus reiškinys, tačiau radus tinkamą atitikmenį skolintas žodis turėtų būti pakeistas savu:

---

²³² Čia ir toliau cituojama iš leidinio VI. [Vladislovas] Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Kazys Bizauskas, Kaunas: Šviesa, 1933.

²³³ Turima omenyje, jog lietuviškoje literatūroje nebuvo tokio kraštietiško romantizmo literatūros pavyzdžių, kuriuose orientuojamasi į vietinės krašto kultūros istorinį, konfesinį bei gamtinį savitumą, šiuose taškuose ieškant tapatybės šaknų.

²³⁴ Daugiskaitos forma taikoma turint omenyje dvi V. Sirokomlės kelionių apybraižas – tiek *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, tiek *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą (Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna, 1857–1860)*.

²³⁵ „Su dideliu malonumu klausėmės Kazio Bizausko verčiamo Sirokomlės „Nemuno“, ypač antrosios dalies – kelionės lietuviška vytine nuo Kauno iki Karaliaučiaus. Visiems labai susidomėjus vertimas buvo skaitomas ištisai.“, Danutė Čiurlionytė-Zubovienė, *Patekėjo saulė*, antroji knyga, Kaunas: Santara, 2007, *op. cit.*, p. 44.

²³⁶ Kazys Bizauskas. *Literatūros teorija. Vadovėlis augštesniosioms mokykloms*, IV leidimas, Kaunas: Šviesa, 1923, p. 27.

Jeigu kurioj kalboj yra daug svetimų žodžių, tai reiškia, kad toji tauta yra pasidavus kitos tautos įtakai. Taip antai lietuviai buvo pakliuvę kadaise į didžiausią lenkų įtaką, <...>. Dabar stengiamės, kiek galima geriau, išvalyti barbarizmai iš mūsų kalbos, į jų vietą duodam lietuviškų žodžių. Tie naujai teikiami žodžiai dažniausiai nėra (be mažų išimčių) naujadarai, tai tik gražinimas seniau vartotų, dabar užmirštų, grynai lietuviškų žodžių.²³⁷

Matyti, kad K. Bizausko požiūris yra artimas S. Čiurlionienės-Kymantaitės idėjoms – dabartis suvokiama kaip tąsa praeities²³⁸ – kultūra neatsiranda tarsi iš niekur, ji turi šaknis, yra atvira ir susijusi su kitomis kultūromis, akcentuojamas kultūrinio elito nuolatinis darbas ją tobulinti ir saugoti. Atpažįstama ir Vosylius Sezemano minties apie kultūrinį atvirumą linija:

Tautos kultūrinio brendimo procese taip pat kaip ir paskiros asmenybės plėtotės svarbiausias momentas yra savimonės (savižinos) atsiradimas, paties savęs pažinimas. Bet pažinti save galima tiktai santykiaujant su kitais ir juos pažįstant. Todėl ir tautiška kultūra beaugdama negali apsieiti jokiū būdu be svetimų kultūrų įtakos²³⁹.

K. Bizausko vertimą galima laikyti bene pažodiniu – vertėjas palieka lenkų kalbai būdingas sakinio konstrukcijas, versdamas nekeičia net žodžių tvarkos. Vardai ir pavardės, veikalų pavadinimai neverčiami, tačiau jiems pritaikoma lietuviška rašyba: Polnocne stoki Karpat, Starożytna Polska, Benedyktas Chmieliovskis ir t. t. Lotyniškos frazės taip pat paliekamos neverstos. Įdomu, kad autorius palieka neišverstas ir gana komplikotas teksto vietas, neieškodamas nelietuviškos kilmės žodžiams lietuviškų atitikmenų. Čia galima išskirti V. Sirokomlės pateiktą to paties Benedykto Chmieliovskio citatą: „Neużmetu čia tinklo sirenoms ir banginiams, neveneruoju jūrų dievaičių Neptūno ir Tetidos, bet, pamirkęš plunksną jūroje, aprašysiu tau, skaitytojau, Nemuną, variora et cultiora secutus, iš ko paimsi fundamentalinės noticijos afluenciją“ (p. 13) (lenk. „zkađ fundamentalnej notycyi weźmiesz affluencyę“). K. Bizauskas neieško lietuviško žodžio atitikmens, kaip kad pats savo teorijoje siūlo daryti. Galima tik svarstyti, galbūt šie žodžiai tikrai XX amžiaus 3–4 dešimtmečiais dar neturėję lietuviškų atitikmenų, o galbūt K. Bizauskas siekia tiksliau atspindėti vėlyvojo baroko rašytojo kalbėjimo stilių, manierą.

---

²³⁷ *Ibid.*, *op. cit.*, p. 42.

²³⁸ Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, „Kaip mokyti Lietuvos istorijos?“, in: *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Raštai, t. 4: Straipsniai, studijos, esė*, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 48.

²³⁹ Prof. V. [Vosylius] Sezemanas, „Tautinės kultūros klausimu“, in: *Akademikas* 1934, Nr. 15, *op. cit.*, p. 343.

Panašu, kad K. Bizauskas akylai sekdamas V. Sirokoplės teksto originalu iš tiesų siekia perteikti individualų rašytojo stilių – jam būdingą metaforiką, sintaksę, dėl to ne visada suranda tinkamus lietuviškus atitikmenis. Pasirinkto versti teksto K. Bizauskas lietuviškajam modeliui nepritaiko – jis pasitelkdamas vertimą į lietuvių kalbą įveda naujus įvaizdžius ir motyvus.

Tiek atsižvelgiant į tuometinę politinę situaciją²⁴⁰, tiek į trintis metais vėliau pasirodžiusį *Margio* vertimą itin svarbi yra antroji upės monografijos dalis, kurioje ryškiai plėtojama antivokiška linija – vokiečiai vaizduojami kaip seni lietuvių ir lenkų priešai. Vokiečiai vaizduojami kaip gobšūs, gudrūs, sukti. Nuo jų pasakotojas „senuosius prūsus“ skiria, o lankydamasis Labguvoje pateikia ir išvaizdos ir būdo skirtumų aprašymą (p. 64). Suvokietėjimas vertinamas labai neigiamai: bendrakeleivio lietuvių Skatilėlio vokiškas akcentas kelia pasakotojui juoką (p. 35), o sutiktas lenkų kareivis ir jo „darkyta lenkų kalba“ (p. 47) taip pasakotoją papiktina, kad jis nė nepaklausia jo pavardės, taip kaip žinoma, pagal lenkų paprotį, neparodydamas pagarbos.

Nesvetinga atmosfera svetimose žemėse kuriama pasitelkiant gamtos reiškinius – palikus gimtuosius kraštus užpuola audra. Šioje vietoje kontrasto principu prisimenamas šiltas gegužis Lietuvoje, kai svetimoje žemėje – „Mums šalta, drėgna, ilgu“ (p. 54). Apskritai, plaukimas vokiečių žemėmis pasakotojui nekelia jokio pasigėrėjimo, akivaizdu, kad jį domina tik tos vietos, kurios dar byloja apie LDK krašto istoriją. Minėtinas apsilankymas Ragainėje, kuri „gausiai lietuvių krauju aplaistyta“ (p. 54). Ši vieta pasakoja lietuvių ir kryžiuočių karų istoriją. Priešiškumas vokiečiams yra tarsi išsakinijęs kultūrinėje atmintyje – jis jaučiamas vokiečiams kaip kryžiuočių palikuonims:

Seni tai laikai, gal, kas pasakys: — o! neseni: kryžiuočių dvasia neišnyko, tik prie žemės tyko, jų palikuonys, kaip ir seniau, teberengia iškylų į Rusiją, Lenkiją ir Lietuvą, tik ne su ugnimi ir kardu, bet su kreidele ir galvele, tik su prekyba ar pramone, engti mūsų savo tariamu kultūros ir civilizacijos pranašumu. Jau ne senuoju Vyteniu ir Kęstučių kardu, bet sutriuškinsime juos aukštesniu apšvietimu. Sakau aukštesniu, nes mūsų kultūra turi būti aukštesnė, kadangi yra paremta doresniais pagrindais. (p. 55).

---

²⁴⁰ Prijungus Klaipėdos kraštą prie Lietuvos, nesiliovė Vokietijos pastangos ten tvirtinti savo pozicijas. Situacija dar pablogėjo, kai Vokietijoje ėmė stiprėti nacių partija, Klaipėdos krašte rėmusi revanšistinius judėjimus. 1933 m., į valdžią atėjus Adolfui Hitleriui, siekis atsiimti Klaipėdos kraštą jau pradėtas afišuoti atvirai. Plačiau žr. Petronėlė Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939*, Vilnius: Mokslas, 1992, p. 63–143.

Šioje upės istoriografijoje V. Sirokomlė ryškiau nei *Iškylose* akcentuoja žmogaus meilę ir pasiaukojimą žemei. Meilė gimtajam kraštui pateikiama kaip imperatyvas, perkuriant penktą Dievo įsakymą. Antropomorfizavus žemę – tėvynę – ir pavertus ją motina, jos gyvybę palaikančiu krauju, arterijomis, tampa upės. Šio pasakojimo centras – Nemunas, pagrindinė gimtojo krašto arterija. Santykis su gimtuoju kraštu atsiskleidžia tik atsidūrus prūsų žemėse. Nemunas čia funkcionuoja kaip jungtis – vis dar plaukiama pagrindine motinos-žemės arterija. Svarbus atsisveikinimo su Nemunu epizodas: „Kai atsistūmėme nuo kranto, liūdna pasidarė širdyje prisiminus, kad jau nebeplaukiama Nemunu. Gimtųjų upių ilgesys, nėra vien vaizduotės dalykas, bet būtinas vienos šventos meilės padarinys. Pametęs iš akių Nemuną, apsiverkiau; jutau, kad nustojau brolio, draugo, giminaičio.“ (p. 59). Upė savyje talpina visą gimtojo krašto vaizdinį ir tampa atminties vieta – metoniminiu principu atstoja tėvynę, tiesioginį kontaktą su gimtuoju kraštu. Taip sukuriama universalija – kultūrinis simbolis. Upė nebėra tik akstinas ar įkvėpimas pasakotojui kurti (prisiminti) istorijas apie Lietuvos praeitį, ji, kaip simbolis, jau pati savaimė generuoja reikšmes – kuriamas giminystės ryšiais grįstas santykių su gimtuoju kraštu naratyvas. Jei tėvynė-gimtinė yra motina, tai Nemunas – brolis, giminaitis, draugas. Kaip Albano „Dainoje“ (A. Mickevičius *Konradas Valenrodas*) Vilija-Neris pasirodo kaip visų upių motina²⁴¹, taip ir V. Sirokomlė Nemuną vaizduoja tęsdamas šią archajinę paradigmą ir ją išplėsdamas.

Kuriama upės simbolika, kurioje susijungia mitinė, istorinė ir asmeninė atmintys, leidžia ją laikyti atminties vieta – kolektyvui svarbių reikšmių sankaupa, funkcionuojančia kaip viso Lietuvos kraštovaizdžio metonimija.

Antrosios dalies pasakojimas itin svarbus kaip LDK herojinės praeities priminimas, kuriame ryškėja kolektyviniai, tautiniai konfliktai kaip kultūrinės atminties dalis – paveldėtas priešiško pasakojimas. Taip pat svarbu, kad pati upė Nemunas, savyje talpinanti visą gimtojo krašto vaizdinį, tampa atminties vieta – metoniminiu principu atstoja tėvynę, tiesioginį kontaktą su gimtuoju kraštu.

---

²⁴¹ Prof. Viktorija Daujotytė straipsnyje „Kraštovaizdžio poetika“ atkreipia dėmesį, kad Albano dainoje perteikiamas ryšys su savo kraštu, kurio „prasminės linijos išraižytos ir kraštovaizdyje – miškais, kalvomis, tekančiais vandenimis“, o taip pat Vilija-Neris vadinama visų upių motina, gimdytoja ir taip atsiveria „archajinis moteriškųjų reikšmių pasaulis, išrašytas ir Lietuvos kraštovaizdyje“. Žr. Viktorija Daujotytė, „Kraštovaizdžio poetika“ in: *Darbai ir dienos*, 1999, Nr. 9, *op. cit.*, p. 67.

4. 2 *Margis*: aukos figūra ir svetimojo patrauklumas

Poemą *Margis* išleidžia „Sakalo“ leidykla 1936 m., kartu su M. Biržiškos įvadu ir vertėjo A. Valaičio eiliuota įžanga. Ankstesnis S. Norkaus vertimas, pasirodęs *Aušroje*, nebuvo pilnas – paskelbti tik pirmosios giesmės aštuoniolika skyrių²⁴². Veikalo vertimus į lietuvių kalbą, jo genezę ir recepciją apžvelgia M. Biržiška įvadiniame straipsnyje poemos publikacijai. Čia akcentuojamas Margirio artimumas tautinei lietuvių sąmonei. M. Biržiška apžvelgia kunigaikščio Margirio herojaus pasirodymą lietuvių literatūroje: minimas Adolfo Vėgėlės 1908 m. išverstas J. I. Kraševskio *Kunigas*, kuris „plačiai paskleidė Lietuvoje narsaus karžygio Margirio vardą“²⁴³, taip pat Marcelino Šikšnio teatrui adaptuota *Kunigo* versija – tragedija *Pilėnų kunigaikštis*, galiausiai dėl siužeto pritaikymo V. Krėvės *Dainavos šalies žmonių padavimuose*, Margirio vardas tapo pažįstamas visiems²⁴⁴. M. Biržiška tikisi, jog šiuo A. Valaičio vertimu bus užbaigtas aušrininkų pradėtas žygis – rasti Sirokomlei skaitytojų, kuriems jo kūryba būtų sava ir artima²⁴⁵. Taigi pristatoma pirmoji Pilėnų istorijos interpretacija literatūroje, originalus kūrinys, kuris lietuvių interpretacinei bendruomenei jau buvo pažįstamas, tačiau ne tiesiogiai. M. Biržiška išreiškia rūpestį, kad V. Sirokomlė nebūtų užmirštas ir akcentuoja ne tiek paties vertimo indėlį į lietuvių literatūrą, kiek interesą, kad V. Sirokomlė išliktų lietuvių kultūroje, kad būtų skaitomas. Autorius tarsi pristatomas naujai, dar kartą, tokiu metu, kada jis ir jo veikalas yra vėl aktualus.

A. Valaitis „Vertėjo paaiškinimuose“ nurodo, jog poemą pradėjęs versti 1935 m. pavasarį, M. Biržiškai paskatinus, kadangi artėja 600 m. jubiliejus nuo „užrašyto heroiško lietuvių vienos pilies gynimo fakto.“²⁴⁶ Tik gavęs „Sakalo“ bendrovės patvirtinimą, A. Valaitis imasi versti visą poemą ir darbą baigia 1935 m. spalį, o lapkričio mėnesį parašo eiliuotą įžangą ir atiduoda poemą spaudai. Atrodo, jog vertėjas nori pasiteisinti, parodyti,

---

²⁴² Pirmosios giesmės pirmi penki skyriai „Margyris“ publikuojami 1883 m. Nr. 2 „Aušroje“, šeštas–dešimtas skyreliai „Margis“ – Nr. 3, vienuoliktas–tryliktas – Nr. 4, keturioliktas – penkioliktas–Nr. 6, keturioliktas–aštuonioliktas – Nr. 7.

²⁴³ Mykolas Biržiška, „Apie Margirio žygio poemą“, in: Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Syrokomla), *Margis*, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Sakalas, 1936, *op. cit.*, p. 18.

²⁴⁴ *Ibid.*, p. 18–19.

²⁴⁵ *Ibid.*, p. 19.

²⁴⁶ Antanas Valaitis, „Vertėjo paaiškinimai“, in: Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Syrokomla), *op. cit.*, p. 27.

kad poema buvo išversta per trumpą laiką, siekiant suspėti ją publikuoti jubiliejiniais metais, kad paskui nebūtų apkaltintas skubotumu, kaip kad jau buvo nutikę su *Pono Tado* vertimu.

Poetiniame įvade (arba kaip pats pavadina „poemos interpretacijoje“) „Lietuvių praeities ir ateities mįslė“ A. Valaitis iškelia poemoje vaizduojamo siužeto aktualumo idėją. Visų pirma, praeitį svarbu gaivinti, nes ji yra neišsaugota – visa mitologija ir senieji dievai pasirodo tik pasakose ir tik nuotrupomis: „Naujos tikybos mokytojai nemokėjo / Pagerbti tai, ką gerbė mūsų pranokėjai, / <...>Teliko nuotrupos dievų atsiminimų / <...> Dabar jų nuotrupos tik pasakose glūdi, ...“²⁴⁷ (p. 23–24). Taigi, atrodo, jog šiuo vertimu siekiama atgaivinti užmirštin grimztančią istorijos dalį – prikelti ją dabartyje. Herojiško veiksmo aktualizavimas ir tampa pagrindine vertimo motyvacija – A. Valaitis pastebi paralelę tarp dabartinės politinės situacijos, tai yra agresyvaus vokiečių nusiteikimo Klaipėdos krašto atžvilgiu bei Kryžiuočių žygių prieš Lietuvą: „O nors ir naujos kartos vyrų geležinių / Palikt ramybėje lietuvių neketina, / Tvirtai lietuviai stato paliai jūrą koją, / Stengs ateity kovot, kaip praeityj kovojo;“ (p. 25). Sirokomlės veikalas vėl pritaikomas pilietiškumo ugdymui – akcentuojamas konflikto paveldimumas ir lietuvių laikysena bei charakteris grėsmės akivaizdoje – Margirio pavyzdžiu išreikštas absoliutus atsidavimas ir pasiaukojimas. Čia galima prisiminti F. Kiršos eiliuotą įvadą *Vitolio raudai*. A. Valaitis kaip ir F. Kirša pasirenka savitą kūrinio aktualizavimo strategiją: vertimą pradeda savo eiliuotu tekstu, tad tokia seka sudaro skaitymo situaciją, kurioje verčiamas kūrinys tarsi tęsia vertėjo mintį. Tai labai svarbu svarstant kultūrinės atminties temą – į paviršių iškeliami aktualūs atminties turiniai, kurie bendruomenei tuo metu yra svarbūs ir atliepia jos palaikomą savivaizdį. Vertimo situacijoje galima stebėti lygiaverčius autoriaus ir vertėjo santykius, pastarasis prikelia veikalą naujai būčiai ir jis ima funkcionuoti naujai, kitame kontekste, nors tai yra tas pats veikalas. Taip pat svarbu pažymėti, jog XX a. 3–4 deš. pasirodžiusiuose kitų reikšmingų užsienio literatūros epų – *Rolando Giesmės*²⁴⁸ ar *Kalevalos*²⁴⁹ – poetiniai (ar panašaus kūrybinio pobūdžio) įvadai nelydėjo. Šie epai pradedami mokslinio stiliaus įvadais, kuriuose pristatomas kūrinys bei epas kaip žanras. *Vitolio raudos* bei *Margio* atvejai rodo visai kitokį santykį su epinio pobūdžio pasakojimu, kurį veikalas perduoda – su juo elgiamasi kaip su savu, dėl to jis laisvai interpretuojamas ir įtraukiamas į aktualų akiračių.

---

²⁴⁷ Čia ir toliau cituojama iš leidinio Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Sirokomla), *Margis*, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Sakalas, 1936.

²⁴⁸ *Rolando Giesmė*, vertė P. [Povilas] Gaučys, Kaunas: Lietuva, 1927.

²⁴⁹ *Kalevala*, vertė Kun A. [Adolfas] Sabaliauskas, Kaunas: Švietimo ministerija, 1922.

Politinė situacija Lietuvoje, kada poemos vertimas buvo atliekamas ir publikuojamas, buvo iš tiesų labai komplikauta. Klaipėdos krašte kūrėsi smogikų būriai, kurie terorizavo vietos lietuvius, dėl to Lietuva ėmėsi atitinkamų priemonių: buvo uždraustos nacių partijos, laikraščiai, surengtas vadų teismas. 1935 m. Vokietija sparčiai ginklavosi ir telkė kariuomenę Lietuvos pasienyje, intensyviai grasino karu Vokietijos nacistinėje spaudoje²⁵⁰. Natūralu, jog tokia komplikauta diplomatinė situacija ir stiprėjantys nacistiniai judėjimai sukėlė daug baimės ir nežinomybės dėl ateities. Lietuvoje ėmė ryškėti antivokiškos nuostatos, tai buvo juntama ir periodinėje spaudoje – vokiečiai įvardijami kaip tikrasis lietuvių priešas, tikroji grėsmė. Štai V. Mykolaitis-Putinas straipsnyje „Patriotinės ir politinės mūsų literatūros gairės“ agituoja plunksną paversti ginklu, nes Lietuvai gresia germanizacijos pavojus. Pastebimas vokiečių literatūros populiarumas, tačiau gausybėje iš vokiečių kalbos verstų tekstų „dabarties vokiečio ir jo apetitų“²⁵¹ skaitytojai nepastebi. Grėsmės situacijoje vėl iškyla Pilėnų vardas: „[s]enieji Pilėnai nuo Dzūkijos Nemuno krantų gali būti nukelti į Baltijos pajūrį“²⁵² – tai yra ten, kur tokios laikysenos ir kovos pavyzdžio šiuo metu labiausiai reikia.

Grėsmės situacijoje tautinio herojaus ir jo kovos pavyzdys yra kaip niekada aktualus. Poemos *Margis* pasirodymas tokiu metu iš archyvo ištraukė kultūrinės atminties turinius, kuriuose vokiečiai traktuojami kaip amžinas Lietuvos priešas – kryžiuočiai. Vėl aktualizuojama amžinos kovos idėja ir tam tikra prasme A. Mickevičiaus poemoje *Ponas Tadas* mažojoje invokacijoje suformuota lietuvių tapatybės programa – „Iš to medžioklės sapno mūs tėvai patyrė, / Kad Lietuvai reiks nuolat geležies ir girių.“ (A. Valaičio vertimas, I t., p. 115).

Poemos vertimo publikavimas buvo sutiktas iš tiesų palankiai, ir priešingai nei *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, sulaukė ne vienos recenzijos. Recenzijoje, kurią publikavo jaunimo žurnalas *Jaunoji karta* giriamas A. Valaičio atliktas vertimas, kuris „lengvai ir su malonumu skaitomas“²⁵³. Rekomenduojama šią knygą perskaityti visiems dėl estetinio

---

²⁵⁰ Plačiau žr. Petronėlė Žostautaitė, p. 141–143, 281–300.

²⁵¹ Vincas Mykolaitis-Putinas, „Patriotinės ir politinės mūsų literatūros gairės“, in: *Literatūros naujienos*, 1935, Nr. 3, *op. cit.*, p. 2.

²⁵² *Ibid.*

²⁵³ Jdk. „Liudvikas Kondratovičius. Vladislovas Syrakomla. Margis“, in: *Jaunoji karta*, 1936, Nr. 44, *op. cit.*, p. 2.

pasigėrėjimo ir kūrinio perduodamos „didingos dvasios nuotaikos“²⁵⁴. Stepas Vykintas *Lietuvos aide* legendą apie Margirį prilygina suomių *Kalevalai*, svarsto, jog Margiris gali būti lietuvių liaudies epu²⁵⁵. A. Valaičio vertimas sulaukia smulkios kritikos dėl neišlaikytos ritmikos, tačiau panašiai kaip ir anksčiau minėtoje recenzijoje giriamas dėl taikliai perteiktos „dvasios“ ir yra skaitomas su malonumu. Istorikas Zenonas Ivinskis džiaugdamasis, jog poema tapo prieinama Lietuvos skaitytojui, į poemoje aprašytus įvykius žvelgia istoriko akimis, ieško tikrosios Pilėnų tvirtovės vietos²⁵⁶. Ne tokia palanki recenzija pasirodo žurnale *Mūsų Vilnius* – čia V. Sirokomlė priešinamas J. I. Kraševskiui ir A. Mickevičiui, kurie buvo apdovanoti „didesniu talentu“ ir geriau susipažinę su Lietuvos krašto istorija, papročiais. Taip pat svarstoma, jog Margiris vaizduojamas pernelyg žiaurus, „demoniškas“. Visgi, vertimas laikomas pavykusi – recenzijos autoriaus nuomone, A. Valaitis poemai suteikė „daugiau grožio negu jo būta originale“²⁵⁷. Svarbu pastebėti, jog vis dėlto Margiris poemoje nėra tik žiaurus, o jo žiaurumas pasireiškia tik priešų atžvilgiu, tačiau netgi ir jie nepuolami tol, kol meldžiasi (p. 113); ne kartą akcentuojamas valdovo gailestingumas, jausmingumas ir globėjo statusas: „Kas šiandien brolių arba tėvą palydėjęs, Tam motina bus Lietuva, o aš globėjas. / Pasakęs tai, ant žemės šalną pasidėjo / Ir verkiantiems našlaičiams duoną riekinėjo, / O prisipylęs midaus taurę rankoj kelia / Užgerdams vargšę našlę, žiląjį senelį.“ (p. 118–119). Gailestinga kunigaikščio širdis ir tampa nelaimės nešėja poemoje – visų pirma Margiris pasigaili į belaisvius paimto kryžiuočio jaunuolio, kuris ilgainiui primamas kaip savas. Pasakos motyvais įvedama priešo patrauklumo linija – kunigaikščio dukra įsimyli belaisvį vokiečių, kuris, kaip ir kiti kryžiuočiai poemoje, vadinamas žalčiu („Tikrai, žalčiai gal taip nėra ištroškę pieno, / Kaip ilgis jis gražiosios Eglės žvilgsnio vieno!“ (p. 74); „Bloga manoji veislė, Egle nelaiminga, / Su Lietuva sutraukyt nor ryšius niekingai / Su žalčiu tuo kryžiuotišku susižinojus“ (p. 141)). Priešas vilioja ir yra apgaulingas kaip žaltys pasakose – kunigaikščio dukra Eglė išvaduoja vokiečių Ransdorfą, kuris paskui atveda kryžiuočių pulką tiesiai į Pilėnus. Beviltiškoje situacijoje vienintelis pasirinkimas vadui yra auka – „Reiks mirt, lietuviai! Bet ar mirsime niekingai? / Jei pasiduot jau reiks, tegaus negyvą kūną!“ (p. 133). Poemos pabaigoje prieš mirdamas Margiris taria: „Atlikta auka baisioji!“ – tokia ištara primena

---

²⁵⁴ *Ibid.*, p. 2.

²⁵⁵ Step. [Stepas] Vykintas, „Knygos“, in: *Lietuvos aidas*, 1936, Nr. 430, p. 3.

²⁵⁶ Z. [Zenonas] Ivinskis, „Pilėnai ir Margis prieš 600 metų“, in: *Kardas*, 1936, Nr. 23, p. 614–617.

²⁵⁷ „Naujos knygos“, in: *Mūsų Vilnius*, 1936, Nr. 19–20, *op. cit.*, p. 366.

paskutinius Jėzaus žodžius prieš mirtį ant kryžiaus. Įvedama religinės aukos paralelė implikuoja, jog Pilėnų žūtis yra tikslinga – Margiris auką suvokia kaip pergalę ir įvykdytą misiją. Žodis „atlikta“ taip pat nurodo, jog atpirkimas įvyko. Margirio ir Pilėnų auka iš esmės pakeičia lenkiškąjį mesianistinį naratyvą – šį kartą į karstą yra guldoma ne Lenkija („O Matko Polsko! Ty tak świeżo w grobie / Złożona”²⁵⁸), o Lietuva („Lietuva, sveika būk kapinyne! (p. 142). Pasiaukojimo veiksmą atlieka nacionalinis herojus, su kuriuo tautinei bendruomenei lengviau tapatintis.

Užbaigtu poemos vertimu tęsiamas dar aušrininkų pradėtas darbas ir interpretacinei bendruomenei dar kartą pristatomas jai jau gerai pažįstamas istorinis-legendinis siužetas apie kunigaikščio Margirio ir Pilėnų auką. Iškilus grėsmei, kolektyvas iš archyvo iškelia ir iš naujo aktualizuoja jo tapatybę reprezentuojančius ir palaikančius turinius. Čia dominuoja etinė atminties funkcija, nes šiuose socialiniuose rėmuose herojinis kovos ir pasiaukojimo veiksmas nebėra tik didingos praeities reliktas, kai egzistuoja ateitis, kurioje jį vėl reikės atkartoti. Praeitis ir santykis su ja šiuo atveju vėlgi reprezentuojami per asmenis, poemos veikėjus. Margiris simbolizuoja tiek asmeninę, tiek kolektyvinę auką, o Eglės ir svetimojo kryžiuočio meilės istorija ir jos tragiška pabaiga perteikiamas archetipinis patrauklaus ir viliojančio priešo vaizdinys. Kultivuojami ir iš archyvo iškeliami atminties turiniai šiuo atveju yra nukreipti į politinį veiksmą, todėl poemos analizės atvejui aktuali A. Assmann politinės atminties sąvoka – herojiškas veiksmas aktualizuojamas politinės grėsmės akivaizdoje ir sužadina žmogaus kaip politinės bendruomenės nario, piliečio atmintį ir tam tikra prasme imperatyviai reikalauja aktyvaus, į politinį veiksmą nukreipto, atsako.

V. Sirokomlės vertimais praeitis sugražinama per kraštovaizdį. *Nemuno nuo versmių iki žiočių* vertimas atliepia Nemuno upės kaip atminties vietos veiksena lietuvių kultūroje ir į lietuvių literatūros lauką atneša literatūrinės kraštotyros žanrą bei sąlygą kalbėti apie gimtąjį kraštą iš pradžių jį pažinus. Svarbu, jog poema *Margis* ir buvo sukurta laikantis tokios sąlygos – keliaujant ir ieškant kunigaikščio Margirio pėdsakų. Abu veikalai publikuoti stiprėjant politinėms įtampoms Klaipėdos krašte ir blogėjant diplomatiniams santykiams su nacistine Vokietija, Lietuvos visuomenėje ryškėjant antivokiškoms nuostatoms. Abu kūriniai akcentuoja konfliktų paveldimumą, kuris laikomas kultūrinės

---

²⁵⁸ Adam Mickiewicz, *Pan Tadeusz, czyli statni zajazd na Litwie*, (Biblioteka Narodowa), Wrocław: Zakład Narodowy im Ossolińskich, 2018, *op. cit.*, p. 587.

atminties dalimi. Šiuo aspektu aktualesne tampa politinės atminties sąvoka – abu vertimai aktualizuoja asmens kaip politinės bendruomenės nario atmintį, poreikį sutelkti bendruomenę aktualių grėsmių akivaizdoje. Kolektyvą jungiantis elementas yra priešas, kurio kitoniškumą, patrauklumą bei pragaištingumą ir išryškina V. Sirokoplės kūrinių vertimai.

Išvados

Šiame magistro darbe tirti XX a. 3–4 deš. Lietuvos lenkų literatūros vertimai, kurie buvo publikuoti atskiromis knygomis. Darbas skirtas lenkų romantizmo autoriams – A. Mickevičiui, J. I. Kraševskiui ir V. Sirokomlei, kurių kūryba stipriai veikė lietuvių istorinę ir tautinę sąmonę tiek XIX a. pab., tautinio sąjūdžio, tiek nepriklausomybės metais, siekiant apibrėžti santykį su savo praeitimi bei kultūriniu paveldu. Šiuo laikotarpiu Lietuvos lenkų literatūra didžiąja dalimi Lietuvos kultūrinei bendruomenei jau buvo pažįstama – skaityta tiek originalo kalba, tiek publikuotomis vertimų ištraukomis. XX a. 3–4 deš. šie autoriai tebėra svarbūs, tačiau santykis su jų kūryba yra pakitęs – labiau dviprasmis ir komplikotas. Tokį ryšį su lenkiškuoju savo kultūros paveldu nulėmė tiek sudėtingi santykiai su Lenkija dėl prarasto Vilniaus krašto, tiek natūralus jaunos valstybės poreikis pagrįsti savo teisę į valstybingumą, savarankiškumą ir individualumą.

Apžvelgus verstinės literatūros padėtį XX a. 3–4 deš. Lietuvoje, pastebėta, jog verstinei literatūrai ir pačiam vertimo darbui buvo skiriama išties nemažai dėmesio: publikacijos periodinėje spaudoje rodo, jog naujai susikūrusi valstybė vertimais siekia tvirtinti savo kalbos ir kultūros pagrindus – nuolat akcentuojamas vertimo tikslumas ir atranka. Verčiamų tekstų spektras iš tiesų platus – skubama į lietuvių kalbą išversti tiek pasaulinės klasikos veikalus, tiek populiariąją šiuolaikinių autorių kūrybą. Per verstinę literatūrą plečiamas grožinės literatūros laukas, interpretacinė bendruomenė vykdo autorių ir tekstų atranką pagal tai, ar jie atitinka jos kultūrinius poreikius, atsinaujinimo programą.

Lietuvos lenkų literatūros vertimų atvejis yra išskirtinis – analizuojamų autorių kūryba reprezentuoja kultūrinei atminčiai palaikyti aktualią istorinę Lietuvos praeitį, tačiau yra parašyta lenkų kalba ir ne visada atitinka nepriklausomos Lietuvos viziją. Dėl to jauna valstybė atsiduria ginties pozicijoje ir priimdama kitos kultūros modelį yra linkusi jį koreguoti, adaptuoti, pateisinti. Visgi lenkiškasis paveldas, nors ir komplikotas, tačiau jaunai, siekiančiai save apibrėžti, valstybei yra būtinas, todėl naujuose socialiniuose rėmuose per vertimus bandoma užmegzti su juo dialogą, pristatyti gerai pažįstamus autorius naujoje vertimo situacijoje. Analizuojami vertimai patenka į lietuvių vertimo mokyklos formavimosi procesą, kuriame nuo požiūrio į vertimą kaip būdą formuoti literatūrinę kalbą, pereinama ir prie vertimo kaip kultūrinio dialogo sampratos. Toks instrumentinis ar dialoginis santykis su verčiamais kūriniais būdingas ir Lietuvos lenkų literatūros vertimams. Instrumentinį santykį su tekstu lemia adresatas – kūriniai adaptuojami mokykloms, o

dialoginis santykis ryškėja stiprėjant lietuvių kultūrai ir literatūrai, o taip pat kalbiškai ir kultūriškai tostant nuo istorinės Lietuvos. Dialoginio santykio su Lietuvos lenkų literatūra radimasis – išskirtinai darbe analizuojamam laikotarpiui būdingas reiškinys. Tautinio atgimimo laikotarpiu ir pačioje XX a. pr. (1–2 dešimtmečiu) dar vyrauja instrumentinis požiūris į kūrinius ir lenkiškąją tradiciją. Visgi tautinė valstybė kurdama savo kultūrinės atminties programą negali apsieiti be lenkiškojo romantizmo literatūros, kurioje yra įreikšminami pagrindiniai modernios tautinės kultūros dėmenys – istorija, archajinė tradicija, krašto teritorija, geografija, papročiai – visa tai yra tautinei valstybei būtinas simbolinis kapitalas, paremiantis lietuviškąją romantizmo tradiciją.

Lenkų romantizmo literatūros savitumą žymi ir darbe analizuojamų autorių kūrybą palydėjusios eiliuotos vertėjų pratarmės arba *Pono Tado* atveju – vertėjo A. Valaičio eiliuota A. Mickevičiaus kūrybos programos interpretacija poemos 100-mečio proga. Poemos *Vitolio rauda* ir *Margis* pradedamos eiliuotais vertėjų įvadais, kurie aktualizuoja kūrinius dabarties situacijoje, taip ne tik pasiūlydami savo interpretaciją bei vertinimą, bet ir sukurdami lygiaverčius vertėjo bei autoriaus santykius. A. Valaičio eiliuotas kūrinys „Prieš šimtą metų ir dabar“ interpretuoja jau visą A. Mickevičiaus kūrybos programą ir susieja ją su Lietuvos dabartimi ir ateitimi. Toks laisvas šių autorių kūrinių ar netgi visos kūrybos traktavimas rodo, kad aktualizuojamas kultūrinis palikimas laikomas savu, todėl reikalauja asmeninio santykio paieškos. Šie atvejai atskleidžia, kad Lietuvos lenkų literatūros tekstai įtraukiami į aktyvų kultūrinės atminties kūrimo darbą.

A. Mickevičiaus kūryba analizuojamu laikotarpiu gausiai publikuojama ištraukomis, tačiau reikšminga, jog 1924 m. pasirodo net du atskiri poeto *opus magnum* – poemos *Ponas Tadas* vertimai (A. Valaičio ir K. Šakenio). Tokį užmojį – imtis svarbiausio A. Mickevičiaus kūrinio visumos – galima vertinti kaip vertėjų ambiciją, sukūrus nepriklausomą valstybę, pademonstruoti ir kultūrinį savarankiškumą, gebėjimą sukurti lietuvišką šio kūrinio versiją ir įsitraukti į lygiaverčius mainus. Šie vertimai, kurių įvaduose akcentuojama estetinė ir pažintinė poemos vertė, formavo atsvarą „mokykliniam Mickevičiui“, iš esmės adaptuotam ir instrumentiškai traktuojamam M. Biržiškos mokykloms sudarytose autoriaus kūrybos rinktinėse. Ištisi vertimai sudarė sąlygas kurtis dialoginiam santykiui su kūriniu.

Poemos recepcijos apžvalga parodė, jog pirminė reakcija periodinėje spaudoje apsiribojo svarstymais apie vertimo kokybę ir abiejų poemos vertimų lyginimais. 1934 m. – švenčiant poemos 100 metų jubiliejų, spaudoje pasirodo straipsniai, kuriuose dėmesys

skiriamas jau pačiam veikalui, jo kultūrinei reikšmei. Poemoje kuriami vaizdiniai ir meninės priemonės yra lyginamos su lietuvių literatūros autorių kūryba – A. Baranausku, Šatrijos Ragana, Maironiu, V. Kudirka – tai rodo, jog kūrinys jau yra interpretacinės bendruomenės į(si)savintas ir tapęs literatūros lauko dalimi. Pasirodo ir poemos svarstymas daugiakultūriškumo aspektu: poema lietuviškame kontekste inspiruoja alternatyvią Lietuvos kultūros refleksiją. Nepaisant to, kad toks požiūris ir vertinimas nebuvo vyraujantis, vis dėlto labai svarbus kaip ankstyvas tokios refleksijos ženklas.

Sulyginus A. Valaičio, K. Šakenio vertimus bei M. Biržiškos rinktinei *Iš Adomo Mickevičiaus* raštų atrinktas poemos vietas, pastebėta, jog pagrindinė poemos idėja – daugiakultūre Lietuvos vizija, kurią reprezentuoja ir telkia bajoriškas dvaras – neatsispindi tik M. Biržiškos mokykloms pritaikytame leidinyje, o A. Valaičio vertimas, kurį išleido „Švyturio“ bendrovės jaunimo bibliotekos serija, pasižymi keliomis nežymiomis redakcijomis, kada paliečiamas Lietuvos valstybingumo klausimas. Pastebėta, jog poema publikuojama tuo metu, kada Lietuvoje sprendžiamas dvarų palikimo klausimas, šiame kontekste poema *Ponas Tadas* siūlo palankų požiūrį į dvarą – abu poemos vertėjai akcentuoja ne tik estetinę, bet ir pažintinę veikalo funkciją – poemoje suarchyvuotos žinios apie bajorišką Lietuvos praeitį yra vertos išsaugojimo.

Poema *Ponas Tadas* reprezentuoja bajorišką kultūrą, o *Vėlinių* II-osios dalies vertimu siekiama reprezentuoti liaudišką. Apžvelgus veikalo vertimo recepciją pastebėta, jog dėmesys skiriamas daugiau M. Biržiškos ir paties A. Mickevičiaus įvadams, kuriuose akcentuojamas kūrinyje fiksuotų vėlinių papročių ir tradicijų lietuviškumas. A. Mickevičiaus aprašytos vėlinių nakties apeigos tampa šaltiniu, kuriuo remiamasi siekiant pagrįsti ritualo vietą tradicijoje. Kūrinys šiuo atveju laikomas galinčiu pademonstruoti tradicijos išsisknijimą ir perteikiantis lietuvių nacionalinio charakterio ypatybę – pasaulėžiūros mistiškumą. Būtent šis vertimas labiausiai pratęsia tautinio atgimimo epochoje užsimezgsią LDK paveldo dalybų bylą ir rodo, jog A. Mickevičiaus ryšys su etnine lietuvių kultūra išlieka svarbus argumentas, grindžiantis šio rašytojo svarbą ir savastį lietuvių kultūrai, o liaudies tradicijos, kuria galimai rėmėsi A. Mickevičius, priklausymas baltarusių kultūrai iš esmės nėra svarstomas. Šio vertimo publikacija ir recepcija instrumentiškai rezonavo su folkloristikos mokslo institucionalizacija ir išreiškė poreikį nacionalinėje kultūroje nauju lygmeniu – profesionaliai ir analitiškai užmegzti santykį su tautosaka, demonstravo tokio santykio galimybę apskritai. Tautinio atgimimo laikotarpiu instrumentinis santykis su A. Mickevičiaus kūryba mezgėsi istorinės atminties plotmėje, tai

yra Viduramžių Lietuvos vaizdinių aktualizavimu (poemomis *Konradas Valenrodas* ir *Grażina*, kaip pažymi V. Šeina-Vasiliauskienė), o darbe analizuojamu laiku aktyviau susitelkiama į santykį su liaudies kultūra, kuri jau yra perkeliama į nacionalinį lygmenį.

J. I. Kraševskio veikalų vertimais visų pirma aktualizuojama mitinė ir istorinė Lietuvos praeitis. Mitinę Lietuvos praeitį reprezentuojanti *Vitolio rauda* į lietuvių literatūros lauką įtraukia epo žanrą, tačiau 1924 m. pasirodęs F. Kiršos vertimas sulaukia prieštaringos reakcijos: dėl vertimo kokybės veikalas nepatenka į mokyklines programas, o jaunoji kultūros atstovų karta suabejoja tiek menine, tiek kultūrine kūrinio reikšme. Naujas *Vitolio raudos* vertimas jau nepriklausomos Lietuvos situacijoje darbe sietinas su misterijos žanro populiarumu ir simbolistinės literatūros kontekstu, kurie atspindi tuometinį santykį su tolima pagoniška Lietuvos praeitimi. Ši praeities dalis yra svarbi, nes pagrindžia gilią tautos kultūros ir istorijos šaknis, atspindi jos individualumą ir išskirtinumą, tačiau nebesukuria gyvo santykio su praeitimi – dėl pasikeitusių socialinių rėmų nebeatitinka kultūrinės bendruomenės savivaizdžio. F. Kirša išverčia pirmąją *Vitolio raudos*, kurioje pagrindinis poemos herojus pusdievis Vitolis herojinių nuotykių nepatiria ir negali būti laikomas epiniu herojumi, tačiau sekant jo gyvenimu į poemos siužetą įtraukiami lietuvių folkloro elementai, kurie panašiai kaip A. Mickevičiaus *Vėlinių* II-osios dalies vertimo atveju, aktualizuoja liaudiškąją kultūros dalį, o sujungti į literatūrinį epinį pasakojimą, gauna vietą senovės istorijoje. Kitas atskiru leidimu publikuotas J. I. Kraševskio kūrinys – dviejų dalių istorinis romanas *Karalių motina*. Šis kūrinys priklauso „vytautinei literatūrai“, kuri pradėjo formuotis 3–4 dešimtmečių sandūroje, 1930 m. paskelbus Vytauto Didžiojo metais ir už geriausią kūrinį numačius premiją. Recenzijų romanui apžvalga parodė, kad *Karalių motinos* vertimas buvo sutiktas palankiai, spaudoje reaguojant į tinkamą Vytauto atvaizdavimą. Tai darbe yra siejama su tuometiniu visuomenėje kilusiu herojaus figūros poreikiu. Romanas atitiko bendruomenės kultūrinę atmintį, nes palaikė jau egzistavusį Vytauto įsivaizdavimą ir su jo asmeniu siejamą neišsipildžiusios galimybės atminties figūrą.

V. Sirokoslės kūrinių *Nemunas nuo versmių iki žiočių* ir *Margis* vertimais perteikiamos dvi esminės V. Sirokoslės kūrybos linijos – kraštovaizdžio ir istorijos įkvėpta kūryba. *Nemunas nuo versmių iki žiočių* publikuojamas 1933 m., į lietuvių literatūros lauką įvesdamas kraštietiškojo romantizmo literatūros pavyzdį, skirtą istorinei geografijai. Pastebėta, jog *Nemuno* vertėjas K. Bizauskas išlaiko ištikimybę originalui ir siekia perteikti individualų V. Sirokoslės stilių, į lietuvių kalbą įveda naujus įvaizdžius bei motyvus.

Svarbiausiu kūrinio motyvu laikoma upės Nemuno simbolika ir santykio su gimtuoju kraštu nusakymas per giminystės santykių paradigmą: tėvynė – gimtoji žemė – vadinama motina, o upės – jos gyvybę palaikančiomis arterijomis. Kraštovaizdis ne tik įkvepia kurti, jis pats tarsi atrakina istorinius pasakojimus, todėl upė, kuri savyje talpina visą gimtojo krašto vaizdinį, yra laikytina atminties vieta. Tiek *Nemuno*, tiek poemos *Margis* vertimų publikavimas XX a. 4 deš. pradžioje darbe sietas su tuometine politine situacija ir pablogėjusiais santykiais su nacistine Vokietija. Abu kūriniai pasižymi itin ryškia antivokiška nuostata. *Nemuno* monografijoje vokiečiai suvokiami kaip seni lietuvių ir lenkų priešai, į kultūrinę atmintį įtraukiamas paveldėtas priešiško pasakojimas, kuris tampa dar ryškesniu poemos *Margis* vertimo situacijoje. Čia tautinį konfliktą papildomai stiprina poetinis vertėjo A. Valaičio įvadas, kuriame pastebima paralelė tarp dabartinės politinės situacijos ir Kryžiuočių žygių prieš Lietuvą. Taigi, šiame kontekste V. Sirokomlės veikalas pritaikomas kaip pilietiškumo mokykla – akcentuoja tiek konflikto paveldimumą, tiek siūlo herojiškos laikysenos pavyzdį grėsmės akivaizdoje ir reikalauja aktyvaus (tiek individualaus, tiek kolektyvinio) atsako, todėl reprezentuoja daugiau politinę bendruomenės atmintį.

Atskirai minėtinas yra M. Biržiškos kaip tarpininko vaidmuo: jis ne tik verčia iš lenkų kalbos, tačiau taip pat rengia įvadás kitų vertėjų publikacijoms, kuriuose Lietuvos lenkų autorius pristato kaip kultūrinį palikimą, iki kurio lietuviai dar turintys priaugti. M. Biržiška pritaiko lenkiškąjį paveldą lietuvių kultūrinei bendruomenei pagal egzistuojančius socialinius rėmus ir aktualizuoja tai, kas tam tikru metu visuomenei yra svarbu. M. Biržiška gali būti laikomas pagrindiniu asmeniu, suinteresuotu šios savo paveldo dalies išsaugojimu ir priartinimu prie šiuolaikinio skaitytojo.

Verstinės literatūros apžvalga ir atskiromis knygomis publikuotų Lietuvos lenkų literatūros analizė parodė, jog lietuvių ir lenkų literatūros ryšiai neatspindi įprasto nacionalinės ir užsienio literatūros santykio. Lenkų literatūra yra buvusi Lietuvos kultūros dalis, taigi kultūrinė bendruomenė naujuose socialiniuose rėmuose ne tik siekia pristatyti jau pažįstamus autorius, tačiau bando užmegzti dialogą su lenkiškąja savo paveldo dalimi. Šį santykį apibūdina atminties kaip archyvo sąvoka. Kultūrinė bendruomenė, atsižvelgdama į dabarties realijas, peržiūri savo archyvą ir į paviršių iškelia tai, kas jai aktualu ir priimtina. Per santykį su šia kultūrine tradicija vyksta nuolatinis bandymas save apsibrėžti – įrodyti savo valstybingumo legitimumą ir istoriniais, kultūriniais pasakojimais formuoti visuomenę jungiantį naratyvą. Naujais vertimais siekiama Lietuvos lenkų literatūrą iš pasyvios –

kaupiamosios – atminties dalies arba archyvo perkelti į aktyvią, funkcinę atmintį arba kanoną.

Vertimų recepcijos analizė parodė, jog vieni tekstai priimami aktyviau, kiti pasyviau, tačiau kiekvieno vertimo situacija rodo pastangą ieškoti naujo santykio su veikalu ir jo autoriumi. Naujose vertimo situacijose kiekvienas darbe analizuotas veikalas vertintas ne tik dėl svarbaus meninio indėlio į lietuvių literatūros lauką, tačiau taip pat kaip formuojantis santykį su savo istorine-kultūrine praeitimi, kuri aktualizuota tiek valstybei reikšmingais momentais, tiek natūraliai, iškilus tam tikro žanro, vaizdavimo būdo, poetinės kalbos poreikiui.

Literatūra

Bibliografiniai leidiniai

Knygos, redaktorius Vaclovas Biržiška, Kaunas: Knygų leidimo komisija, 1922–1926.

Bibliografijos žinios, redaktorius Vaclovas Biržiška, Kaunas: Lietuvos bibliotekininkų institutas, 1928–1940.

Kisinas, Izidorius, *Lietuviškų knygų sisteminį katalogas*, Kaunas: Spaudos fondas, 1938.

Šiaudinienė, Kazimiera, *Adomas Mickevičius: bibliografinė rodyklė (literatūra lietuvių kalba)*, Vilnius Lietuvos TSR Valstybinė respublikinė biblioteka, 1981.

Šaltiniai

Biržiška, M. [Mykolas], *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, Kaunas: Vairas, 1927.

Jakštas, Adomas, *Lyrika*, Kaunas: Šv. Kazimiero draugija, 1930.

Kalevala, vertė Kun A. [Adolfas] Sabaliauskas, Kaunas: Švietimo ministerija, 1922.

Kondratavičius, Liudvikas (Vladislovas Sirokomla), *Margis*, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Sakalas, 1936.

Kraševskis, J. I. [Juozapas Ignacijus], *Giesmės iš Lietuvos padavimų. Vitolio rauda*, vertė Faustas Kirša, Kaunas: J. Stauskaitės knygynas, 1924.

Kraševskis, J. I. [Juozapas Ignacijus], *Karalių motina*, I tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: Švyturys, 1930.

Kraševskis, J. I. [Juozapas Ignacijus], *Karalių motina*, II tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: Švyturys, 1930.

Maironis, „Lietuvos gražybe. Lietuva brangi“, versija „#ST0.0“, in: *Skaitmeninis archyvas „Pavasario balsai“*, redagavo Paulius Subačius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020, [URL:http://www.pb.flf.vu.lt](http://www.pb.flf.vu.lt).

Mickevičius, Adomas, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987.

Mickevičius, Adomas, *Ponas Tadas arba ginklu į savo teisę. 1811 ir 1812 metų Lietuvos bajorų nuotikiai eilėmis aprašyti dvylikoje knygų*, vertė Konstantinas Šakenis, Kaunas: Raidė, 1924.

Mickevičius, Adomas, *Ponas Tadas arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, I tomas, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924.

Mickevičius, Adomas, *Ponas Tadas arba paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, II tomas, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924.

Mickevičius, Adomas, *Vėlinės, II–ji dalis*, vertė Motiejus Gustaitis, Kaunas: Dirva, 1926.

Mickiewicz, Adam, *Pan Tadeusz, czyli statni zajazd na Litwie*, (Biblioteka Narodowa), Wrocław : Zakład Narodowy im Ossolińskich, 2018.

Rolando Giesmė, vertė P. [Povilas] Gaučys, Kaunas: Lietuva, 1927.

Sirokoplė, Vladislavas, *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, Vilnius: Mintis, 1989.

Sirokoplė, V. [Vladislovas], *Nemuno upės monografija nuo versmių iki Kauno*, vertė Kazys Bizauskas, Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius, b. F61-27, l. 1–97.

Sirokoplė, Vl. [Vladislovas], *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Kazys Bizauskas, Kaunas: Šviesa, 1933.

Sirokoplė, Vladislovas, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Stanislovas Žvirgždas, Regina Koženiauskienė (poezija), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020.

Syrokomla, Władysław, *Wycieczki po Litwie w promieniach od Wilna*, in: <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/syrokomla-wycieczki-po-litwie-w-promieniach-od-wilna.pdf>.

Valaitis, A. [Antanas], „Prieš šimtą metų ir dabar“, in: *Menas ir literatūra*, 1934, Nr. 1, p. 49–56.

Dalykinė literatūra

1. A. M. [Adomas Mickevičius], „Vėlinės“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės, II–ji dalis*, vertė Motiejus Gustaitis, Kaunas: Dirva, 1926, p. 13–14.

2. Adomėnas, Mantas, „Kanonas kaip priešnuodis kultūros degeneracijai“, in: *Naujasis Židinys–Aidai*, Vilnius, 2015, Nr.6, p. 33–39.

3. Alantas, Vyt. [Vytautas], „1931 m. mūsų grožinės literatūros apžvalga“, in: *Vairas*, 1932, Nr. 1, p. 73–77.

4. Alantas, Vyt. [Vytautas], „1932 m. mūsų literatūros balansas“, in: *Vairas*, 1933, Nr. 1, p. 82–88.

5. Alekna, Viktoras, „Paiškinimai“, in: Salomėja Nėris, *Raštai*, II tomas, sudarė Viktoras Alekna, Vilnius: Vaga, 1984, p. 297.
6. Assmann, Aleida, „Memory, Individual and Collective“, in: *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, eds. Robert Goodin, Charles Tilly, Oxford: Oxford University Press, p. 210–224.
7. Assmann, Aleida, „Prisiminimai ir atmintis“, vertė Dalia Čekatauskienė, in: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-05-09-aleida-assmann-prisiminimai-ir-atmintis/62370>.
8. Assmann, Aleida, *Užmaršties formos*, vertė Inga Bartkuvienė, Vilnius: Kultūros barai, 2021.
9. Assmann, Jan, „Communicative and Cultural Memory“, in: *Cultural Memory studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, eds. Astrid Erll, Ansgar Nünning, Berlin: Walter de Gruyter, 2008, p. 109–118.
10. Augstlakns, Alv. [Alvils], „A. Mickevičiaus užrašytos lietuviškos dainos“, in: *Židinys*, 1935, Nr. 1, p. 29–32.
11. B-ka, M. [Mykolas Biržiška], „Prakalba“, in: Mykolas Biržiška, *Iš Adomo Mickevičiaus raštų*, Kaunas: Vairas, 1927, p. 1.
12. Balys J. [Jonas], „J. J. Kraševskio „Karalių motina““, in: *Jaunoji Lietuva*, Nr. 6, p. 376–383.
13. Barėnas, K. [Kazys], „Berstinės beletristikos kokybė skaitmenimis“, in: *Lietuvos aidas*, Nr. 79, p. 3.
14. Basanavičius Jonas, *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, Chicago: Spauda „Lietuvos“, 1903.
15. Bassnett, Susan, *Reflections on Translation*, Bristol: Multilingual Matters Limited, 2011.
16. Bassnett, Susan, *Translation studies: 3rd (third) edition*, London: Routledge, 2002.
17. Bičiūnas, V. [Vytautas], „Vertėjas ir vertimai“, in: *Rytas*, 1929, Nr. 51, p. 4.
18. Biržiška, M. [Mykolas], „Apie Margirio žygio poemą“, in: Liudvikas Kondratavičius (Vladislovas Syrokomla), *Margis*, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Sakalas, 1936, p. 7–19.
19. Biržiška, M. [Mykolas], „Prakalba“, in: Adomas Mickevičius, *Vėlinės, II–ji dalis*, vertė Motiejus Gustaitis, Kaunas: Dirva, p. 3–11.
20. Biržiška, Vaclovas, „Nuo redakcijos“, in: *Knygos*, 1924, Nr. 4–6, p. 1.

21. Bizauskas, K. [Kazys], „Jau 1922 metais buvau išvertęs i lietuvių kalbą bent du trečdaliu šios V. Syrokomlės knygos“, in: Vl. [Vladislovas] Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, vertė Kazys Bizauskas, Kaunas: Šviesa, 1933, p. 8.
22. Bizauskas, Kazys, *Literatūros teorija. Vadovėlis augštesniosioms mokyklos*, IV leidimas, Kaunas: Šviesa, 1923.
23. Churginas, A. [Aleksys], „Kaip versti dailioji proza“, in: *Vairas*, 1936, Nr. 11, p. 312–315.
24. Černiauskaitė, Dalia, „Metaforinė raiška lietuvių liaudies raudose“, in: *Tautosakos darbai*, 2001, Nr. XV, p. 234–246.
25. Čiurlionienė, [Sofija Kymantaitė], „Apie vertimus“, in: *Gimtoji kalba*, 1933 m. Nr. 2, p. 17–20; Nr. 4, p. 51–53; Nr. 8, p. 115–117.
26. Čiurlionytė-Zubovienė, Danutė, *Patekėjo saulė*, 2 knyga, Kaunas: Santara, 2007.
27. Dabušis, St. [Stasys], „Kas ji mum verstinasi?“, in: *Lietuvos aidas*, 1928, kovo 27, Nr. 47, p. 4–6.
28. „Dailioji literatūra“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 1, p. 22–27.
29. Daujotytė, Viktorija, „Kraštovaizdžio poetika“ in: *Darbai ir dienos*, 1999, Nr. 9, p. 63–71.
30. Daujotytė, Viktorija, Speičytė, Brigita, „Adomo Mickevičiaus *Ponas Tadas Lietuvoje*“, in: *Lietuva, Tėvyne mano... Adomas Mickevičius ir jo poema Ponas Tadas*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai, 2018, p. 143–150.
31. Doc. J. Tumas [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Mūsų dailioji literatūra“, in: *Baras*, 1925, Nr. 1, p. 55–61.
32. Dovydaitis, Pr. [Pranas], „Redaktoriaus žodelis“, in: *Kosmos*, 1932, Nr. 7–12, p. 161–162.
33. Dundulienė, Pranė, *Lietuvių šventės. Tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023.
34. Even-Zohar, Itamar, „Polysystem Theory“, in: *Poetics Today*, Vol. 1 (1/2), 1979, NC: Duke University Press, p. 287–310.
35. Even-Zohar Itamar, „The position of translated literature within the literary polysystem“, in: *Poetics today*, Vol 11, (1), 1990, NC: Duke University Press, p. 45–51.
36. Gaučys, Povilas, „Józef Ignacy Kraszewski“, in: Juozapas Ignacas Kraševskis, *Vitolio rauda*, vertė Povilas Gaučys, Chicago, 1977, p. IX–XX.

37. Girininkienė, Vida, „Romantikai Simonas Daukantas ir Adomas Mickevičius“, in: <https://literaturairmenas.lt/atmintis/vida-girininkiene-romantikai-simonas-daukantas-ir-adomas-mickevicius-ii>.
38. Gorski, A. [Artur], „Adomo Mickevičiaus asmuo“, in: *Ateitis*, 1925, Nr. 11, p. 462–466.
39. Griškaitė, Reda, „Auszra ir Teodoras Narbutas“, in: *Archivum Lituanicum*, 2013, Nr. 15, p. 191–270.
40. Gudaitis, Leonas, *Tautinio epo kūrėjas*, Kaunas: AB, 1993.
41. Halbwachs, Maurice, *On Collective Memory*, Chicago IL: University of Chicago Press, 1922.
42. Inž. K. [Konstantinas] Šakenis, „Adomas Mickevičius“, in: Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas arba ginklu į savo teisę. 1811 ir 1812 metų Lietuvos bajorų nuotikiai eilėmis aprašyti dvylikoje knygu*, vertė Konstantinas Šakenis, Kaunas: Raidė, 1924, p. III–V.
43. Ivinskis, Z. [Zenonas], „Pilėnai ir Margis prieš 600 metų“, in: *Kardas*, 1936, Nr. 23, p. 614–617.
44. J., „Lietuviškos dainos iš Adomo Mickevičiaus knygos“, in: *Lietuvos žinios*, 1936, Nr. 50, p. 5.
45. J. Ž. [Juozas Žiugžda], „Lietuvių liaudies vėlių kultas ir jo įtaka lietuvių civilizacijai“, in: *Lietuva*, 1927, sausio 14, Nr. 10, p. 2–6.
46. Jablonskis, J. [Jonas], „Kritika bibliografija“, in: *Švietimo darbas*, 1924, Nr. 12, p. 1114–1116.
47. Jdk. „Liudvikas Kondratovičius. Vladislovas Syrakomla. Margis“, in: *Jaunoji karta*, 1936, p. 2.
48. Juoz. P–jis M. K. „Adomas Mickevičius“, in: *Ateitis*, 1925, Nr. 11, p. 461–462.
49. Kabelytė, Stefanija, *L. Kondratavičius ir Lietuva: Disertacija filologijos mokslų kandidato laipsniui įgyti*, in: Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, b. F76-1696, l. I-XLV.
50. Kalėda, Algis, „Literatūrų/ kultūrų dialogo tiltai. Diachroninės vertimų projekcijos į dabartį“, in: *Kalbų ir literatūrų funkcionavimas Lietuvoje. Funkcjonowanie języków i literatur na Litwie, lietuvių-lenkų moksliniai ir kultūriniai ryšiai*, kolektyvinė monografija, sudarė ir redagavo Mirosław Dawlewicz, Irena Fedorowicz, Algis Kalėda, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, Polonistikos centras, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2014, p. 234–245.

51. Kalėda, Algis, *Mitų ir poezijos žemė*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
52. Kantvydis, J. [Zigmantas Kuzmickis], „Spaudiniai“, in: *Lietuva*, 1926, spalio 27, Nr. 243, p. 2–3.
53. Karmalavičius, Ramutis, *Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, Epocha. Idealai. Kūryba*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992.
54. Kavolis, Vytautas, *Žmogus istorijoje*, Vilnius: Vaga, 1994.
55. Keliuotis, J. [Juozas], „Vytauto vardu paženklinta literatūra“, in: *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 34–35, p. 721–724.
56. Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija, „Apie vertimus“, in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai, t. 4: Straipsniai, studijos, esė*, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 554–563.
57. Kymantaitė-Čiurlionienė, Sofija, „Kaip mokyti Lietuvos istorijos?“, in: Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė, *Raštai, t. 4: Straipsniai, studijos, esė*, parengė Ramutis Karmalavičius, Vilnius: Vaga, 1998, p. 47–51.
58. Korsakienė, Halina, *Susitikimai*, Vilnius: Vaga, 1977.
59. Krėvė, V. [Vincas], „Apie vertėjus ir vertimus“, in: *Literatūra*, 1936, Nr. 1, p. 13.
60. Kulakauskas, Antanas, Žakarytė, Skaidra, „Vladislovas Sirokomlė ir jo kelionių po Lietuvą aprašymai“, in: Vladislovas Sirokomlė, *Iškylos iš Vilniaus po Lietuvą*, Vilnius: Mintis, 1989, p. 5–26.
61. Kuodys, L. [Leonas], „Pono Tado ir Anykščių šilelio gamta“, in: *Jaunoji Lietuva*, 1928, Nr. 3/4, p. 23–28.
62. Kuodys, L. [Leonas], „Pono Tado ir Anykščių šilelio miškas“, in: *Mokslo dienos*, 1937, Nr. 5, p. 293–299.
63. Kuzmickis, Zigmantas, „A. Mickevičius ir mes“, in: *Vairas*, 1934, Nr. 5, 77–81.
64. Kz. [Kazys Bizauskas], „Iš lietuvių literatūros lenkų kalba“, in: *Ateitis*, 1928, Nr. 11, p. 436–437.
65. Lebedys, J. [Jurgis], „Kraševskio lietuviškoji trilogija šimto metų perspektyvoj“, in: *Židinys*, 1940, Nr. 4, p. 437–452.
66. Leidėjai, „Juozas Ignas Kraševskis“, in: *Karalių motina*, I tomas, vertė Simas Zareckas, Kaunas: Švyturys, 1930, p. 3–5.
67. *Lietuvių kalendorinės šventės iš Jono Balio palikimo*, sudarė Ieva Puluikienė, Vilnius: Mintis, 2013, p. 261–271.

68. „Literatūros naujienos ir kronika“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 1, p. 67–78.
69. „Literatūros naujienos ir kronika“, in: *Knygos*, 1922, Nr. 2–3, p. 213–220.
70. M. [Jurgis Mikša], „Musu knygos“, in: *Auszra*, 1883, Nr. 1, p. 18–19.
71. Mačiulis, Dangiras, *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2005.
72. Mačiulis, Dangiras, „Vytauto Didžiojo metų (1930) kampanijos prasmė“, in: *Lituanistica*, 2001, Nr. 2, p. 54–72.
73. Malažinskaitė, Erika, „Grožinės literatūros vertimas tarpukario Lietuvoje: nuo lietuvinimo tendencijos iki ekvivalentiškumo paieškų“, in: *Colloquia*, 2015, Nr. 35, p. 71–88.
74. Martišiūtė, Aušra, *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006.
75. Miškinis, Motiejus, *Lietuvių literatūra*, Kaunas: Spaudos fondas, 1939.
76. Mykolaitis-Putinas, Vincas, *Adomas Mickevičius ir lietuvių literatūra*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1955.
77. Mykolaitis-Putinas, Vincas, „Patriotinės ir politinės mūsų literatūros gairės“, in: *Literatūros naujienos*, 1935, p. 2.
78. „Naujos knygos“, in: *Mūsų Vilnius*, 1936, Nr. 19–20, p. 366.
79. „Naujųjų knygų apžvalga“, in: *Kultūra*, 1925, Nr. 1, p. 34–36.
80. Nora, Pierre, „Between Memory and History: Les Lieux de Memoire“, in: *Representations (Memory and Counter-Memory)*, California: University of California Press, 1989, p. 7–24.
81. *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribbentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*, sudarė Alvydas Nikžentaitis, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
82. [Juozas Pajaujįs], „Verstinės literatūros reikalu“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 37, p. 5–6.
83. Palionis, Jonas, *Lietuvių rašomosios kalbos istorija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
84. „Pan Tadeusz Ponas Tadas – 100 metų“, in: *Laiko žodis*, 1934, Nr. 14, p. 2–3.
85. Pilypaitis, Jonas, „Paaiškinimai“, in: Adomas Mickevičius, *Eilėraščiai. Poemos*, sudarė Justinas Marcinkevičius, Vilnius: Vaga, 1987, p. 789.
86. Pr. Mš. [Pranas Mašiotas], „Verstinės literatūros reikalu“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 42, p. 1–2.

87. Pr. Mš. [Pranas Mašiotas], „Žodžio dailininkams ir kalbos mokovams“, in: *Lietuva*, 1920, Nr. 35, p. 5.
88. Pranskus, I. [Balys Sruoga], „Ką Vytautas Didysis pasakytų apie savo komitetą“, in: *Lietuvos žinios*, 1932, Nr. 199, p. 2.
89. Prof. V. [Vosylius] Sezemanas, „Tautinės kultūros klausimu“, in: *Akademikas*, 1934, Nr. 15, p. 342–344.
90. Povilionis, Juozas, „Vertimai ir vertėjai“, in: *Židinys*, 1938, Nr. 1, p. 100–101.
91. Redakcija, „Ižangos žodis“, in: *Bibliografijos žinios*, 1928, Nr. 1, p. 1–2.
92. S. [Stasys Dabušis], „Knygos ir žurnalai“, in: *Židinys*, 1928, Nr. 2, p. 160–164.
93. Safronovas, Vasilijus, „Kultūrinė atmintis ar atminimo kultūra? Kultūrinės atminties teorijos taikymo modernių laikų tyrimams problemos“, in: *Alyvydas Nikžentaitis, Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo Ribbentropo*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011, p. 39–64.
94. Sauka, Leonardas, *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje*, Vilnius: Lietuvių tautosakos ir literatūros institutas, 2016, p. 93–103.
95. Shillingsburg, Peter L., *Resisting Texts: Authority and Submission in Constructions of Meaning*, Michigan: University of Michigan Press, 1998.
96. Speičytė, Brigita, *Poetinės kultūros formos. LDK palikimas XIX amžiaus Lietuvos literatūroje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
97. Speičytė, Brigita, „Romantinė kraštotyra: L. A. Jucevičius, V. Sirokomlė, A. H. Kirkoras“, in: <http://www.xn--altiniai-4wb.info/index/details/1083>.
98. Sruoga, Balys, „Pora žodžių dėl verstinės literatūros“, in: *Lietuvos aidas*, 1928, Nr. 26, p. 2–3.
99. Sverdiolas, Arūnas, *Steigtis ir sauga*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.
100. Šalkauskis, Stasys, „Rimvydas-Mickevičius“, in: *Židinys*, 1924, Nr. 1, p. 34–50.
101. Šapoka, A. [Adolfas], „Raskim lietuvius Lietuvos istorijoje“, in: *Naujoji Romuva*, 1932, Nr. 21, p. 1–2.
102. Šapoka, Adolfas, „Vytauto vieta mūsų istorijoje“, in: *Vytautas Didysis*, parašė Adolfas Šapoka, Zenonas Ivinskis, Velentinas Dėdinas, Antanas Kučinskas, Simas Sužiedėlis, Paulius Sležas, Marija Krasauskaitė, redagavo Paulius Sležas, Kaunas: Sakalas, 1930, p. 267–293.
103. Šeina, Viktorija, *Savas svetimas dainius. Adomas Mickevičius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021.

104. Šimėnas, A. [Alfonas], „Vytautinė literatūra ir Lietuvos senovė“, in: *Naujas Žodis*, 1932, Nr. 14, p. 375–376.
105. Trinkūnaitė, Šarūnė, „Lietuvių teatro bruožai: istorinės XX a. I-osios pusės formos“, in: *Menotyra*, 2012, Nr. 2, p. 83–92.
106. Trinkūnaitė, Šarūnė, „Stebuklinė Lietuva: tautinės lauko misterijos tarpukario Lietuvoje“, in: *Menotyra*, 2017, Nr. 24, p. 97–108.
107. Dominykas Urbas, „J. Jablonskis ir verstinė literatūra“, in: *Kalbotyra*, 1962, T. 5, p. 13–26.
108. V. S. [Vladislovas Sirokomlė], „Įžangos žodelis“, in: Vladislovas Sirokomlė, *Nemunas nuo versmių iki žiočių*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2020, p. 35–39.
109. Valaitis, Antanas, „Adomas Mickevičius“, in: Adomas Mickevičius, *Ponas Tadas, arba Paskutinis užpuolimas Lietuvoje*, I t., vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Švyturys, 1924, p. 5–20.
110. Valaitis, Antanas, „Vertėjo paaiškinimai“, in: Liudvikas Kondratovičius (Vladislovas Sirokomla), *Margis*, vertė Antanas Valaitis, Kaunas: Sakalas, 1936, p. 27.
111. Vaižgantas [Juozas Tumas-Vaižgantas, „Kultūra ir pornografija“, in: *Krašto balsas*, 1922, p. 2.
112. Vaižgantas [Juozas Tumas-Vaižgantas], *Lietuvių literatūros paskaitos. Draudžiamasis laikas. Aušrininkų grupė*, Kaunas: J. Stauskaitės leidinys, 1924.
113. Vanagaitis, Vyt. [Petras Juodelis], „*Ponui Tadui* 100 metų“, in: *Šviesos keliai*, 1934, Nr. 7, p. 403–411.
114. „Vėlinių papročiai Lietuvoje“, in: *Lietuvių balsas*, 1937, Nr. 44, p. 3.
115. Vidmantas, A. [Alfonas Vytautas Braziulis], „Adomas Mickevičius“, in: *Kultūra*, 1925, Nr. 12, p. 595–600.
116. Viliūnas, Giedrius, *Lietuvių istorinis romanas*, Vilnius: Mokslas, 1992.
117. Vikūnas, „Adomas Mickevičius“, in: *Trimitas*, 1925, Nr. 47, p. 1522–1524.
118. Viskanta, E. [Eduardas], „Vertimo menas Lietuvoje“, in: *Vairas*, 1931, Nr. 7–8, p. 409–416.
119. Vydūnas, „Iš lenkų raštijos teko mūsų raštijai“, in: *Darbymetis*, Nr. 8, p. 66–67.
120. Vykintas, Step. [Stepas], „Knygos“, in: *Lietuvos aidas*, 1936, Nr. 430, p. 3.
121. *Vytauto Didžiojo komiteto atliktų darbų apžvalginis biuletenis*, Kaunas: Vytauto Didžiojo komiteto leidinys, 1932, Nr. 1.

122. „Žemės reforma“, in: *Skeveldrų rinkinys*, 1924, vasario 28, p. 13–14.
123. Žostautaitė, Petronėlė, *Klaipėdos kraštas*, Vilnius: Mokslas, 1992.
124. Žukas, Vladas, *Sakalo bendrovė raštams leisti ir platinti 1924–1940 ir 1943–1944*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
125. Žukas, Vladas, *Švyturio bendrovė knygoms leisti ir platinti 1918–1931*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1988.

Summary

The Master's thesis analyses the translations of Lithuanian Polish literature: Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski and Władysław Syrokomla, into the Lithuanian language during the 1920s and 1930s, in order to find out how cultural memory functioned during the years of independence in relation to the literature that was previously read by the Lithuanian reading community in the original language or in translated excerpts. The work presents translated literature as one of the ways in which newly the established state formed its literary canon and consolidated the foundations of its language and culture. The literary canon is formed in the problematic context of relations with Poland due to the loss of Vilnius. Lithuanian Polish literature finds itself in an ambiguous situation – it is important and relevant as a long-lasting cultural heritage, used by Lithuanians, opening up the historical past, mythology, and customs of Lithuania, but it is also difficult and confusing due to the difference in language and the not always favourable attitude towards Lithuania's independence.

The selection of translated texts, based on Itamar Even-Zohar's theory of culture, is linked to a programme of renewal and innovation shaped by the cultural community. In the process of selection, the community relies on the image of its identity maintained by its cultural memory and, accordingly, accepts texts from another culture into its literary field. A review of the periodical press, dealing with the work of translation, has shown that the selection process has received a great deal of attention since the field of national literature was also shaped by translated literature. In the 1920s and 1930s, a school of translation began to emerge in Lithuania, and it's programme is associated with Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė's approach to the translation process as a cultural exchange. In this way, the translated text can be seen as a fusion of two cultures, and the instrumental view of the work is replaced by a dialogical one.

The literary translations of these three Lithuanian Polish writers that were analysed in this paper are part of the process of the formation of the Lithuanian school of translation, which is moving from the view of translation as a way of forming literary language to the concept of translation as a cultural dialogue. The emergence of a dialogue with Polish literature in Lithuania is a phenomenon unique to the period under study. Both the field of translated literature and the individual analysis of Lithuanian Polish literature published in individual books in Lithuania have shown the uniqueness of the relationship between

Lithuanian and Polish literature, which is compared to the relationship with one's own archive. The cultural community examines its archive in the light of current realities and brings to the surface what is relevant and acceptable to it. Through the relationship with this cultural tradition, there is a constant attempt to define oneself – to prove the legitimacy of one's statehood and to form a narrative that binds society together through historical and cultural narratives. New translations aim to move Lithuanian Polish literature from the passive, cumulative part of memory or the archive to the active, functional memory or the canon.